6624

DE

VARRONIANA

VERBORUM FORMATIONE

SCRIPSIT

LUDOVICUS STUENKEL.

ARGENTORATI.
APUD CAROLUM J. TRUEBNER.
1875.

Opusculi huius inscriptio ne prave intellegatur, lectores id velim animo tenere, me non ea vocabula sola ex Varronis libris enotasse, quae huius scriptoris ingenio debeantur, verum etiam ea addidisse, quae cum apud scriptores antiquos et Varroni aequales nondum extent, primum apud Varronem inveniantur. Hoc enim modo aliqua ex parte perspicietur, quae incrementa verborum copia a priscis scriptoribus tradita ceperit ineunte aetate quae dicitur Ciceroniana. Sed priusquam ad ipsum propositum accedamus, a re haud alienum videtur primum quaerere, quae ratio interfuerit inter Varronem et eos scriptores, qui cum eodem fere tempore florerent, genere dicendi a Varroniano prorsus discrepante usi sint. Id autem dilucide apparebit, si Varronis orationem comparaveris cum ea, qua utebantur Cicero et Caesar. Hi enim primi inter Romanorum scriptores id studebant, ut linguam latinam ad Graecorum exemplum quam elegantissimam et purissimam redderent. Quodsi Varronem, qui studiis Graecorum penitus erat imbutus, horum praecepta et rationes in scribendi arte non sequi videbimus, non sine causa admiratione quadam afficiemur. Nam nemo erit qui neget futurum fuisse ut Varro, si animum ad hoc consilium intendisset, polite et eleganter dicendo adaequare potuisset Ciceronem et ceteros illius temporis scriptores, quorum nullo doctrina et litterarum cognitione inferior, plurimis superior erat. Itaque orationis eius inaequalitas atque asperitas alia ratione explicanda est. Quaerenti enim, quas res Varro in libris suis pertractaverit, id ei consilium fuisse apparet, ut doctrinae suae, quae omnia fere litterarum genera complectebatur, specimina ederet et flosculos rerum undique decerptos colligeret atque cum civibus suis communicaret; qua re factum est, ut magis in materia conferenda et comparanda quam in stilo expoliendo operam navaret. Hoc tamen ex genere eximenda sunt poetica, in quibus cum multo potius antiquos quam recentiorum rationem ad exemplum Alexandrinorum conformatam secutus sit, et

vulgaris cotidianique sermonis color, qui idem in Plauti et Terentii fabulis apparet, multis locis lectori occurrit (cf. *Mommsen* H. R. III[5] 561; 566; 592) et aliquotiens adeo sermo tragicus cognoscitur (*Riese* Varronis Saturarum Menippearum reliquiae pg. 59 sqq.).

Sed ut Varro ipse toto ut dicitur pectore Romanam severitatem suo exemplo prodebat, ita in omnibus ceteris orationis generibus, in quibus verba numeris non sunt adstricta, cum omnino id quod nimium et effusius esset vitabat tum a vocabulis poeticis se abstinuisse ipse testatur LL. V, 9 'quom poeticis multis verbis magis delecter quam utar, antiquis magis utar quam delecter'.

Porro quod multa in Varronis dictione a sententiarum conexu[1]) et a singulorum verborum usu et formatione, quam recentioris temporis scriptores sequuntur, aliena insunt, id aliqua ex parte eo explicatur, quod Varro praecipue in priscorum scriptorum operibus perlegendis et antiquis populi Romani temporibus inquirendis occupatus potius priscorum dicendi morem imitabatur quam aequalium exemplo ad novas linguae leges se applicabat.

Quin etiam studium illud, quo linguam a patribus traditam commutare conentur recentiores, non sine acerbitate castigat Varro R.

---

[1]) Moneo interdum viros doctos, sive misera contextus Varroniani condicio sive falsa verborum interpretatio causa erat, Varroni nimis vastum et inconditum dicendi genus inculcasse. Ut unum et praeclarum seligam exemplum, ex quo intellegatur, quanta cautio adhibenda sit in diiudicandis quaestionibus, quae ad Varronis dicendi genus spectant, modorum illam inaequalitatem, quam *O. Mueller* ad L. L. VI, 82 a Varrone ita admissam esse contendit, ut in una eademque enuntiatione duorum verborum ab eadem particula pendentium alterum indicativi alterum coniunctivi formam indueret, velut L. L. VI, 95 'Cum non adesset et nihil intererat' et IX, 10 'quod nondum est et perperam dicatur' cet. aut recta verborum interpretatione aut emendata codicum lectione tollendam esse recte atque evidenter ostendit *C. F. W. Mueller* Z. f. d. Gymn. XIX 1865 p. 868. Hanc inaequalitatem cum in temporum usum transtulerit *A. Riese* in Rh. Mus. XXI p. 111 et Satir. apparatu critico p. 196, iusta causa *Kettner* Kritische Bemerkungen zu Varro p. 2 mihi videtur suspicari Varronem in temporum usu non minus quam in modorum usu ab hac inaequalitate vindicandum esse. Ipse *Riese* in loco, quem attulerat in app. crit p. 196 ex Epist. ad Marullum p. 260, 1 'Utrum meridie an vesperi libentius . . . . accedas, locus, actus, adventus *declaravit*', scribendum esse '*declarabit*' concessit Rh. Mus. XXI p. 111 adnot. 5. De aliis eiusmodi locis corrigendis vide Kettnerum l. c.

R. I, 2, 1 'ab aeditimo, ut dicere didicimus a patribus nostris; ut corrigimur a recentibus urbanis, ab aedituo'.

Omnino Varro et qui antiquam Romanorum disciplinam et mores venerabantur et colebant, cum ex Graecia non solum litteras et artes sed etiam mollitiem et luxum in civitatem Romanam irrepsisse sentirent, una cum maiorum vivendi ratione etiam antiquum dicendi morem magis magisque evanescere aegerrime ferebant et, quantum per se ipsos licebat, maiorum consuetudinem retinere studebant. Qua in re illud Catonis de graecis litteris iudicium extat, quod memoriae tradidit Plin. H. N. 29, (7), 14 'quandocunque ista gens suas litteras dabit, omnia corrumpet', ut omittam, quod ipse Lucilius de nimiis graecae elegantiae imitatoribus protulit (cf. *Bouterweck* Philolog. XXXII 1872 p. 691). Quare cum aequalium nimium novandi studium fastidiret neque tamen prae doctrina sua et grammaticae cognitione plane neglegere posset, [1]) contigit Varroni, ut oratio varia et inconstans videretur et permulta contineret propria linguae priscae et sermonis cotidiani, ex quo paullatim certis legibus syntacticis constitutis et vocabulis diligentius electis sermo urbanus emergebat.

[1]) Mirum videtur Varronem, qui quantum fieri potuit priscorum dicendi morem sequitur, in graecorum vocabulorum declinatione ita versari, ut graecas terminationes velut ornithon*a*, Helicon*a*, lampad*a*, schema*sin* latinis longe praeferret, cum ipse Cicero inclinatione voluntatis in priscorum genus dicendi i. e. in usum terminationum latinarum graecis vocabulis adiunctarum propenderet; qua de re conferatur *Corssen* Ausspr. II² p. 816, qui affert Plinii verba apud Charisium p. 53 K tradita: 'Quam maxime vicina Graeco Graeca dixit, ut nec schema*tis* quidem dicat sed schema*sin*'. Idem l. c. recte iudicare videtur, cum dicat: 'Somit ist es glaublich, dass er (Varro) durch seine Autoritaet nicht wenig zur Foerderung des Gebrauches griechischer Wortformen beigetragen haben mag'. Adde quod de hac re disserit *O. Müller* L. L. p. XXXIX et ad L. L. V, 122; VI, 33; VII, 16.

Fortasse hic terminationum graecarum usus eo explicatur quod, ut non raro ipsi solemus, ubi latine scribimus, elegantis sermonis leges accuratissime servare, contra ubi lingua utimur vernacula, varias saepe admittere formas neque eadem religione omnia ea evitare, quae a cultiore stilo aliena sunt, ita videtur Varro, quo magis Italica secernerentur a Graecis et peregrinis, quam religiosissime graecae linguae leges observare voluisse, ubi graeca vocabula orationi inserenda essent; ac fortasse graecis adeo litteris usus est in scribendo; hoc tamen quod ultimo loco posui nova indiget perquisitione.

Similis igitur inconstantia in verborum singulorum forma vel scriptura cognoscitur. Ac primum quidem vocalis *o* pro *au* multis in vocabulis ponitur, quam vulgaris sermonis propriam esse docuerunt *Schuchardt* Vulgaerlatein. II, 302 sqq. et *Corssen* Ausspr. I², 655, quibus addantur *O. Mueller* ad L. L. V, 95; IX, 75 et *Kettner* Krit. Bemerkungen zu Varro p. 21. Eadem inaequalitas inde a Catonis libris apud scriptores rei rusticae potissimum invenitur, quos eas vocabulorum formas, quales rustici adhiberent, in libris suis retinuisse consentaneum est. Itaque ex Catone et Varrone, adsumptis ex ceteris eorum scriptis eiusmodi formis, haec vocabula enumeranda putavi, quorum tamen partem incerta codicum passim corruptorum fide niti concedo:

*au*riga R. R. I, 52, 1; *au*rigatur sat. fr. 316 ed. Buecheler (Riese p. 171, 2) || *o*riga R. R. II, 7, 8; II, 8, 4; per*o*riga R. R. II, 7, 9 (??, cf. De-Vit in lexico Forcelliniano s. h. v.).

c*au*da R. R. II, 2, 3; II, 2, 4; II, 5, 14; II, 9, 4 || c*o*da R. R. II, 5, 8; II, 7, 5; sat. fr. 518 (R. 223, 3).

c*au*lis Cato R. R. 157, 2, Varro L. L. V, 103, ubi haec forma extat, ut vocabulum 'c*au*lis' ex graeco *καυλός* ortum esse doceatur. || Ceteris Catonis et Varronis locis forma 'c*o*lis' legitur velut Cat. R. R. 35, 2; Varr. R. R. I, 31, 2. (ter); I, 41, 6; L. L. IX, 75 et 76. (ci. Mueller pro 'rolis'); c*o*liculus Cato R. R. 158, 1, Varr. R. R. I, 31, 4; I, 41, 4.

cl*au*strum sat. fr. 263 (R. 160, 2) || cl*o*strum Cato R. R. 13, 3; 135, 2.

c*o*po sat. fr. 329 (R. 174, 2 c*au*po).

p*au*llo L. L. V, 92, p*au*llulum Cato R. R. 14, 2; 103 || p*o*llulum Varro L. L. V, 167, Cato R. R. 10, 2; p*o*lulas idem 21, 3.

pl*au*des sat. fr. 206 (R. 146, 6) || pl*o*dere sat. fr. 166 (R. 136, 1).

pl*au*strum Cato ed. Jord. 28, 9; 11, 4 (?), Varro R. R. I, 13, 2; I, 16, 6; I, 17, 1; I, 20, 3; L. L. V, 136 || pl*o*strum Cato R. R. 2, 7; 5, 6; 10, 2; 11, 2; 62 bis; 135, 2; 135, 5, Varro R. R. I, 22, 3; II, 4, 11; pl*o*stellum id. R. R. I, 52, 1; pl*o*strarius Cato R. R. 11, 1 et 2.

p*au*sea (genus olivarum) Varro R. R. I, 60 (nisi codicis P 'pusea' formam 'p*o*sea' indicat), quem locum Varro exscripsit ex Caton. R. R. 7, 4, ubi re vera 'p*o*sia' invenitur. || Forma 'p*o*sea' prae-

terea extat Varr. R. R. I, 24, 1, qui locus ex Catone R. R. 6, 1 fluxit, ubi eadem forma 'posea' legitur. —

Eodem modo etiam *oe* et *u* variant apud Varronem in 'P*oe*nicus' R. R. I, 1, 10; I, 2, 13; I, 52, 1; de vit. P. R. IV, 12 (ed. *Kettner*) || 'P*u*nicus' R. R. I, 10, 2; I, 41, 3 et 4; I, 59, 3 et 4. —

u et *o* in 'r*u*tundus', quae forma legitur sat. fr. 21 (R. 100, 5); fr. 88 (R. 116, 5) et in R. R. I, 51, 1; III, 5, 12; III, 16, 19 ex auctoritate cod. P restituenda est pro 'rotundus' (cf. *Lachmann* in Lucr. p. 96); || 'r*o*tundus' sat. fr. 583 (R. 239, 11). —

Tum apud Varronem in nonnullis vocabulis praeter formas usitatas extant eae, in quibus per syncopam vocalis eliditur, quo spectant:

caldus: R. R. I, 13, 1 et 7; III, 2, 1; III, 16, 37; L. L. V, 156, VIII, 75; IX, 68 et 69; X, 73; || sed *calidus* R. R. I, 4, 4; I, 6, 2 et 3; I, 24, 1; I, 32; I, 38, 1; I, 51, 2; II, 1, 22; III, 5, 16.

caldor pro calore ut forma Varronis propria invenitur R. R. I, 41, 1; I, 55, 6; III, 9, 15, quamquam negari non potest *calorem* quoque apud eundem extare, idque iam *Buecheler* Rh. Mus. XX 1865 p. 405 adnot. 3 recte coniecit, cum sat. fr. 33 (R 102, 3) auctoritate codicum Nonii H L W nixus 'a calendo *calorem*' legi iuberet. Addere possum formae *caloris* exempla tria R. R. I, 13, 1; II, 2, 18; III, 16, 17. Ceterum forma *caldoris* praeter Varronem legitur ap. Gell. 17, 8, 10; 19, 4, 4; Arnob. adv. nationes 2, 21; 7, 34. Origo autem formae *caldoris* videtur fuisse haec: *calêre* — *calidus* (caldus) — † *calidere* (caldêre) — *caldor* sicut *frigêre* — *frigidus* — †*frigidere* (*frigduit* Gloss. ap. Mai. cl. auct. VI, 506 a) — *frigdor* (ibid. VII, 562 a); cf. *Schuchardt* Vocalism. des Vulgaerlat. II, 415 et *Deecke* Facere u. fieri in ihrer Composition mit andern verben p. 24.

soldus: R. R. I, 51, 2 (cod. P); I, 48, 1 (cod. P et codices Nonii, qui p. 118, 4 hunc Varronis locum citat); || sed *solidus* R. R. I, 51, 1; I, 57, 1. —

In nonnullis quibusdam vocabulis, quae leguntur in libris de Re Rustica scriptis, codex P vocalem intercalarem servavit, velut in graeco 'gym*i*nasium' R. R. I, 55, 4; de forma 'Menaech*i*mis' R. R. II, 4, 16 cf. *Ritschl* opusc. II, 506; 'tric*i*linio' R. R. III,

13, 2 (Ritschl ibid. p. 507). Vocalis *u* intercalaris apparet in vocabulo latino 'iug*u*landes' R. R. I, 16, 6, quae forma addenda est indici similium verborum, quem congessit *Schuchardt* II, p. 424. cf. *Corssen* Ausspr. II², 264; 386. C. I. L. I p. 607; III, 2 p. 1187, ubi alia eiusmodi nomina 'enarrantur, in quibus vocalis inter consonantes duas inserta est. —

Deinde huc referenda sunt ea substantiva, quorum genus aliud est in Varronis libris aliud apud optimos scriptores. Nam haud raro Varro cum in ceteris libris tum in satiris in eligendis vocabulorum terminationibus discedit ab optimorum scriptorum usu et sequitur priscorum rationem vel potius rusticorum loquendi morem. Omnino huc spectat, quod *Dietz* Gramm. der roman. Sprachen II, 4 docet, genus masculinum in infima latinitatis aetate saepe, in linguis Romanicis ubique in neutrius locum successisse. Ex Varronis scriptis ad hoc verborum genus pertinent: *absinthius* sat. fr. 440 (R. 204, 4) 'absinthium gravem'; *collus* sat. fr. 500 (R. 219, 3); *corius* sat. fr. 135 (R. 125, 2); *cornus* sat. fr. 131 (R. 132, 7. cf. Rh. Mus. XX, p. 425; XXI, 120); *frenos* sat. fr. 177 (R. 139, 6); *fretus* Gall. Fundan. fr. V ed. Riese p. 254; '*guttur* capacior' sat. fr. 237, (R. 154, 6); '*murmur* ferus' sat. fr. 493 (R. 218, 3); *papaverem* Gall. Fund. fr. X ed. Ries. p. 254; 'tenues *porri*' sat. fr. 580 (R. 240, 15); '*reticuli* e nervis sunt' R. R. III, 5, 13 || *reticulum* nom. sg. L. L. V, 130; *sagus* sat. fr. 569 (R. 236, 9).

Alia, in quibus ab usitato verborum genere item recedit, haec sunt: *altera amnis* R. R. III, 5, 9; sat. fr. 415 (R. 197, 6); *balteum* nom. sg. L. L. V, 116; *hunc calamistrum* Varro ap. Charis. 80, 11 || *plura calamistra* sat. fr. 563 (R. 234, 8) cf. L. L. V, 129; *calles longinquos* R. R. II, 9, 16 || *calles publicae* R. R. II, 2, 10; *calx candidus* sat. fr. 288 (R. 165, 9) cf. Buecheler Rh. Mus. XX, 419; *hoc cuniculum* Varr. ap. Capr. de verb. dub. p. 2248 P; '*auctumnum ventosum* fuerat'. Varr. Ephem. naval. ap. Non. 71, 15; *gladium* (nom. sing.) R. R. I, 48, 3 (cf. Quint. 1, 5, 16 '*gladia* qui dixerunt, genere exciderunt'); *tria pala* sat. fr. 179 (R. 138, 4); *pampinus* fem. gen. teste Servio ad Verg. eclog. 7, 58; *luci claro* sat. fr. 67 (R. 108, 5); fr. 238 (R. 153, 7); fr. 512 (R. 221, 9); *puteos* R. R. I, 57, 2; *puteus* L. L. V, 25; VI, 84 || *putea* (plur.) Gall. Fund. fr. III, ed. Ries. p. 254; *rete cannabina* R. R. III, 5, 11; *retem* III, 5, 11

et 14; *sanguen* sat. fr. 225 (R. 151, 4); *scrobe fodiendo* sat. fr. 255, 1 (R. 157, 4); *spicum* (nom. sing.) sat. fr. 241 (R. 155, 1) || sed saepius *spica* R. R. I, 48, 1; L. L. V, 37; *torcues aureae* sat. fr. 170 (R. 137, 3); *phalera* (nom. plur.) sat. fr. 97 (R. 119, 1); *torum* de vit. P. R. I, 53 (nom. sg. pro 'torus'). —

Neque minus antiquitatem obsoletam vel rusticitatem redolent ea verba, quae apud Varronem et eos plerumque, qui ante hunc scripserunt, formam activam, apud posteriores Ciceronis exemplum secutos formam deponentis induere solent, e quibus haec enumeranda putavi: [1])

adminiculare: Varro ap. Prisc II, 380, 3 K.: 'tribunicio auxilio *adminiculati*'; sat. fr. 105 (R. 120, 8) '*adminicularem*'; Catus. fr. I ed. Riese p. 248, 2 *adminiculavi*, quam eandem formam adhibent Col. Plin. Gell. || forma deponentialis extat Cic. fin. 5, 14, 39.

consolare: sat. fr. 347 (R. 178, 4) *consolaret* cf. Gell. 15, 13, 6 in epistula Q. Metelli; Asin. Pollio ap. Prisc.; Iustin. 22, 6, 4; Augustin. conf. 6, 1.

demolire: sat. fr. 591 *demolio* et idem Varro in epist. quaest. *demolivit* ap. Diomed. p. 400, 29 K. Eadem forma usi sunt Naevius, Lactant., Ulp. Dig. alii postt. || Forma *demoliri* extat ap. Cic. Hor. Verg. Plin.

luctare: L. L. V, 61 '*luctare* non vult' et apud Plaut. Ter. Enn. || *luctari*: Cic. Hor. Verg. Plin.

mirare: sat. fr. 128 (R. 130, 3) *miras*; sat. fr. 129 (R. 130, 5) 'aut ambos *mira*, aut noli *mirare*' et Pompon. ap. Non. 474, 25 *mirabis*; cui addas verba '*miravi* locum', quae enotavit De Vit ex inscr. ap. *Letronne* Recueil T. 2 p. 294. *Roeperi* quam profert (Varr. Eumenid. reliqu. II, 21) sententiam non probo, cum dicat '(mirare pro mirari) Graeculi est non satis latine scientis'; nam ex eo, quod et Pomponius l. c. hanc formam admisit et huiusmodi formae ab usu elegantiorum scriptorum alienae apud Varronem saepe inveniuntur, liquet activam quoque verbi mirandi formam antiqui vel plebeii sermonis propriam fuisse.

imitare: Varro ap. Non. 473, 17 'Tuum opus nemo *imitare* potest' et ibid. Liv. Andron. *imitabo*. Participium *imitatus* passive usurpatum est aliquotiens ap. Cic. Ov. Quint.

---

[1]) Cf. *Neue* Formenlehre der latein. Sprache II, p. 188 sqq. *G. Koffmane* Lexicon latein. Wortformen Gottingae 1874.

nutricare: Verbi nutricandi Varro formam et activam et deponentialem adhibuit. Illa enim quater certo tradita est R. R. II, 4, 14 *nutricat;* I, 23, 5 'quod ea sole *nutricantur*'; II, 2, 17 'Et sic *nutricantur,* quoad facti sunt quadrimestres'; Varr. ap. Prisc. II, 384, 1 K 'Paupertas enim haec tum non ita *nutricata*, ut nunc conspicatur'. Item forma activa extat ap. Plaut. Afran. Petron. Apul. || Contra eiusdem verbi forma deponentialis invenitur apud Varron. sat. fr. 542 (R. 228, 5) 'quos Menippea haeresis *nutricata* est'; R. R. II, 4, 19 codicis P auctoritate nixus *Schneider* restituit formam deponentialem in verbis '*Nutricari* octonos porcos possunt' pro vulg. 'nutricare'. Restat unus locus R. R. III, 3, 4 'Et nata *nutricare* saginesque', ubi *Scaliger* levissima mutatione effecit '*nutricere* saginesque'. Eadem forma deponentialis extat ap. Cic. N. D. 2, 34, 86 in verbis 'mundus .... *nutricatur* et continet'.

pollicere: sat. fr. 41 (R. 104, 2) *pollicerer;* cf. *polliceor* passiva notione Metell. Numidic. ap. Prisc. II, 382, 8 K; Ulp. Dig. 14, 1, 1 § 18; Ambros.; item *pollicitus* passive usurpatum ap. Ovid. Hygin. etc.

recordare: L. L. VI, 46 '*recordare* rursus in cor revocare', quod idem apud Quadrig. et *recordatus* passive ap. Sidon. ep. 9, 3.

rixare: sat. fr. 43 (R. 104, 5) '*rixarent*'; fr. 454 (R. 208, 8) '*rixant*'; R. R. I, 15 omnes codices exhibent 'ne familiae *rixentur* cum vicinis', sed idem locus citatur una cum satirarum fragmentis, quae modo attuli, a Nonio 477, 21 sub lemmate 'Rixat pro rixatur' his verbis: 'Ne familiae *rixent* cum vicinis', nisi quod cod. Paris. n. 7667 *rixentur* (sed *ur* per superpositam notulam scriptum teste Quicheratio, qui primus recentiorum Nonii editorum formam '*rixent*' in contextum recepit). Fortasse igitur in Varronis ipsius verba (R. R. I, 15) forma '*rixent*' ut genuina et vere Varroniana ex Nonii auctoritate inserenda est. Forma deponentialis extat ap. Cic. Quint.

sortire: Varro Rer. hum. XX ap. Non. 471, 1 *sortiant*, quod idem extat ap. Plaut. Ennium etc. (cf. Koffmane pg. 183).

vagare: sat. fr. 215 (R. 148, 8) *vagat*, fr. 438 (R. 203, 10) *vagarunt* (cf. *Riese* p. 67; *Lachmann* in Lucret. 178); eandem formam activam adhibuerunt Plaut. Pacuv. Acc. Catull.

vociferare: R. R. III, 9, 5 *vociferant*; cf. *vociferatum* passive apud Liv. 24, 21, 2. || *vociferari* Lucret. Cic.

urinare: L. L. V, 126 *urinant* et infra *urinare*; ‖ *urinari* Cic. Plin.

Notio passiva inest verbis deponentibus his:

abuti: Varro ap. Prisc. II, 381, 11 'ab rege *abutamur*', quod item usurpatur a Plaut. Hortens.

conspicari: Varro apud Prisc. II, 384, 1 K 'Paupertas enim haec tum non ita nutricata, ut nunc *conspicatur*', quod item usurpatur a Plaut. Sallust. (?), Apul.

hortari: Varro ap. Prisc. II, 387, 2 K. 'ab amicis *hortaretur*' (cf. Neue II, p. 215 et Koffmane 87).

revereri: sat. fr. 449 (R. 206, 8) 'si nihil mei *revereatur*'.

sectari: R. R. II, 9, 6 'qui vellet se a cane *sectari*'.

tueri: R. R. III, 1, 4 'et in bello ab his *tuebantur*' (vide *Schneideri* adnot. ad h. l.) et fortasse L. L. VII, 11 'ubi mysteria fiunt aut *tuentur*' (cf. infra § 29 et Koffmane 197).

Contra alia quaedam deponentia apud Varronem inveniuntur, quae apud omnes fere ceteros scriptores formam solam activam induunt; nec absurde iudicabimus Varronem in his formationibus usum vulgarem servavisse, in quo utraque forma aeque valuerit.

affectari: Varro apud Diom. 382, 4 K '*affectatus est* regnum' et Apul. de herb. 15 *affectari* et *affectaberis*.

aurigari: sat. fr. 316 (R. 171, 2) 'natura *aurigatur*' ‖ *aurigare* ap. Plin. Suet. Gell.

fatisci: Varro Antiquitat. rer. hum. XIV. apud Non. 479, 13 *fatiscuntur*; cf. Pacuv. ibid; Acc. Lucret. 5, 308; 3, 458; Fronto princ. hist. p. 207, 7; bell. Parth. 217, 2 (ed. Naber) ‖ *fatiscere* ap. Verg. Tibull. Col. Tac. (cf. *Jahnsson* De verbis deponentibus p. 50).

excalceari: sat. fr. 439 (R. 204, 3) 'nemo *se excalceatur*' ‖ *excalceare* Vellei. Suet. Gell.

labasci: Varr. Rer. divin. VII. ap. Non. 473, 10 et ibid. Accius. ‖ *labascere*: Plaut. Ter. Lucret. Verg.

murmurari: sat. fr. 166 (R. 136, 2); fr. 572 (R. 236, 7); Quadrigar. ap. Non. 478, 5; Apul. Florid. n. 16. pg. 67 ed. Hild.

commurmurari: sat. fr. 380 (R. 185, 4) '*commurmurantur αὐτοί*'. Cf. Cic. in Pis. 25, 61 'ut scriba *commurmuratus sit*', Fronto ad. Caes. p. 21, 6 ed. Naber 'pauculi *admurmurati* sunt'.

quiritari: Varro ap. Diom. 381, 22 K. (*Wilmanns* de Var-

ronis libris grammaticis p. 170, 40). || *quiritare* L. L. VI, 68, item Cic. Liv. alii (cf. *Jahnsson* de verb. depon. p. 90).

ruminari: sat. fr. 60 (R. 106, 4); Varr. de pudicitia Riese p. 258 '*ruminabitur* humanitatem'; sat. fr. 505 (R. 218, 1) ex Non. p. 480, 17, cuius codices praebent 'Erras', inquit, 'Marce, accusare nos criminaris antiquitates', quibus in verbis pro 'criminaris' formam aliquam verbi ruminandi ponendam esse viri docti dudum perspexerunt. Sed cum hoc fragmentum una cum altero (fr. 60) a Nonio sub lemmate 'ruminatur' propositum sit in capite quod inscribitur 'De contrariis generibus verborum', apparet verbum ruminandi etiam exteriorem formam deponentialem prae se ferat oportere. Quare *Buecheleri* emendatio, quae est: 'Erras, inquit, Marce: accusare nos ruminans antiquitates' minus placet quam *Quicheratii* 'accusans nos *ruminari* antiquitates' vel *Riesii* '*Pergis* ('Parcas' vel 'compercas' *Vahlen* coniectanea p. 110), inquit, Marce, accusare nos: *ruminaris* antiquitates'.

rurari: sat. fr. 457 (R. 208, 1) 'in agro *ruror*'. || *rurare* ap. Plaut. Capt. 1, 1, 16 (84) 'dum rúri *rurant* hómines'.

ructari: R. R. III, 2, 3 'aves .... *ructor*' cf. Hor. A. P. 457, Tert. Sidon. Quam non usitatam formam fuisse testatur Paul. ex Festo p. 263 '*ructare* non *ructari* dicendum est ..... Cicero tamen *ructaretur* dixit'. Sed in Ciceronis scriptis, quae nunc extant, verbi ructandi nisi forma activa non invenitur (Phil. 2, 25, 63 'cui *ructare* turpe esset' et aliquotiens part. praes. '*ructans*' Tusc. disp. 5, 34, 100; ad fam. 12, 25). || Praeterea *ructare* legitur ap. Plaut. Plin. Iuv. cet.

sacrificari: L. L. VI, 18 'mulieres *sacrificantur*'; R. R. II, 8, 1 'et ipsi pro se *sacrificarentur*'; II, 11, 5 '*sacrificari* lacte pro vino'; adde sat. fr. 266 (R. 158, 3); Catus fr. X ed. Riese p. 249, 1 et L. L. IX, 105, ubi Varro comprobat *sacrifico* et *sacrificor*. (cf. *Jahnsson* p. 76). Forma deponentialis praeterea extat ap. Gell. 18, 12, 10 et ap. Cyprian. ep. 52 *sacrificati* h. e. christiani, qui ut persecutionem effugerent, diis Romanis sacrificabant.

Huc spectant denique duo participia perf. pass., quae notione activa usurpantur:

exparta: R. R. II, 5, 7 'pecudes iam *expartae*'. Cf. *parta* i. e. quae peperit Col. 7, 4, 3. Apul. de mag. II pg. 548 e coni. Hildebrand.

mussatus: sat. fr. 102 (R. 121, 4) 'discumbimus *mussati*'.

cf. *Buecheler* Rh. Mus. XX. p. 414 adnot. 9, qui codicum lectionem 'mussati' pro 'invitati', quam *Riese* coniecerat, Varroni recte vindicavit.

Sed ut iam accedamus ad ipsam quaestionem, quam proposuimus: exploratum est veteres cum Varronis doctrinam et antiquitatis cognitionem permagni aestimarent (Cic. Brut. 15, 60; acad. post. 1, 3, 9), eiusdem dicendi genus imitandum esse numquam iudicasse (cf. Quint. 10, 1, 95; Augustin. C. D. 6, 2). Quod cum ita sit, negari tamen nequit singulis verbis aut recte et constanter novatis aut ex graeca lingua translatis copiam linguae latinae a Varrone auctam esse. Multae quidem Varronianae formationes, quae nimiam vetustatis speciem prae se ferunt (de quibus conferas Gell. 20, 11, ubi exponit de verbis sordidis; *Gerlach* prolegg. ad Lucil. p. 105) a posterioribus spernebantur et oblivione obruebantur aut a scriptoribus infimae demum latinitatis in aspectum lucemque proferebantur.

Quae res clarius perspicietur ex ea quae sequitur opusculi parte. In hac enim singulis verbis ad speciem terminationum, quibus formata sunt, enumeratis adnotavi, apud quos quodque vocabulum scriptores posteriores praeter Varronem extaret. Ac primo loco pertractentur:

NOMINA

SUBSTANTIVA a) MASCULINA.

§ 1.

Inter substantiva masculina suffixo *-tu-* a verbis derivata nonnulla apud Varronem occurrunt, quae cum apud hunc unum inveniantur neque praeter ablativi singularis terminationem ullam aliam accepisse videantur, maxima ex parte a Varrone veriloquii causa efficta esse neque unquam in usum communem transiisse suspicor. Sed hoc ideo potius divinari quam certo affirmari potest, quod in tanta quam nos fecimus librorum iactura facile fieri potuit, ut casu quodam in iis solis qui nobis servati sunt libris hoc vel illud verbum semel tantum traderetur. Si vero praeter ablativum singularis numeri alios casus re vera non extitisse iudicamus, ille sine dubio ad analogiam formae supini II in *u* exeuntis conformatus est.

Neque alienum a re videbitur hoc loco leviter attingere, quomodo omnino Varro in veriloquiis verborum afferendis infinitivi notionem expresserit. Ac primum quidem in eo aliquid offendimus, quod Varronem aliquotiens infinitivum ipsum cum praepositione *a* coniunctum ad verborum origines explicandas admisisse certo constat, velut L. L. VI, 75 'omnium enim horum quid *a canere*', L. L. VI, 79 'acquirere est *ab ad* et *quaerere*', L. L. VII, 108 'sarrare *ab serare* dictum', L. L. VI, 79 'Dicitur lucere *ab luere*: ab luce dissolvuntur tenebrae'. (Varroni verbis luendi et solvendi idem significari videri apparet ex sat. fr. 100 (R. 120, 4) 'quoniam est luere solvere').

Tum alii nonnulli loci huc spectant, in quibus quamquam formam infinitivi eodem modo quo in iis quae modo attuli exemplis, cum praepositione coniungi potuisse facile concedo, fortasse tamen librariorum culpa Varroni hanc insolitam verborum constructionem inculcatam esse suspicari licet, velut L. L. VI, 50 'maerere *a marcere*', ubi pro 'marcere' levissima mutatione *marcore* scribitur; L. L. VII, 80 '*ab recipere* reciprocare fictum', ubi pro 'recipere' fortasse 'reciproca' restituendum esse, verba quae praecedunt "Reciproca tendens nervo equino concita Tela" 'reciproca est quom unde quid profectum, redit eo. *Ab recipere* etc.' videntur probare.

Alius qui legitur locus L. L. V, 83 'Pontifices, ut Scaevola Quintus dicebat, *a posse* et *facere* ut potifices' nostra quaestione non continetur, cum Varro ipsius Scaevolae verbis uti videatur.

Contra in ceteris qui huc spectant locis Varro infinitivum aut gerundio aut substantivis verbalibus circuire solet, ita tamen, ut illud multo saepius adhibeat velut L. L. V, 18 *caelum a caelando*; V, 36 *a colendo collis*; VI, 43 *cogitare a cogendo* etc., qua ratione fere centiens viciens quinquiens infinitivi notionem expressit.

Tum inter substantiva verbalia pro infinitivo posita primum locum obtinent ea, quae in *-tus* exeunt, velut L. L. V, 37 *seges ab satu*; V, 138 *vallum a volatu* etc., quorum omnino XL mihi enotavi.

Deinde substantiva feminina in *-tion-* cadentia duodeciens fere in infinitivi locum successerunt, velut L. L. V, 20 *caelum a cavatione*, VII, 52 *a stipatione stipatores* etc.

Sexiens Varro ita posuit substantiva in *-or* desinentia pro infinitivis verborum secundae quam dicimus coniugationis, velut L. L. V,

104 *uvae ab uvore*; ibid. *cucumeres a curvore*, sat. fr. 33 (R. 102, 4) *a fervore febrim*, L. L. V, 109 'elixum *e* liquore aquae dictum', ubi Varro ut formarum similitudinem indicaret (e liquore = elixum) praepositione *e* pro *a* usus est, id quod rarissime eum fecisse constat (cf. *Wilmanns* de Varronis libris gramm. p. 42: 'Varro semper fere in derivationibus *a* praepositione utitur'.).

Postremo Varro quater substantivis in *-tura* usus est ad verborum origines aperiendas, velut sat. fr. 420 (R. 199, 3) *a caelatura — caelum*, L. L. V, 62 *a vinctura dicitur vieri*.

Sed ut iam ad propositum redeamus, primo loco enumerabo ea substantiva in *-tus* cadentia, quae veriloquii causa a Varrone videntur novata esse. Quo ex genere afferenda putavi haec: [1])

**ambecisus*: [2]) L. L. VII, 43 'ancilia dicta ab ambecisu'. (cf. L. L. VII, 30: „[ambages] profectum a verbo ambe, quod est in ambitu" etc.).

**detritus*: L. L. V, 176 'detrimentum a detritu'.

**iunctus*: L. L. V, 135 'iugum et iumentum a iunctu', cf. L. L. V, 47 'Ceroliensis a carinarum iunctu dictus Carinae' et L. L. X, 24 'quadrigae a coniunctu dictae', quod vocabulum reperitur Papinian. Dig. 32, 91, 4 'communi coniunctu'.

**pipatus*: L. L. VII, 103 'pipulus a pipatu pullorum'. cf. Paul. ex Fest. p. 212 'pipatio clamor'. Verbum pipandi sat. fr. 3 (R. 93, 2) de gallinarum voce, et a Varrone ap. Non. 450, 6 de pullorum quorumlibet voce dicitur.

**rasus*: L. L. V, 136 'quo ab rasu rastelli dicti'.

**rutus*: L. L. V, 136 (coni. Scal.) 'rastri, quibus dentatis . . . . eradunt terram atque eruunt, a quo rutu rastri dicti'.

ventus: L. L. V, 94 'venator a ventu, quod sequitur verbum adventum et inventum', quae verba Scaliger ingeniose quidem sed vix recte sic emendavit: 'a vento, quod sequitur cervum ad

---

[1]) Huic indici ea tantum vocabula in *-tus* cadentia inserui, quae suam nominis naturam luculenter prae se ferunt; qua re omittendum putavi vocabulum *attactus* R. R. II, 5, 8 'corium attactu non asperum et durum', quod sine dubio ad supinum II referendum est. Eiusdem vocabuli ablativus extat Verg. Aen. 7, 349' volvitur attactu nullo' et Pallad. 1, 35, 11 'attactu frequenti' et Iuvenc. 1, 776 'attactu solo'.

[2]) Asteriscis distinxi ea vocabula, quorum nullum praeter Varronem novi auctorem.

ventum'. Sed videtur subst. *ventus* iam apud Plautum extare; vide Cist. I, 1, 15; Curc. II, 3, 35—37.

Tum extant alia eiusmodi substantiva, quae praeter Varronem posteriores scriptores in usum receperunt; quo spectant haec:

advectus: L. L. V, 43 'ego maxime puto, quod ab advectu hominum' (verba facit de origine verbi Aventini); quod idem ap. Tac. hist. 4, 84 'haec de origine et advectu dei'.

commotus: L. L. V, 71 'Commotiae ad lacum Cutiliensem a commotu'; idem iterum ap. Cael. Aurel. chron. 5, 10, 95.

foratus: Lactant. de opif. Dei c. 8, 6 'a quo foratu oculorum frontem nominatam Varro existimat'; 'idem Tert. Pall. 4 et Gloss. Labb. 'foratus τρῆμα'.

nuptus: L. L. V, 72 'Neptunus . . . . . . ab nuptu id est opertione ut antiqui'; sic hoc vocabulum nusquam alibi adhibetur. Apud posteriores enim scriptores idem significat quod nuptiae, velut ap. Stat., Aurel. Vict., Hygin.

stratus: R. R. I, 53, 3 'stramentum . . . . . ab stratu', quod idem ap. Ulp. Dig. 50, 16, 45 (bis), Solin. 46 (ed. Agnant) recurrit.

Alia in *-tus* substantiva, quae apud Varronem etiam alias casuum formas praeter ablativum induerunt, memorabilia extant haec:

agitatus: L. L. V, 11 'quod est in agitatu actio'; L. L. VI, 41 'actio ab agitatu facta'; L. L. VI, 42 'Actionum trium primus agitatus mentis', quod idem vocabulum reperimus non ante Macrob. Sat. 7, 8 § 12 'agitatu suo'; id. Somn. Scipion. 2, 12 § 16 'quia ipsa corpori praestat agitatum'.

**declinatus*: L. L. VI, 36 'quom verborum declinatuum genera sint quattuor', et idem vocabulum extat L. L. VIII, 6; IX, 34; 51; 53 cet. Pro eodem substantivo ipse Varro saepissime voc. 'declinatio' utitur, velut L. L. VIII, 3; 21; 22; 23; 24; IX, 35; 62; X, 11, cet. Illa autem forma a solo Varrone usurpatur; nam quod apud Cic. fin. 5, 7 § 17 legitur 'et primum declinatum dolorem' neutrum perf. pass. esse *Madvigius* ad l. c. demonstravit. Significationem autem vocabuli 'declinatus' vel 'declinatio' apud Varronem multo latius patere quam qua nos uti soleamus, locis quos enumeravi comparatis facile cognosces. Complectitur enim Varro hoc nomine omnes verborum mutationes, quas grammatici graeci dicunt πάθη λέξεως. Conferri potest v. 'inclinatus' apud Gell. 3, 12, 2 eodem sensu usurpatum.

**delapsus*: R. R. I, 6, 6 'Campester locus cum aquae non habet delapsum'.

descensus: R. R. II, 5, 13 'Mas an femina sit concepta, significat descensu taurus cum iniit'. Hoc vocabulum, cuius haud ita frequens est usus, extat apud Sallust. Cat. 57, 3 'qua illi descensus erat in Galliam properanti', et notione quae dicitur concreta, idem significans quod via, qua descenditur, ap. Hirt. b. g. 8, 40; Verg. Plin. (H. N.).

esus: sat. fr. 262 (R. 160, 4) 'ceteras res esui usuique prae se portant' et R. R. I, 60 (id. ap. Non. 148, 3) 'oleas esui optime condi scribit Cato, orchites cet.'; sed in Catonis verbis (R. R. cap. 7, 4), qualia nobis servata sunt, illud v. *esus* non legitur, sive Varro Catonis locum non ad verbum citavit sive, ut multis viris doctis placet, Catonis libri forma genuina non extat. Videtur autem ante Tert. anim. 43, qui accusativo sing. et Isid. Orig. 20, 1, 1, qui ablativo sing. utitur, nihil inveniri nisi dativus sing. 'esui', velut apud Gell. 4, 1, 20 'esui et potui'.

**fusus*: L. L. V, 123 'Fons unde funditur e terra aqua viva ut fistula, a qua fusus aquae'.

indutus: L. L. V, 131 'Prius dein indutui tum amictui quae sunt tangam'; paulo post iterum legitur 'indutui' et L. L. X, 27 'quo indutui mulieres ut uterentur est institutum'; cuius vocabuli fortasse nihil invenitur nisi forma dativi sing. et ablativ. plur. velut 'indutui' Tac. ann. 16, 4; Apul. flor. 1 no. 9, 32; 'indutibus' Ammian. 30, 7, 4; 24, 2, 5.

latratus: R. R. II, 9, 4; L. L. VII, 32 praeter Varronem non ante poetas Augusto aequales (Ovidium et Vergilium) extat.

**nominatus*: L. L. VIII, 45; 52; 63; IX, 95; X, 18, quo substantivo apud Varronem significantur et 'vocabula' (i. e. nomina subst. et adiect.) et nomina propria. Idem vocabulum cum apud alios praeter Varronem scriptores nusquam legerim, effici videtur Varronem cum aliorum verborum, quae ad rationem grammaticam spectant, novatorem extitisse tum hoc suo ingenio novasse.

**observatus*: R. R. II, 7, 3 'ex observatu dicunt, eum equum habere annos XVI'.

profectus: R. R. I, 2, 23 'si quis propter agrum aut etiam in agro profectus domino', quod vocabulum post Varronem invenitur in libris Ovid. Liv. Quint. Plin. I et II, non Ciceronis et Caesaris.

suctus: sat. fr. 199 (R. 145, 4) 'suctu candidi lactis', quae vox praeter hunc locum non legitur nisi apud Plinium, qui eam admisit H. N. 8 (54) 127 'pedum suctu'; 9 (48) 91 'numeroso suctu'; 10 (63) 129 'bibunt aves suctu'; 10 (98) 211 'suctum imitatur'.

* *vinctus*: R. R. I, 8, 6 'pendere in palma aut funiculo aut vinctu', quod v. nusquam alibi inveni; cf. apud eundem Varronem L. L. V, 62, *vinctio*; ibid. *vinctura*.

Ex iis in *-atus* substantivis, quae ad similitudinem verbalium a verbis denominativis in -are derivatorum a nominibus videntur profecta esse, velut tribunatus (tribuno-), pontificatus (pontifec-), consulatus (consul-), ex Varrone affero:

primatus: R. R. I, 7, 10 'quod alii dant primatum bonis pratis', quod idem ap. Plin. Tert. saep. cf. 'summatus', quod semel extat Lucret. 5, 1142; 'secundatus' Tert. anim. 27.

Quod legitur R. R. II, 5, 17 'castrare non debet ante *bimatum*', *Keil* observat. crit. in Cat. et Varr. p. 37 codicum auctoritate nixus emendavit in 'ante bimum' h. e. antequam bimus sit.

§ 2.

Sequitur ut agamus de nominibus substantivis in *-tor* vel *-sor* desinentibus, quae cum maxima ex parte a verbis re vera extantibus derivata sint, aliquotiens tamen ad horum analogiam a nominibus originem ducunt, velut *olitor* (olus), *vinitor* (vinum) cet.

In Varronis libris ad verba referenda videntur haec:

cantator: L. L. VIII, 57 'ab cantando cantator', quod vocabulum num ante Augusti aetatem praeter hunc Varronis locum pro usitato *cantor* inveniatur, dubito; primus enim in continua oratione h. v. adhibet Mart. 13, 77; Gell. 16, 19, 2; cf. 'incantator' ap. Tert. et Isid.; 'praecantator' Augustin.

* *desponsor*: L. L. VI, 69 'Ab eadem sponte . . . . declinatum spondet et respondet et desponsor et sponsa', quod vocabulum quamquam tota in latinitate non iam invenitur, tamen usitatum fuisse Varronis temporibus eo efficitur, quod ab hoc una cum iis verbis enumeratur, quae in omnium usu erant.

impositor: L. L. VII, 2 'quom haec admiuicula addas ad eruendam voluntatem impositoris'; cf. ὀνοματοθέτης Plat. Charm. 175 b. Alia notione hoc vocabulum extat Ulp. Dig. 21, 1, 4, 2 et 50, 13, 1, 3, ubi idem significat quod graece ἐπιθέτης i. e. eum, qui decipit. Moneo in locis Digestorum quos attuli formam in-

veniri 'impostor' (cf. 'impostura' Ulp. Dig. 47, 20, 3, 1), quae deinceps ad linguas Romanicas adscita est.

mensor: R. R. I, 10, 2 et apud Hor. Ovid. Plin. alios.

**obstrigillator*: sat. fr. 436 (R. 202, 5) 'aemulum illius artis atque obstrigillatorem' a verbo obstrigillandi, quod legitur ap. Varr. R. R. I, 2, 24 et sat. fr. 264 (R. 157, 9).

putator: L. L. VI, 63 'ideo putator, quod arbores puras fecit', vocabulum scilicet in lingua rusticorum usitatum, velut Col. poet. 10, 228; Plin. H. N. 27, (45) 69.

repertor: R. R. I, 2, 19 'Libero patri, repertori vini', quod vocabulum plane abhorret ab usu prosae orationis optimae. Admittitur autem a poetis Augusto aequalibus Hor. Ov. Verg. et a posterioribus velut a Tacito eadem qua Varro usus est notione. Cicero et qui elegantiore oratione utuntur v. 'auctor' vel 'inventor' pro Varroniano v. 'repertor' ponunt.

tector: R. R. III, 2, 9 'villam, quam neque pictor neque tector vidit umquam' et id. ap. Vitr. Frontin. Tert.

vestigiator: L. L. V, 94 'vestigiator a vestigiis ferarum, quas indagatur', quod vocabulum si scribitur *i* littera inter *g* et *a* inserta, a vestigio declinatum esse apparet; quamquam forma *vestigator* a verbo vestigandi ducta apud posteriores in usum magis magisque videtur recepta esse, velut ap. Col. Sen. Serv.

Eodem modo ut 'vestigiator' ad alteram classem horum vocabulorum, quae cum ad verba referri non possint, a nominibus ipsis profecta videntur esse, pertinent haec:

porculator: R. R. II, 4, 1 'Sed quis e porculatoribus Italicis prodit?', quo in loco verba 'porculatoribus Italicis' pro vulg. 'quis e portu post Italico' restituit *Gessner* audacter quidem, sed ut, donec certius aliquid proferatur, in eo perstandum esse videatur. Idem vocabulum praeterea invenitur apud Col. 1 praef. § 26; 7, 9, 12.

**rapinator*: sat. fr. 65 (R. 107, 5) 'in invidiam veniant in hoc ipso rapinatores'. Nonii 167, 20 auctoritatem secuti hoc vocabulum etiam Lucilii fragmento vindicant, quod *Lucianus Mueller* attribuit lib. II fr. 1, sed v. 'rapinator' mutato in 'rapister', qua de re cf. Muell. adnotationem p. 199: 'quod legitur Non. p. 167 *rapinator*, librariorum non Nonii culpa evenisse existimo; qui postquam id quod est *rapinator* Varronis exemplo

adstruxerat recordatus etiam inusitatum vocabulum *rapister* haberi apud Lucilium id statim non monito lectore subiunxit'.

§ 3.

Pauca addo de substantivis in *-or* (*-os*) exeuntibus, in quibus Varro ab usu Ciceroniano haud ita longe discedit, cum plurima horum substantivorum, quibus utitur, etiam in Ciceronis libris inveniantur, ut *calor, fervor, sapor, sudor, tenor, tremor, vapor*. Nonnulla tamen huiusmodi substantiva a Varrone novata esse suspicor, velut:

* *uvor*: L. L. V, 104 'uvae ab uvore', quod vocabulum sibi finxit a verbo † *uvendi*, quod in usu fuisse effici videtur formis participii 'uvens' et incohativi 'uvescere' Lucret. 1, 306. Quamquam haud ignoro has ipsas formas ipso verbo † *uvendi* non adhibito a stirpe nominali fingi potuisse.

* *curvor*: L. L. V, 104 'cucumeres dicuntur a curvore' et L. L. VII, 25 'cornua a curvore dicta, quod substantivum, cum verbi † *curvendi* nulla iam vestigia extent, derivatum est ab adiectivo *curvus* ad similitudinem eorum, quae re vera a stirpibus verbalibus profecta sunt. Pro *curvore* extat 'curvatura' ap. Ov. Verg. Plin., 'curvamen' ap. Ovid. et Plin. ep., 'curvitas' ap. Macrob. (Somn. Scipion. 1, 15, 7.) Videntur verba *uvor* et *curvor* a Varrone veriloquii causa novata esse aeque atque illa in *-tus* exeuntia, quae supra attuli.

* *tardor*: sat. fr. 57 (R. 110, 4) 'Ne mé pedatus ⏑́ ⏑ versuúm tardor Refrénet.' i. e. per hypallagen dictum pro 'pedatorum versuum tardor' (cf. *Vahlen* coniect. p. 138). Hoc substantivum, quamquam frequentativum 'tardescere' ap. Lucret. 3, 479 invenitur, tamen ad adiectivum *tardus* referre maluerim quam ad verbum † *tardendi*, cum ipsum verbum *tardescendi* aeque atque multa alia frequentativa a nomine profectum esse verisimile sit. Praeter Varronem nemo *tardorem* dixit pro usitata *tarditate*; poetae prisci pro eodem ponere solebant 'tarditudo' (Acc. tr. 69. Plaut. Poen. III, 1, 29) vel 'tardities' (Acc. tr. 278).

§ 4.

Transeo ad ea substantiva masculina, quae *-on-* suffixi vel primarii vel secundarii ope a stirpibus derivata sunt. Primarium enim appellamus quod ad stirpes verbales, secundarium quod ad stirpes nominum additur. Omissis igitur iis, quae Varroni commu-

nia sunt cum priscis, velut *comedo*, *mando*, *calcitro*, *silo*, referam primum ea, quae a stirpibus verbalibus orta sunt:

**edo*: sat. fr. 529 (R. 224, 7) 'φιλαναλωταὶ edones Romam, ut turba incendant annonam, et propter phagones ficedulam pinguem aut turdum nisi volantem non video'. In hoc fragmento vv. 'edones' et 'phagones' more nominum propriorum (quasi Fresservolk) usurpata esse *Oehler* et *Riese* volunt; sed sive recte iudicaverunt hi viri docti sive erraverunt, nihil obstat quominus Varronem vocabulum 'edones' novasse existimemus. Fortasse v. *phago* iam ante Varronem in lingua latina extitit in titulo fabulae Plautinae, quem ipse Varro tradidit L. L. VII, 61 'In pagone', quod *Ribbeck* Com. coroll. p. 103 Pium secutus in 'Phagone' commutari vult; *Ritschl* parerg. 151 et opusc. II, 731 hanc coniecturam minus probat. Idem vocabulum profert Zonaras p. 1791 φαγῶνα φίλαυτον καὶ ἄπληστον; sed ipse verbum φαγών atticum esse negat, cum addat: ἔστι δὲ Σύρων ἡ λέξις, quae quidem verba quid sibi velint vix liquet, nisi forte de Syracusanis (Συρακοσίων) cogitaveris. Extat autem v. 'phago' praeterea ap. Vopisc. Aurel. 50.

**rapo*: sat. fr. 378 (R. 187, 3): 'cum hic rapo umbram quoque spei devorasset' pro usitato *raptor* (cf. *rapinator*, de quo supra dixi).

balatro: R. R. II, 5, 1 'videbo iam vos, inquit, balatrones'; sic Varro qua est hilaritate non prorsus urbana appellat amicos, quibuscum colloquitur. Idem vocabulum invenitur apud Hor. sat. 1, 2, 2 (cf. Heindorf ad h. l.); 2, 8, 21 (Servilius Balatro), et Gell. 1, 15, 20, qui de eius significatione haec profert: 'veteres quoque nostri hoc genus homines in verba proiectos locutuleios et balatrones et loquaces dixerunt'. cf. Paul. ex Fest. 34, 4 cum Muelleri adnotatione. De origine eiusdem disputat *Corssen* Ausspr. II², 384. —

A nominibus suffixo *-on-* derivata sunt substantiva haec:

popino: sat. fr. 308 (R. 170, 6) 'Quis póculis marcéntium chorum íntro ibit popíno?' et idem ap. Hor. sat. 2, 7, 39; Suet.

**longurio*: sat. fr. 562 (R. 234, 12) 'ego nihil, Varro, video; ita hic obscurat, qui ante me est nescio qui longurio' h. e. homo, cuius eximia corporis longitudine Varronis amico in theatro vel alio loco prospectus ad scaenam adimebatur. Est autem v. 'longurio' derivatum a 'longurius', quod vocabulum legitur apud Varro-

nem R. R. 1, 14, 2; Caes. b. g. 3, 14, 5, nisi potius formam 'longurio' suffixo *-ion-* a *longulus* ita profectam esse iudicas, ut 'longulio' per dissimilationem mutaretur in 'longurio'.

Suffixum *-ion-* certo cognoscitur in vocabulo:

libellio: sat. fr. 256 (R. 157, 6) 'tum ad me ferunt, quod libellionem esse sciebant', quod idem extat ap. Stat. Silv. 4, 9, 21. 'miser libellio'. Quodsi hoc fragmentum cum proxime antecedente, quod est 'quod dum ministrant, in scrobe fodiendo inveniunt arcam' coniunxeris, verisimile fit Varronem vocabulo libellionis suam ipsius actionem lepide et iocose indicare voluisse. Haud inepte enim *Vahlen* (Coniectanea p. 110) suspicatur arcam illam, de qua verba fecerit fr. 255, fortasse Numae Pompilii libros e terra erutos continuisse, quos ad se ut libellionem i. e. librorum peritum et confectorem ('Buecherling' ut adnotat *Buecheler* Rh. Mus. XX p. 438) adlatos esse Varro finxerit.

Addo huic vocabulorum classi substantivum:

equiso: quod nove et inusitate formatum est et praeter Varronem, qui eo libentissime videtur usus esse, apud melioris notae scriptores nusquam legitur. Extat enim ap. Val. Max. 7, 3 ext. 1, ubi latiorem ita induit notionem, ut asinarius qui paullo ante commemoratus est 'equiso' appelletur; ibid. ext. 2; tum ap. Apul. de deo Socrat. 5 p. 129; Apul. Met. 7, 15 p. 473 'equiso armentarius'; ibid. 8, 1, p. 505. Adde Gloss. Labb. 'ἱπποκόμος agaso, equilio; equisio ἱπποκόμος', in quibus nihil aliud latere quam vocabulum 'equiso' recte coniecit Quicherat Add. lex. lat. Varro igitur, ut omittam duos locos (L. L. VIII, 14; X, 28). ubi v. 'equiso' ut ab equo derivatum affert, eodem ter in satirarum fragmentis ita utitur, ut bis sat. fr. 118 (R. 128, 1) et 559 (R. 233, 11) de iis dicatur, qui equos domant et condocefaciunt, sat. fr. 276 (R. 161, 2) 'nautici equisones' appellentur ii, qui naves funibus per flumen trahunt. Formationem quidem huius vocabuli, quae, quantum video, tota in latinitate singulariter extat, ad sermonem plebeium, quippe qui haud paucas insolitas formas procreet, referendam esse suspicor. De quantitate *i* litterae, de qua inter *Buechelerum* (Rh. Mus. XX p. 402) et *Riesium* (Rh. Mus. XXI p. 120) magna est dissensio, certi quidquam proferre non audeo.

b) FEMININA.

§ 5.

Ut in proximo verborum genere Varronem nomina in *-tus* desinentia praeter ceteros amavisse docuimus, sic femininis formationibus iis potissimum linguae copiam ditare studebat, quae in *-tion* - (*-sion*) cadentia a verbis originem ducunt eorumque vi primitiva ita induuntur, ut notionem agendi prae se ferant. Quibus simillima sunt substantiva in *-tura* exeuntia, quae quantum primitus ab illis distulerint, ita ex hominum memoria videtur excidisse, ut saepe ab eadem stirpe utriusque generis nomina sine ullo fere significationis discrimine derivarentur, velut *admissio — admissura; cultio — cultura; curvatio — curvatura*; *cursio — cursura* etc. Est autem nativa inter haec duo differentia haec, ut, cum formae in *-tion* desinentes verbi actionem semel factam indicent, suffixo *-tura* eam iterum vel constanter fieri exprimatur. Atque ex hac iterandi significatione haud raro oritur notio muneris vel officii ita, ut *censura* sit munus censentis i. e. censoris; *pictura* munus pingentis i. e. pictoris. Suffixum autem *-tura* a *-tor* proficisci solere quamquam satis inter omnes constat, tamen iam antiquissimis linguae latinae temporibus illud per se ipsum ex stirpibus verbalibus substantiva finxisse inde efficitur, quod haud pauca vocabula in *-tura* exeuntia extant, quibus eiusdem stirpis formae in *-tor* in linguae latinae copia, quam nos quidem novimus, non respondeant, velut *armatura, caesura, mistura, usura* et alia, quae enotavit *L. Meyer* Vergl. Gramm. II p. 352. Interdum fit, ut ubi utraque forma invenitur, altera in *-tor* desinens cum fortasse in lingua vulgari extiterit, in litterarum monumentis non ante infimam linguae latinae aetatem occurrat, altera quae in *-tura* exit rei publicae temporibus communi in usu fuerit, velut *admissor* (Lactant.) — *admissura* (Varr.); *vinctor* (Arnob.) — *vinctura* (Varr.); *pensor* (Augustin.) — *pensura* (Varr.). Sed ne longius a proposito aberremus, ad Varronem redeamus et quae in eius libris substantiva suffixo *-tion* (*-sion*) conformata legantur memorabilia persequamur. Ac primum quidem moneo nonnulla huius quoque classis vocabula in libris de L. L. scriptis legi, quae cum ita ut substantiva in *-tus* veriloquii causa a Varrone adhibeantur neque apud alium scriptorem ullum occurrant, novata esse a nostro iudicemus. Huc spectant:

**cubatio:* L. L. VIII, 54 'a cubatione cubiculum'.

**praefectio*: L. L. VII, 70 'a praefectione praefica dicta' apud Varronem unum extat, cum in loco Mart. Cap. 7 § 733 nunc recte legatur 'perfectio'.

**calatio*: L. L. V, 13 'Multa societas verborum, nec Vinalia sine vino expediri nec curia Calabra sine calatione potest aperiri', i. e. origo vocabuli curiae Calabrae sine calatione explicari non potest; hoc tamen vocabulum fortasse linguae sacrae proprium fuisse et casu quodam alibi non inveniri concedo. Ceterum v. *Calabra* ita a verbo calandi profectum est ut *vela-brum* a velando (cf. *Corssen* K. B. 355). Magis in verborum copiam recepta esse videntur vocabula haec:

**cavatio*: L. L. V, 20 'caelum a cavatione' et paullo ante § 19 'et item Ennius ad cavationem'. L. L. V. 123 'sinum ab sinu, quod sinum maiorem cavationem quam pocula habebant'; hanc igitur formam Varro in suam verborum copiam vere recepit.

demptio: L. L. V, 176 'damnum a demptione' et L. L. V, 6 'Litterarum demptio aut additio', quod vocabulum non ante infimam latinitatis aetatem reperitur. Extat enim praeterea in Vulgat. Exod. 35, 21, (de qua cf. *Roensch* Itala u. Vulg. p. 72). Alia huius generis vocabula sunt haec:

**cursio*: L. L. V, 11 'Corpus est ut cursor; locus stadium qua currit; tempus hora qua currit; actio cursio' quod vocabulum, ut 'actioni' simile haberet, nescio an sibi finxerit.

**irrugatio*: Varr. ap. Serv. ad Aen. 1, 648 'Palla secundum Varronem dicta est ab irrugatione et mobilitate'. Editio Bipont. de L. L. p. 347 'irrigatione' exhibet, quod nescio an errore typographi in contextum irrepserit. Ceterum Varro ipse alium *pallae* veriloquium profert L. L. V, 131 'quod foris ac palam, palla', quod in eo quo utitur interpretandi more non offendit. Verbum irrugandi extat Gell. 12, 1 § 8; Stat. Theb. 4, 266.

**opertio*: L. L. V, 72 'Neptunus ... ab nuptu id est opertione'.

Tum haud pauca in libris de Re Rustica scriptis inveniuntur, quae ad rem rusticam pertinentia a Varrone primum in litterarum usum introducta sunt, quorum haec enotanda putavi:

admissio: R. R. II, 1, 18 de equis saliendis dicta hoc tantum loco extat. Apud scriptores argenteae aetatis usurpatur de aditu sollemni, qui legatis aliisve petentibus ad Caesarem vel senatum

vel populi contionem datur, velut apud Plin. Paneg. 47, 3; Vesp. 14.

**hiematio*: R. R. III, 16, 34 'reliquum (mellis) hiemationi re quatur'.

**porculatio*: R. R. II, 4, 13 'in nutricatu (sc. suum) quam porculatic nem appellabant', quod vocabulum eodem modo quo *porculator* a *porculo* derivatum est, verbo †*porculandi*, quantum nos quidem scimus, non adhibito.

messio: R. R. I, 50, 1, quod vocabulum praeterea ex Vulgata enotavit *Roensch* p. 75.

nutricatio: R. R. I, 44, 3, quod v. praeterea legitur apud Gell. 12, 1, 5; Apul. dogm. Plat. 2 p. 26 § 259 ed. Hild.

praegnatio: R. R. I, 44, 4 'praegnationis dies' et R. R. II, 1, 18 'praegnationis primi et extremi fines', quod idem extat ap. Apuleium.

exemptio: R. R. III, 16, 34 sc. favorum; et idem ap. Col. et Pompon. (Dig.).

seminatio: R. R. II, 6, 3 'ad seminationem onagrus idoneus'; id. ap. Ambros. de Noë 29 § 107.

stercoratio: R. R. II, prooem. 5; et idem ap. Col. Plin.

Deinde nonnulla, quae ad grammaticam disciplinam spectant, apud Varronem primum apparent, velut haec:

additio: L. L. V, 6 'litterarum additione', quod vocabulum praeterea invenimus apud Quintilian. 9, 3, 18.

correptio: L. L. V, 6 'syllabarum productione aut correptione' et idem ap. Vitr. Quint. Gell.

**impositio*: L. L. X, 51 'voluntatem dico impositionem vocabulorum, naturam declinationem' et idem vocabulum L. L. V, 3; VII, 32. Est autem hoc femininum translatum ex graeco vocabulo ὀνοματοθεσία et dictum de ea hominum actione, qua primum rebus nomina imposita sunt (cf. *Lersch* Sprachphilosophie der Alten II p. 144 sqq.); quod cum nusquam alibi extare videatur, ad Varronis in grammatica novandi ingenium referre licebit.

litteratio: Varro ap. Augustin. de ord. II. 12, 35 'librariorum et calculonum professio, velut quaedam grammaticae infantia, quam Varro litterationem vocat'. Hoc vocabulum a Varrone ad primordia artis grammaticae significanda usurpatum esse praeter Augustinum alii infimae latinitatis scriptores testantur, de

is cf. *Wilmanns* De Varronis libris grammaticis p. 100 69 sq. et *Kettner* Varron.-Studien p. 11 sq.

o: L. L. V, 6 'litterarum attractio', quocum conferas Pallad. '. 4, 3 'rugarum attractio'.

em formata substantiva praeterea haec sunt:

o: R. R. I, 63, 1 'quod cum periculo introitur recenti pertione', quae vox et in prisca et in Ciceroniana latinitate iaudita reperitur ap. Apul., Cael. Aurel., Pallad.

olitio: sat. fr. 589 (R. 238, 5) 'quid mirum? ex agri depolitionibus eiciuntur', ad quae verba conferas Paul. ex Fest. p. 71, 20 'depolitum perfectum, quia omnes perfectiones antiqui politiones appellabant'. Videntur igitur 'agri depolitiones' concreta, quae dicitur, notione positae esse pro agris diligentissime villis et hortis etc. perpolitis atque exornatis.

dormitio: sat. fr. 485 (R. 217, 3) 'o stulta nostri pectoris dormitio' et sat. fr. 588 (R. 238, 4) 'quo mihi somnos, si dormitio tollitur?' Idem vocabulum non reperitur nisi apud ecclesiasticos Tert. Augustin. Hieronym. et nonnullis Italae locis, quos enotavit *Roensch* p. 73. — cf. 'obdormitio' ap. Augustin. in ps. 75, 10. 'redormitio' Plin. 10, (98) 211.

passio: Varr. ap. Charis. p. 241, 33 (cf. *Wilmanns* p. 206, 81) 'animi passionem' et idem ap. Vellei. Apul. Augustin.

praebitio: sat. fr. 143 (R. 126, 3) 'quod ea die mea erat praebitio in ianuam 'cave canem' inscribi iubeo'; quod vocabulum intellegi potest de conviviis, quae viri amicitia inter se coniuncti alternis parare solebant, cuius moris exemplum tradit Gell. 18, 2, 2. Omnem hanc quaestionem accurate persecutus est *Roeper* (Varronis Eumenid. reliquiae I p. 20). Praeter Varronem eodem vocabulo utuntur Iustin. 38. 10, 8 'praebitio copiarum'; Aurel. Vict. Caes. 41, 19 'olei frumentique adventiciae praebitiones'; Vulg. 2 Macc. 4, 14 'palaestrae et praebitionis (χορηγίας) eius iniustae' cf. *Roensch* p. 76.

scansio: L. L. V, 168 'simplici scansione in lectum scandebant', quod substantivum a posterioribus usurpatur translata notione, ut a Vitruv. 6, 1, 6 'sonorum scansiones' vel a Diomed. Serv. Beda 'versuum scansio'.

vinctio: L. L. V, 62 'Et horum (ignis et aquae) vinctionis vis Venus' et idem postea ap. Cels. Arnob. Tert.

Denique vocabulum addo, quod quamquam apud Varronem et primum et solum invenitur ex linguae antiquioris copia sumptum est:

**februatio*: L. L. VI, 13 'nam et Lupercalia februatio', quod v. ex lingua sacra depromptum est.

§ 6.

Substantiva in *-tura* exeuntia, quae nunc nobis pertractanda sunt, cum maximam partem in iis rebus inveniantur, quae ad agricolarum et rusticorum negotia pertinent, vulgari potissimum sermoni placuisse arbitror. Itaque apud Varronem quoque horum vocabulorum maiorem partem in libris de Re Rustica scriptis extare consentaneum est; ex quibus videntur afferenda esse haec:

admissura: R. R. II, 5, 12; II, 1, 26; II, 4, 8 eadem notione qua admissio, quam supra adnotavi, usurpatum. Praeterea idem extat ap. Col. Plin. Stat. (Silv.)

**carptura*: R. R. III, 16, 26 'nec non aliud discrimen sequuntur in carptura' h. e. dictum de apibus sucum e floribus expromentibus.

fartura: R. R. III, 8, 3; III, 9, 1 (cf. quae adnotat *Schneider*); L. L. V, 111 et idem apud Vitr. Col. Tert.

fetura: R. R. II, 5, 12 et idem ap. Verg. ecl. 7, 36; georg. 3, 62; Ovid. Plin.

**partura*: R. R. II, 1, 26 'deme duas res de mulis, admissuram et parturam'.

tonsura: R. R. II, 11, 9; II, 11, 6; L. L. V, 54 et id. ap. Ov. Plin.

**vulsura*: R. R. II, 11, 9 sc. lanae, quae opponitur tonsurae.

volatura: R. R. III, 5, 7 'Ibi enim, in prima volatura cum veniunt (sc. aves), morantur dies paucos requiescendi causa', pro quo ceteri scriptores *volatus* exhibere solent. Columella, qui solus illo utitur, novam vim imposuit 8, 9, 1 'volatura ita ut capitur, farturae destinatur', et id. 8, 10, 5 'faciuntque avidiorem volaturam', quibus in locis v. *volatura* id ipsum quod alibi *aves* significat.

Ex ceteris Varronis libris memoranda sunt haec:

caelatura: sat. fr. 420 (R. 199, 3) 'appellatur a caelatura caelum, quod idem extat ap. Suet. Plin. Sen. (ep.). Ceterum de *caeli* derivatione conferas L. L. V, 18 et 19, ubi hanc Aelii Stilonis esse Varro tradit et ipse aliam veriloquii rationem probat, ex qua *caelum* ortum esse a *cavo* suspicatur.

******moderatura*: de vita P. R. I, 5 ed. *Kettner* (Non. p. 490, 26), ubi codicum lectio est haec: '*Mixtura* et *moderatura*. Varro de Vita populi Rom. lib. I. 'Sed quod ea et propter talem mixtura immoderata exaquiscunt, itaque quod temperatura moderatur in Romuli triplicis civitates'. Quae verba in formam genuinam coniectando restituere temptaverunt *Roth* et *Quicherat* in Nonii, quas curaverunt, editionibus; quorum ille emendavit: 'Sed . . . . . mixturam moderata exaciscunt, ita quoque temperatur moderatura Romuli vita triplicis civitatis', hic: 'Sed quod . . . . . mixturam immoderatam exacescunt, ita quoque temperantur a moderatura in Romuli civitate triplices civitates'. Sed utra emendatio probabilior sit, quamquam hoc loco non diiudicatur, id constare videtur Varronem substantivum *moderatura* adhibuisse vel potius novasse ad similitudinem v. *moderatoris*, cuius notio subiunctis genetivis reipublicae (Cic.), exercitus (Tac.), iuventae (Mart.) manifesta in vocabulum *moderatura* optime quadrat. Itaque nihil videtur obstare, quominus haec vox lexicis addatur.

**pensura*: L. L. V, 183 'quod ea (aedes Saturni) etiam nunc propter pensuram trutinam habet positam'.

temperatura: sat. fr. 23 (R. 100, 1) 'caeli temperatura', quod idem extat ap. Vitr. Plin. Sed usitatior fuit v. *temperies*, velut 'temperies caeli' Ovid. Pont. 2, 7, 71, Plin. H. N. 3 (6) 41; 7 (2) 21; 14 (6) 55; etc.

**velatura*: R. R. I, 2, 14 'Item dicuntur qui vecturis vivunt, velaturam facere' et L. L. V, 44 'Velabrum a vehendo. Velaturam facere etiam nunc dicuntur, qui id mercede faciunt'. Quod vocabulum cum ab alio scriptore nullo usurpatum legerim, non dubito quin in sermone plebeio solo locum obtinuerit neque umquam in linguam elegantius dicentium transierit. Derivatum autem est a *velando* verbo denominativo substantivi *velum* (vehulum h. e. id, cuius ope aliquid vehitur). Videtur igitur vocabulo *velatura* *G. Curtii* (G. E. p. 181) iudicium firmari, qui censet ex radice *veh-* (sanscr. *vah-*, graec. *ἐχ-*) non solum verba *vehiculum*, *vehes*, *vectura* orta esse sed etiam *velum*, cuius genuina forma fuerit *veh-lum* vel *veg-lum*. Itaque substantivo *velatura* comprobatur, primitivae notionis (h. e. vehendi) vestigia vocis *velum* in verbo denominativo *velandi* tum etiam viguisse, cum substantivum *velatura* ab eo originem duxerit. Quantum nos

quidem scimus, verbum *velandi* alteram tantum notionem tegendi vel operiendi induit, quae eadem infima latinitatis aetate ap. S. Greg. Ep. 4, 18 apparet in verbis 'sacram vestem et velaturam (h. e. velamem sanctimoniale) deponere'.

vinctura: L. L. V, 62 'a vinctura dicitur vieri', quod vocabulum reperitur ap. Plin. H. N. 16, (68) 174; Cels. 7, 20; 8, 10.

§ 7.

Iam nobis tractanda sunt nomina in suffixum *-tat(itat-)* desinentia, quae derivantur a nominibus vel substantivis vel adiectivis, ita tamen, ut haec multo frequentiora quam illa inveniantur. Significationem illorum *Corssen* (K. Nachtr. p 275) eandem esse docet, quam nos germanice in iis compositis indicare solemus, quorum altera pars est '-schaft, -wesen'. Cuius vocabulorum generis a Varrone, qui illud in deliciis haberet, nonnulla novata eoque auctore in posteriorum usum recepta esse facile concedemus. Ab adiectivis igitur derivantur haec:

**arduitas*: R. R. II, 10, 3 'montium arduitas atque asperitas'.

ariditas: Varro ap. Serv. ad Verg. Aen. 1, 172 (cf. *Wilmanns* p. 184, 58 c) 'arena si ab ariditate dicitur' et idem vocabulum ap. Plin. Pallad. Arnob.

**continuitas*: L. L. VII, 107 'protinam a protinus, continuitatem significans', quod vocabulum Varroni soli vindicandum est, cum Plin. H. N. 8 (43) 105 nuper restitutum sit 'unitate spinae'.

disparilitas: L. L. X, 36 et Gell. 6, 3, 47; Macrob. Sat. 1. praef. 3.

inaequabilitas: L. L. VIII, 28; 30; L. L. IX, 1, quo substantivo idem intellegitur, quod Graece ἀνωμαλία appellatur; cf. *aequabilitas* L. L. IX, 1, quod v. idem significat ac graecum ἀναλογία. Eiusdem rei alia nomina praeter vocabula *analogia* et *anomalia* apud Varronem extant haec: natura—usus; ratio, ratio analogiae, ratio proportionis — consuetudo; proportio, de quibus cf. *Lersch* Sprachphilosophie I p. 94 — 97. Ceterum v. 'inaequabilitas' praeter Varronem adhibuit Arnob. 2, 55.

placiditas: R. R. II. 1, 4, quod idem legitur ap. Gell. 13, 23, 19, Lactant. 6, 15, 3.

puerilitas: Catus fr. IV ed. Riese p. 248, 6, quod idem extat Non. 532, 15 (Riese p. 249, 6): „Statilinum et Statanum et Fabulinum praesides deos Varro Cato vel de liberis educandis puerilitatis affirmat: 'Ab Statano etc.", ubi Nonium hoc voca-

adstruxerat recordatus etiam inusitatum vocabulum *rapister* haberi apud Lucilium id statim non monito lectore subiunxit'.

§ 3.

Pauca addo de substantivis in *-or* (*-os*) exeuntibus, in quibus Varro ab usu Ciceroniano haud ita longe discedit, cum plurima horum substantivorum, quibus utitur, etiam in Ciceronis libris inveniantur, ut *calor, fervor, sapor, sudor, tenor, tremor, vapor.* Nonnulla tamen huiusmodi substantiva a Varrone novata esse suspicor, velut:

* ***uvor***: L. L. V, 104 'uvae ab uvore', quod vocabulum sibi finxit a verbo †*uvendi*, quod in usu fuisse effici videtur formis participii 'uvens' et incohativi 'uvescere' Lucret. 1, 306. Quamquam haud ignoro has ipsas formas ipso verbo † *uvendi* non adhibito a stirpe nominali fingi potuisse.

* ***curvor***: L. L. V, 104 'cucumeres dicuntur a curvore' et L. L. VII, 25 'cornua a curvore dicta, quod substantivum, cum verbi †*curvendi* nulla iam vestigia extent, derivatum est ab adiectivo *curvus* ad similitudinem eorum, quae re vera a stirpibus verbalibus profecta sunt. Pro *curvore* extat 'curvatura' ap. Ov. Verg. Plin., 'curvamen' ap. Ovid. et Plin. ep., 'curvitas' ap. Macrob. (Somn. Scipion. 1, 15, 7.) Videntur verba *uvor* et *curvor* a Varrone veriloquii causa novata esse aeque atque illa in *-tus* exeuntia, quae supra attuli.

* ***tardor***: sat. fr. 57 (R. 110, 4) 'Ne mé pedatus ⏑́ ⏑ versuúm tardor Refrénet.' i. e. per hypallagen dictum pro 'pedatorum versuum tardor' (cf. *Vahlen* coniect. p. 138). Hoc substantivum, quamquam freqnentativum 'tardescere' ap. Lucret. 3, 479 invenitur, tamen ad adiectivum *tardus* referre maluerim quam ad verbum †*tardendi,* cum ipsum verbum *tardescendi* aeque atque multa alia frequentativa a nomine profectum esse verisimile sit. Praeter Varronem nemo *tardorem* dixit pro usitata *tarditate*; poetae prisci pro eodem ponere solebant 'tarditudo' (Acc. tr. 69. Plaut. Poen. III, 1, 29) vel 'tardities' (Acc. tr. 278).

§ 4.

Transeo ad ea substantiva masculina, quae *-on-* suffixi vel primarii vel secundarii ope a stirpibus derivata sunt. Primarium enim appellamus quod ad stirpes verbales, secundarium quod ad stirpes nominum additur. Omissis igitur iis, quae Varroni commu-

nia sunt cum priscis, velut *comedo, mando, calcitro, silo*, referam primum ea, quae a stirpibus verbalibus orta sunt:

**edo*: sat. fr. 529 (R. 224, 7) 'φιλαναλωταὶ edones Romam, ut turba incendant annonam, et propter phagones ficedulam pinguem aut turdum nisi volantem non video'. In hoc fragmento vv. 'edones' et 'phagones' more nominum propriorum (quasi Fresservolk) usurpata esse *Oehler* et *Riese* volunt; sed sive recte iudicaverunt hi viri docti sive erraverunt, nihil obstat quominus Varronem vocabulum 'edones' novasse existimemus. Fortasse v. *phago* iam ante Varronem in lingua latina extitit in titulo fabulae Plautinae, quem ipse Varro tradidit L. L. VII, 61 'In pagone', quod *Ribbeck* Com. coroll. p. 103 Pium secutus in 'Phagone' commutari vult; *Ritschl* parerg. 151 et opusc. II, 731 hanc coniecturam minus probat. Idem vocabulum profert Zonaras p. 1791 φαγῶνα φίλαυτον καὶ ἄπληστον; sed ipse verbum φαγών atticum esse negat, cum addat: ἔστι δὲ Σύρων ἡ λέξις, quae quidem verba quid sibi velint vix liquet, nisi forte de Syracusanis (Συρακοσίων) cogitaveris. Extat autem v. 'phago' praeterea ap. Vopisc. Aurel. 50.

**rapo*: sat. fr. 378 (R. 187, 3): 'cum hic rapo umbram quoque spei devorasset' pro usitato *raptor* (cf. *rapinator*, de quo supra dixi).

balatro: R. R. II, 5, 1 'videbo iam vos, inquit, balatrones'; sic Varro qua est hilaritate non prorsus urbana appellat amicos, quibuscum colloquitur. Idem vocabulum invenitur apud Hor. sat. 1, 2, 2 (cf. Heindorf ad h. l.); 2, 8, 21 (Servilius Balatro), et Gell. 1, 15, 20, qui de eius significatione haec profert: 'veteres quoque nostri hoc genus homines in verba proiectos locutuleios et balatrones et loquaces dixerunt'. cf. Paul. ex Fest. 34, 4 cum Muelleri adnotatione. De origine eiusdem disputat *Corssen* Ausspr. II², 384. —

A nominibus suffixo *-on-* derivata sunt substantiva haec:

popino: sat. fr. 308 (R. 170, 6) 'Quis póculis marcéntium chorum íntro ibit popíno?' et idem ap. Hor. sat. 2, 7, 39; Suet.

**longurio*: sat. fr. 562 (R. 234, 12) 'ego nihil, Varro, video; ita hic obscurat, qui ante me est nescio qui longurio' h. e. homo, cuius eximia corporis longitudine Varronis amico in theatro vel alio loco prospectus ad scaenam adimebatur. Est autem v. 'longurio' derivatum a 'longurius', quod vocabulum legitur apud Varro-

gnovi, a quo scriptore hoc Varronis fragmentum servatum sit. Verba eius sunt haec: 'Ea erat matronae simplicitas et pueritia et honestas', ubi pro 'matronae pueritia' legendum esse: 'puritiam' nemo semel monitus negabit. Lexicographi, qui omnino haesitare videntur, num hoc vocabulum latinae linguae copiae vere vindicandum sit, adhuc illud sat. fr. 420, quo omnis dubitatio expellitur, omiserunt. Ceterum moneo v. *impuritia* ab impuro derivatum iam 'ante Varronem inveniri ap. Plaut. Pers. III, 3, 7. Alia substantiva feminina quae et in *-tas* et in *-tia* (vel *-ties*) exeunt, enumerat *Paucker* Addend. lex. lat. p. 81 adnot. 65.

Denique addo suffixo *-ia* formatum substantivum:

nervia: sat. fr. 366 (R. 181, 5); sat. fr. 368 (R. 181, 2), quae fragmenta tradita a Nonio p. 215, 11 exhibent vocabuli 'nerviae' accusativum plur. et in *as* et in *a* exeuntem, si Nonium et eo auctore *Riesium* et *Buechelerum* sequeris. Hunc locum Nonii emendare conatus est *Quicherat,* qui putat in verbis Nonii: 'Nervi masculini sunt, sicuti plerumque. Verum nervia feminini apud doctos lectum est saepe. Varro *Ὄνος λύρας*: 'Scientia doceat, quemadmodum in psalterio extendamus nervias', neutri Varro *Ὄν. λύρ.* 'Et id dicunt suam Briseidem producere, quae eius nervia tractare solebat' vocabulum 'neutri' dittographiam esse, quam mox v. nervias coarguat. Equidem Quicheratio, cuius sententia eo comprobatur, quod omnes Nonii codices in utroque fragmento exhibent formam 'nervias', adsentiri non dubitarem, nisi titulus soloece repetitus a citandi more, quem ubique sequitur Nonius, prorsus abhorreret.

c) NEUTRA.

Neutrius generis nomina substantiva ex Varrone colligam ea, quae conformata sunt suffixis *-men -mentum*; *-etum*; *-bulum -brum*; *-culum -crum*; *ium.* — (Neutra in *-arium* exeuntia eo loco tractare malo, ubi adiectiva in *-arius* locum suum habent.)

§ 10.

De origine suffixi *-men* et *-mentum* dissensionem, quae est inter vv. dd., [quorum *Aufrecht* (K. Z. VI, 177), quem sequitur *L. Meyer* (Vergl. Gramm. II, 261), duo illa pariter orta esse ex sanscritico suffixo *-mant, Corssen* autem (K. N. 124) nixus *Boppii, Pottii, Schleicheri* auctoritate *-men* eandem originem habere quam sanscr. *-man,* graec. *-μον -μιν* vult,] hoc loco commemoravisse satis erit, cum, utra harum opinionum recte se

habeat, certo diiudicari vix possit. Id tamen moneo *Corssenum* ad demonstrandum suffixum *-mentum* tum demum ex suffixo *-men* amplificatione effectum esse, cum latina lingua a cognatis seiuncta esset, recte docere in iis verbis, quorum formae et in *-men* et in *-mentum* inveniantur, altero tanto maiorem extare numerum eorum, in quibus forma in -men desinens aetate alteram antecedere videatur. Quam Corsseni opinionem *Paucker*, qui eandem rem in libello qui inscribitur: De latinitate scriptorum historiae Augustae p. 12*—14* retractavit, collectaneis accuratis nixus ita restringit, ut doceat posteriore linguae latinae aetate non solum formas in *-mentum* sed, quod ille v. d. negaverit, etiam in *-men* exeuntes largissime ortas esse. Integre igitur et tranquille iudicanti id constare videbitur harum formarum breviores cum in plebei sermone omnibus temporibus usitatae essent, a scriptoribus, qui elegantiore et puriore stilo uterentur, aliqua ex parte constrictas vel oppressas esse earumque in locum longiores in *-mentum* successisse, infima autem linguae latinae aetate denuo suffixum *-men* largius in litterarum usum influxisse et una cum *-mentum* in linguas Romanicas transiisse (*Diez* Gramm. II, 332; 382). Varro quidem sui temporis usum secutus in iis verbis, quorum utraque extabat forma, longiorem et tunc usitatiorem praeferre solet, velut *fundamentum, documentum, ornamentum, pedamentum, salsamentum, sarmentum, stramentum, velamentum*. Contra perpaucae in *-men* formationes apud Varronem extant, pro quibus ab aliis scriptoribus etiam formae in *-mentum* adhibentur:

substramen: R. R. III, 6, 5; 9, 8; 10, 4 (et id. ap. Sil. 12, 444) || 'substramentum' Cato 161, 2.

vimen R. R. III, 9, 6; || 'vimentum' Tac. ann. 12, 16, 2.

**aequamen*: Varro Quaest. Plaut. II ap. Non. 9, 12 || 'aequamentum' apud ipsum Nonium 3, 27 in lemmate: 'Hostimentum est aequamentum'. Ex iis, quorum una forma sola extat, enumero:

crementum: sat. fr. 199 (R. 145, 3) 'ut cremento córpora || fierént maiora párvo', quod idem extat apud Isid. or. 9, 5, 5; apud Plin. H. N. 11 (55) 149 Detlefsen cum cod. R[2] scripsit 'incrementa'.

**equîmentum*: sat. fr. 502 (R. 218, 7) 'quantum poposcissem dedisses equimenti?' h. e. pecuniae, quae pro equi admissura datur. Derivatum autem est h. v. a verbo equiendi.

**laevamentum*: Varro Quaest. Plaut. II ap. Non. 9, 18 'Amussis est aequamen, laevamentum, id est apud fabros tabula quaedam, qua utuntur ad saxa coagmentata'.

retrimentum: R. R. I, 64, 1; sat. fr. 430 (R. 202, 4) et ap. Cels. Macrob. — Ut Varro longioribus formis crebrius usus est, ita ex eiusdem aetatis scriptoribus Lucretius breviores in deliciis habebat, ut *augmen*, *duramen*, *momen*, *clinamen*, *frustramen*, alia, quae enumerat *Schubert* (De Lucret. verb. formatione p. 24).

§ 11.

Substantivorum in *-ētum* desinentium nonnulla Varro et primus et solus videtur adhibuisse nec tamen ipse novasse, velut: **iuncetum*: R. R. I, 8, 3 et **viminetum*: L. L. V, 51.

Alia huius classis substantiva, quae praeter Varronem posteriores scriptores adhibent, haec sunt:

ficetum: R. R. I, 41, 1, quod praeterea legitur ap. Plin. Mart.

querquetum: R. R. 1, 16, 6; sat. fr. 424 (R. 200, 8) et idem Fest. 261; Hor. carm. 2, 9, 7.

rosetum: R. R. I, 35, 1 coni. Schneider, qui quae adnotavit ad h. l. conferantur. 'In codicibus enim haec verba leguntur: 'Serere lilium et crocum; quod iam egit radicem, *rosa mea conditur* P_1, *rosata conditur* P_2, *rosa et conciditur* Caesen., quae verba Schneider sic emendavit: *rosetum conciditur*. Idem vocabulum adhibuerunt Vergilius ecl. 5, 17 et Claudianus Nupt. Hon. 8.

aesculetum: quod est L. L. V, 152 nomen vici Romani, a Muellero L. L. V, 49 ut nomen appellativum audacius in contextum receptum est, quam quod Varroni hoc loco certo vindicemus. Primus videtur Horatius carm. I, 22, 14 hoc vocabulum notione nominis appellativi usurpavisse. Cf. Plin. H. N. 16, 37.

§ 12.

Ex numero vocabulorum in *-bulum* et *-brum*, quae suffixa cum eadem sint et origine et significatione, ita stirpibus adiunguntur, ut *l* littera praecedente *-brum* pro *-bulum* poni soleat, commemoratu digna sunt haec:

**suscitabulum*: sat. fr. 348 (R. 179, 1) '*Φωνασκία* sum vócis suscitábulum' h. e. quasi instrumentum, quo quis suscitatur.

tribulum: (*trivolum* scribitur L. L. V, 21) R. R. I, 22, 1; I, 52, 1, quod idem ap. Verg. Plin. Alia eiusdem vocabuli forma est 'tribula' ap. Col. 1, 6, 23; 2, 20, 4; 12, 52, 7.

**digitabulum*: R. R. I, 55, 1 'melior ea (olea), quae digitis nudis legitur, quam illa quae cum digitalibus', ubi vocabulum *digitabulum* in contextum recipere *Schneider* non ausus est, quam-

quam Politianus et eum secuti Scaliger et Popma laudant hanc formam pro vulg. 'digitale'. Sine dubio lectio cod. P probanda est, etsi hoc tantum loco v. 'digitabulum' invenitur. Est enim instrumentum, quod ad olivas carpendas digitis induitur vel, ut Schneidero placet, instrumentum ligneum in effigiem digitorum divisum, quo comprehensae baccae stringantur. Sed ne quis crediderit formationem huius vocabuli offensionem ullam habere, cum eiusmodi substantiva a stirpibus verbalibus derivari soleant ut *incitabulum*, *natabulum* alia, non desunt quae ad analogiam horum verbo non adhibito a nominibus originem duxisse videantur (cf. *Corssen* K. B. p. 360). Adde quod legitur Gloss. Labb. 'digitale et digitabulum δακτυλήθρα'; Gloss. Paris. ed. *Hildebrand* 'digitabulum, digitum', ubi Hild. legi iussit 'digitale' pro digitum.

Suffixum *-brum* apud Varronem apparet in:

ventilabrum: L. L. V, 138 'ventilabrum, quo ventilatur in aere frumentum'; idem v. ap. Col. 2, 10, 14.

Eadem ratio, quae inter *-bulum* et *-brum*, intercedit etiam inter *-culum* et *-crum*, quibus suffixis conformata quamquam haud pauca apud Varronem extant vocabula, velut *adminiculum, cenaculum, discerniculum, everriculum, piaculum, simulacrum, involucrum* etc., tamen cum omnia iam ante eum vel apud eiusdem temporis scriptores in communi usu fuerint, Varroni peculiaria iudicari non possunt.

§ 13.

Paucis denique attingam ea vocabula in *-ium* cadentia, quae apud Varronem notabilem quandam speciem prae se ferunt. Ac primum quidem proponam duo, quae alium apud Varronem habent exitum atque apud ceteros scriptores:

mantelium: L. L. VI, 85, eadem origine et significatione ac mantele.

vigilium: L. L. VI, 80; sat. fr. 105 (R. 120, 7) 'ut eius consilio potius vigilium adminicularem'; conferas compositum *pervigilium*, quod in communem usum transiit.

Tum apud Varronem aliquot vocabula in *-ium* inveniuntur, quae cum ab aliis scriptoribus rarissime adhibita sint, non omittenda putavi. Huc spectant a verbis derivata:

confluvium: sat. fr. 532 (R. 227, 3) 'ad quam rem nobis est confluvium?' h. e. locus, in quem confluit eluvies. Idem vocabulum extat in Aetnae vv. 328 et 121 (?) ed. Haupt.

illicium: R. R. III, 16, 22 'quod illicium hoc (sc. apiastrum) illis (sc. apibus)' et III, 16, 31 'afferunt alvum prope eisdem illiciis illitam intus' h. e. illecebra, invitamentum. Hoc vocabulum translatum est in magistratuum linguam, in qua dicebatur de populo ad contionem convocando; qua de re cf. L. L. VI, 94 ubi Varro de huius vocis origine et notione verba facit et Paul. ex Fest. p. 113 'inlicium vocare antiqui dicebant ad contionem vocare'.

ADIECTIVA.

§ 14.

Eandem vel maiorem adeo quam in substantivis novandi licentiam Varro in adiectivis videtur sibi sumpsisse. Suffixis autem usus est, si formas masculini proposueris, his potissimum: *-tus -aticus -atilis; -tilis -bilis; -alis -aris -arius; -eus -aceus -icius -ivus -inus -osus.*

Primum igitur agamus de adiectivis in *-tus* cadentibus, quae nullo adhibito verbo ad similitudinem participiorum a nominum stirpibus et in vocalem et in consonantem exeuntibus derivantur. Quorum de formatione nuperrime accurate disseruit *G. Bordellé* libello illo, quem supra commemoravi, ut novi quidquam a me addi non possit. Itaque adiectiva, quae apud Varronem inveniuntur, memorabilia affero haec:

bullatus: L. L. V, 116 'cingulum bullatum', quod simili modo ap. Fulgent. Myth. 1. p. 24 dicitur de caelo stellis quasi bullis exornato. Praeterea bulla significat ornamentum collare, quod pueri ingenui ut remedia adversus invidiam et fascina gerebant, velut ap. Iuv. 14, 4 'heres bullatus', Scipio African. ap. Macrob. Sat. 3, 14, 7 'puer bullatus', nec non triumphatores ut apud Macrob. Sat. I, 6, 9. (cf. *Becker-Marquardt* Röm. Alterth. V, 1 p. 84).

compluviatus: R. R. I, 8, 2 'iugationis species duae . . . . . . altera compluviata', ubi substantivum compluvium rustice usurpatum est de iugis quadratis, ad quae vites alligabantur; cf. quae Schneider adnotavit ad R. R. I, 8, 2; ap. Plin. H. N. 17 (35) 164 extat 'compluviatae vineae'.

**costatus*: R. R. II, 5, 8 'bene costatus' i. e. costis instructus.

fabatus: de vit. P. R. I, 20 'puls fabata' quod idem legitur Fest. p. 277, 25. Cf. quae Kettner adnotat ad illum locum.

loculatus: R. R. III, 17, 4 bis legitur 'loculatae arculae' et 'loculatae piscinae' h. e. arculae, piscinae, quae in singulos loculos divisae sunt; quod adiectivum nusquam alibi extare videtur nisi saec. IV ap. Potamium in tract. de Lazaro 1 idem significans quod in loculo vel sepulcro positus.

**maeandratus*: sat. fr. 534 (R. 226, 4) '*περιέχοντα* [va]ria mihi facies maeandrata et vinculata', quod *Buecheler* coniecit pro codicum '*περιεχονταρίαν* mihi etc.' Placet tamen magis *Vahleni* coniectura (Coniectanea p. 160) '*περιέχοντα* [lacuna]ria mihi etc.', quamquam codicum vestigia propter litteras traditas '*ριαν*' graecum vocabulum indicare videntur. Est autem adiectivum 'maeandratus' fictum a Maeandro fluvio, propter cursum flexuosum et tortuosum omnibus noto. Ad adiectivi 'maeandratus' notionem intellegendam magni momenti est, quod tradit Paul. ex Fest. 136 'Maeandrum genus picturae dictum est a similitudine flexus amnis, qui appellatur Maeandrus'.

marmoratus: cuius adiectivi apud Varronem nihil invenitur nisi neutrum 'marmoratum' sc. tectorium, quod parietibus vel pavimentis inducebatur, velut Varr. R. R. I, 59; III, 7, 3. Cum non ante scriptores quarti saeculi p. Chr. aliae verbi marmorandi formae extent, velut 'genus marmorandi' ap. Lamprid. Alex. Sever. 25; 'marmorabat' Fulgent. Myth. 2, 13, haud dubito, quin 'marmoratum' verbo non adhibito continuo a marmore profectum sit. Conferas *tunicatus* et *tunicare*, de quibus idem iudicat Bordellé p. 20. Huc spectat '*fenestratus*' L. L. VIII, 29. et Vitr. 3 praef. § 1 et 10, 19, cum verbum finitum extet Plin. H. N. 11, (37), 148.

ocellatus: sat. fr. 283 (R. 164, 3) 'altera exorat patrem libram ocellatorum, altera virum semodium margaritarum', quod adiectivum usurpatur de parvis lapillis rotundis, quos in ludendo Romani adhibebant (cf. Suet. Aug. 83). Varro autem ocellatos sc. lapides dicit gemmas pretiosas in modum ocellorum formatas.

orbitus: sat. fr. 202 (R. 146, 3) 'motus orbitus' h. e. ad similitudinem orbis circumactus; cf. de hoc vocabulo *Hildebrand* ad Arnob. adv. nat. II, 58.

reticulatus: R. R. III, 7, 3 'fenestrae reticulatae' h. e. fenestrae columbarii, quae, 'ut' (Varronis verbis utor) 'locus omnis sit illustris neve quae serpens aliudve quid animal maleficum in-

troire queat', reticulis inducebantur. De structura reticulata cf. Vitr. 2, 8; Plin. H. N. 36 (51) 172.

**sculponeatus*: sat. fr. 457. (R. 208, 2) 'aspicio Triptolemum sculponeatum' h. e. qui induit sculponeas.

undulatus: de vita P. R. I, 16 'toga undulata' et idem ap. Plin. H. N. 8 (48), 195, h. e. toga, quae in modum undarum quasi defluit atque effunditur per membra; cf. 'undatus' Plin. H. N. 9, (52) 103; 'undatim' idem 13 (30) 96; 36 (11) 55.

valvatus: L. L. VIII, 29 'triclinia valvata' et idem Vitr. 4, 6.

Hoc suffixo amplificato efficitur forma *-ticus*, qua *â* vocali longa praecedente eodem modo adiectiva derivantur a nominibus, velut:

**scaenâticus*: sat. fr. 353 (R. 180, 3) 'ut cómici cinaédici scaenátici', quod adiectivum Varro novavit pro 'scaenicus' (cf. *Riese* prol. p. 67).

villâticus: R. R. II, 9, 16; II prooem. 5; III, 1, 8 et ap. Plin. Col.

Ad eandem formandi rationem referenda sunt ea quoque adiectiva, qua praecedente *â* vocali suffixi *-tilis* ope a nominibus et in *a* et in *o* exeuntibus derivata sunt, velut *aquatilis* R. R. I, 64, 1; III, 3, 4; III, 11, 3; L. L. V, 77, *saxatilis* R. R. III, 7, 1; quae tamen saepissime praeter Varronem inveniuntur. Contra peculiare ei est:

**scaenâtilis*: sat. fr. 304 (R. 168, 5) 'si té pepugerit híc modus scaenátilis', quod aeque ac 'scaenâticus' Varro novavit.

Tum adiectiva, quae in *-(t)ilis* exeunt, a stirpe participii perfecti originem duxerunt notionemque habent et activam et passivam, quasi auctam et intentam ipsorum participiorum. Ex Varrone quae huc spectant enumero haec:

coctĭlis: R. R. I, 14, 4 'lateres coctiles', et idem adiectivum ap. Ov. Curt. Plin. invenitur notione a participio *coctus* non fere diversa.

**deletĭlis*: sat. fr. 305 (R. 168, 7) 'spongia deletilis' notione activa idem fere significans quod est: qui delet.

flatĭlis: sat. fr. 307 (R. 170, 8) 'labor flatilis' h. e. artificium conflatura factum; quae explicatio a *Vahleno* Coniectan. p. 34 proposita maximam probabilitatem prae se fert. Simili modo Arnob. adv. nat. 6, 16, coniunxit 'laminae flatiles'. Eadem significatione usurpatum 'conflatilis' (χωνευτός) saepe invenitur in

Vulgatae locis, quos enotavit *Roensch* Itala u. Vulg. p. 116.

fossĭlis: R. R. II, 11, 6 'sal fossilis' oppositus 'sali marino'; hoc adiectivum plane transiit in notionem adiectivi *fossicius,* nam apud eundem Varronem R. R. I, 7, 8 legitur 'ubi salem nec fossicium nec maritimum haberent'. Ceterum v. 'fossilis' extat praeterea ap. Plin. H. N. /36 (29) 134; 36 (66) 192 et Ammian. 24, 6.

**tolutĭlis*: sat fr. 306 (R. 168, 8) 'equi gradu tolutili' h. e. gradus citatus, quem equi ad artem et praecepta equisonis eleganter exercere discunt. Idem equorum gradus indicatur adverbio 'tolutim', quo Varro utitur sat. fr. 9 (R. 97, 1) et 559 (R. 233, 11), et cui Plin. H. N. 8 (67) 166 opponit 'vulgarem incursu gradum'. De origine huius adiectivi conf. *Curtius* G. E. p. 220; *Corssen* K. B. 376.

potĭlis: sat. fr. 442 (R. 206, 7) 'nidus potilis' i. e. ex quo potari solet. Idem adiectivum praeterea extat Cael. Aurel. chron. 3, 8, 123; 5, 10, 119.

§ 15.

Accedunt adiectiva suffixo *-bilis* a verbis derivata, quae linguae Germanicae adiectivis in *-bar* desinentibus respondent (*Corssen* K. B. 364). Quo ex genere apud Varronem extant memorabilia haec:

**ălĭbĭlis*: R. R. II, 11, 1 'est enim lac omnium rerum, quas cibi causa capimus, liquentium maxime alibile' et ibidem § 3 'casei, cum molles sunt, magis alibiles', quibus in locis 'alibilis' sensu activo eum significat, qui facultatem alendi habet. Idem vocabulum in tertio loco R. R. III, 9, 14, 'Pulli gallinarum prodigendi in solem et in sterquilinium, ut se volutare possint, quod ita fiunt alibiliores' notionem passivam induisse lexica adnotant. Sed fortasse hic quoque activa notio statuenda est, si de pullis ad edendum destinatis Varronem verba illa fecisse putaveris. Itaque etiam emendatio haud spernenda, quam Schneider in adnotat. ad h. l. Crescentium secutus probat, cum pro 'alibiliores' scribi maluerit 'validiores' supervacanea fit.

famigerabĭlis: quod adiectivum Varro L. L. VI, 55 commemorat, reperitur non ante Apul. Met. 1, 7 p. 32; 2, 21 p. 143 Gloss. Labb. 'famigerabilis διαβόητος'.

inextinguĭbĭlis: Catus fr. III ed. Riese p. 248, quod adiectivum

non ante scriptores saec. III reperitur et saepissime in Itala et Vulgata, de qua re cf. *Roensch* p. 111.

**invitabilis*: sat. fr. 337 (R. 175, 20) 'sermones invitabiles', quae verba, quamquam in fragmento inveniuntur, quod a Gell. 13, 11, 4 sermone qui dicitur obliquo traditur, tamen Varronis ipsius esse videntur. Gloss. Labb. 'invitabile προτρεπτικόν'.

**significabilis*: L. L. VI, 52 'fatur is, qui primum homo significabilem ore mittit vocem'.

**vigilabilis*: sat. fr. 485 (R. 217, 4) 'O stúlta nostri péctoris dormítio vigilábilis'.

§ 16.

Iam nobis agendum est de adiectivis in *-aris* et *-alis* exeuntibus, de quorum origine et formatione prius pauca disseramus, quam, numquae eorum Varronis ingenio debeantur, accuratius indagemus. Primus autem *O. Schulz* Gramm. Lat. p. 173, tum *Pott* E. F. II[1], 97 demonstraverunt haec duo suffixa, cum idem significarent, ex lege quadam differendi ita stirpibus coniungi, ut *aris* pro *alis* iis, in quibus *l* littera inesset, adderetur, nisi duae eiusdem vocabuli *l* litterae *r* interposita seiunctae essent, velut in *floralis*, *litoralis* aut omnino *l* stirpis sequenti consonanti quasi tecta sit, velut in vv. *fluvialis*, *pluvialis* etc. Eandem rem retractaverunt *Corssen* (K. B. 328) et *L. Meyer* (Vergl. Gramm. 1, 278; 2, 575). Mihi quidem copiam adiectivorum suffixis *-alis* et *-aris* conformatorum conferenti certo videtur constare formatiônes in *-alis* longe frequentiores fuisse, neque umquam fere suffixum *-aris* adhibitum esse nisi in iis vocabulis, in quibus *l* littera praecederet. Perpauca tantum adiectiva exhibent suffixum *aris* pro *alis* *l* littera non praecedente, neque dubito haec omnia sermoni vulgari vel ex parte linguae culinariae, sit venia verbo, vindicare, velut *extaris* Plaut. Rud. 1, 2, 47 'aula extaris'; *caviaris* Paul. ex Fest. 57 'caviares hostiae' ('caviariae' scripserunt alii, alii 'caulares'; rem dubiam non discerno)'; *focaris* Isid. XVI, 4, 5. 'Hunc (lapidem) vulgus focarem petram vocat'; *coquinaris* Varro sat. fr. 197 (R. 141, 1) 'cultro coquinari', pro quo 'coquinario' scribi iussit iam *Guyetus* et idem in Nonii editione, quam curavit *Hadrianus Iunius* (1565), in margine adscriptum est, quod unde defluxerit nescio. Ceterum formam adiectivi 'coquinarius' in verborum copia vere extitisse comprobatur inscriptione libelli Caelii Apicii quae est 'de re coquinaria' (si recte

titulus traditus est), et Isid. Or. XX, 8 'De vasis coquinariis'. Tum extat *agraris* ap. Aurel. Vict. epitom. c. 41, quae forma iam *Annae Fabri* 'ob rusticitatem' notabilis visa est. Fortasse emendanda est ap. Macrum Dig. 48, 19, 10 'pecuniaris damnatio' in 'pecuniaria d.', quae forma apud ceteros omnes digestorum iure consultos legitur, velut 'condemnatio pecuniaria' Ulp. Dig. 2, 9, 5; id. 42, 1, 6; cf. Modestin. Dig. 49, 16, 3; Paul. Dig. 48, 1, 2 etc. nisi forte recte iudicat *Pott.* E. F. II[1], 98 formam 'pecuniaris' ad exemplum adiectivi 'peculiaris' falso fictam esse. Neque minus recte adiectivum, quod legitur Suet. Calig. 26 'pegmares gladiatores' emendatione indigere perspexit C. L. Roth, qui 'paegniares' scribi iussit (in editione Sueton, 1858). Qui cum sententiarum nexus quid flagitaret recte intellegeret, tamen *-aris* terminationem nimis caute servavit. Nam formam 'paegniarius' substituendam esse cum alii tum *Friedlaender* (Sittengesch. Rom's II[2], 393, 15) proposuerunt, quae opinio eo confirmatur, quod 'paegniarius' in inscriptionibus invenitur, quas affert *Wilmanns* no. 2605; 2617. Est autem hoc adiectivum translatum a graeco *παίγνιον* ita ut significet eos homines, qui ut spectantes in theatro delectarent, pugnam gladiatorum ludicro more imitabantur.[1])

Sed ut ad propositum redeamus, ex ipsius Varronis libris apparet Romanos adiectivorum in *-alis* multo amantiores fuisse quam in *-aris* desinentium, cum illorum LXX fere, horum XV tantum apud Varronem mihi occurrerint, quorum numquae a Var-

[1]) Cum hoc opusculum iam sub prelo esset, in manus mihi venit *C. Pauckeri* diligentissimi vocabulorum latinorum investigatoris liber, qui inscribitur: Spicilegium addendorum lexicis latinis. Mitaviae 1875, in quo pg. 207, 56 nonnulla alia huiusmodi vocabula irregulariter formata enotavit, velut *iugaris* (cf. sollemnes formas *iugarius* et *iugalis*), *pecuaris*, *urinaria*, *-um* (pg. 251), *aciare* (pg. 308 add. ad pg. 241), qualia verba infima linguae latinae aetate falso fingebantur. Quod addit v. d. his adiectivum *sescenaris* (ex Liv. 41, 15, 1), monendum est huius vocabuli et originem et significationem obscuritate involutam latere; qua de re conferantur Livii editores *Drakenborch*, qui varios explicandi conatus a viris doctis frustra factos adnotavit, et *Weissenborn*. *Madvig* pro 'sescenaris bovis' h. l. scripsit 'sescenarii b.'. Itaque hoc vocabulum, cuius formam in cod. Vindobonensi prave traditam esse suspicor, ab indice adiectivorum, quae *l* littera non antecedente in *-aris* suffixum exeunt, excludendum esse iudico.

rone ipso ficta sint dubito. Sunt igitur digna quae commemorentur haec:

aditialis: R. R. III, 6, 6 'auguralis aditialis cena' h. e. cena, quam magistratus cum munus inibant, praebere solebant. Idem adiectivum extat Plin. H. N. 10 (23) 45; 29 (14) 58; Sen. ep. 95, 41.

casualis: L. L. VIII, 52 'genus casuale'; L. L. X, 18 'prima pars casualis' h. e. genus, pars eorum vocabulorum, quae in casus declinentur. cf. Prisc. II, 187, 15 K. Eiusdem adiectivi adverbium Fulg. myth. 1, 5 usurpat de eo, quod casu fit.

columellaris: R. R. II, 7, 2 'dentes columellares' et idem ap. Plin.' H. N. 11 (64) 168; quod vocabulum sermonis vulgaris proprium esse testatur Isid. or. 11, 1, 52 'Dentes caninos vulgus pro longitudine et rotunditate columellas vocat'.

coniugalis: de vit. P. R. II, 18 'dii coniugales' et idem ap. Col. Tac. Sen.

**lanaris*: R. R. II, 9, 1 'pecus lanare'.

libralis: L. L. V, 182 quod idem ap. Col. Plin. (H. N.)

limitaris: L. L. V, 21 'iter limitare' et Hygin. de limit. in grom. vett. I p. 206, 8, pro forma usitata *limitaneus*. Tertia huius adiectivi forma *limitalis* extat in inscriptione Hispaniensi, quae legem coloniae Iuliae Genetivae continet, et quam nuper edidit *Manuel Rodriguez de Berlanga* in opere, quod inscribitur: Los bronces de Osuna cap. 104: 'fossae limitales'. (cf. etiam *Mommsen* in ephem. epigr. II, 123).

localis: Varro ap. Ter. Scaur. p. 2262 P (Wilm. 214, 101.) 'adverbia localia' h. e. ex, in, ad, ab; idem adiectivum reperitur Ammian. 14, 7. Tert. Oros.

minerval: R. R. III, 2, 18 'quin simulac promiseris minerval, id est cenam, incipiam', quod vocabulum hoc loco a Varrone iocose dictum significat mercedem, quam discipuli magistris ('octonis idibus' Hor. sat. 1, 6, 75) tribuere solebant.

novalis: R. R. I, 29, 1. L. L. VI, 59 et ap. Ov. Verg. Plin. Col.

participalis: L. L. X, 34 'Quae declinantur cum temporibus ac casibus ac vocantur a multis ideo participalia', eademque forma (pro magis nota *participialia)* nunc cum codicibus optimis legitur apud Quintil. 1, 4, 28; [idem vocabulum apud Aurel. Charisium in loco corrupto (Dig. I, 11, 1) eum significare dicitur, qui particeps est].

temporalis: L. L. IX, 95 'verbum temporale' et idem L. L. IX,

108. Praeterea hoc adiectivum ad rationem grammaticam spectat Prisc. III pg. 80, 30 K 'adverbia temporalia'; cf. ibid. II pg. 62, 7. Ceteris locis significat id quod tempus quoddam durat, velut apud Sen. Qu. Nat. 7, 23; Quint. 6, 2, 10; Ulp. Dig. XXIX, 1, 1.

tricliniaris: R. R. I, 13, 7 'aestiva tricliniaria'; L. L. VIII, 32 'tricliniaris gradus'; IX, 47; sat. fr. 114 (R. 123, 5) et idem ap. Plin. Dig.

vicinalis: de vit. P. R. I, 23 'compitum vicinale' et idem ap. Liv. Senec. Iustin.

§ 17.

Illa quam supra commemoravimus lex differendi non valuit in adiectivis in *-arius* desinentibus, quod suffixum cum stirpibus et *l* et *r* littera praecedente conectitur. Atque Varroni vocabula hoc suffixo conformata in deliciis erant non tam in ceteris scriptis quam in libris de re rustica conscriptis, quorum quidem natura et materia eiusmodi adiectiva maxime desideret. Item Catonis de re rustica liber horum adiectivorum permagnum numerum continet. —

Ex Varronis libris refero haec:

**acinarius*: R. R. I, 22, 4 'dolia acinaria'.

caprarius: R. R. II, 3, 10 sc. servus, qui capras pascit; quod idem extat ap. Col. Apul.

cinerarius: L. L. V, 129 est servus, qui calamistro in cinere calefacto crines ornabat (cf. Catull. 61, 134). Eodem sensu usurpavit Hor. sat. 1, 2, 98 v. 'ciniflones', ad quod Porphyrio haec adnotat: 'et ciniflones et cinerarii in eadem significatione apud veteres dicebantur ab officio calamistrorum in cinere calefaciendorum, quibus matronae capillos crispabant'.

**dossuarius*: R. R. II, 6, 5 'asellus dossuarius' et II, 10, 5 'iumenta dossuaria'.

fructuarius: R. R. II, 4, 17 'scrofa fructuaria et idem Cael. ap. Cic. fam. 8, 9, 4; Col. aliquotiens.

fugitivarius: R. R. III, 14, 1 'aqua (cochleae) finiendae, ne fugitivarius sit parandus', quod adiectivum substantive usurpatum Varro lepide iocans sibi sumpsit e sermone iudiciali. Nam ex Ulp. Dig. 19, 5, 18; cod. Theod. 10, 12, 1 colligitur hoc vocabulo proprie eos appellatos esse qui fugitivorum conquirendorum munus profitebantur. Nostro loco in eum Varro transtulit, qui cochleas fugitivas cohiberet.

(**ganearius*): R. R. III, 9, 18 'Hae (gallinae Africanae) novissi-

mae in triclinium ganearium introierunt e culina', quibus in verbis Victorius 'ganearium' restituit e codicum forma 'genanium'. Aliam et ut mihi videtur probabiliorem emendandi rationem iniit Pontedera Antiqq. Gr. et Lat. p. 453, qui scripsit: 'in triclinium alienigenarum', quamquam non omni exemptam esse dubitatione verborum collocationem concedo. Comprobari enim videtur hoc vocabulum loco Plin. H. N. 10 (38) 74 'Africae hoc est gallinarum genus gibberum . . . . quae novissimae sunt peregrinarum avium in mensas receptae', ubi idem exprimitur verbis 'peregrinarum avium'.

lactarius: R. R. II, 1, 17 'boves lactariae' et idem ap. Paul. ex Fest. 118, 6 'columna lactaria', et ap. Plin. Lamprid.

**lumarius*: L. L. V, 137 'falces lumariae'.

macellarius: R. R. III, 2, 12; III, 4, 2 et idem ap. Suet.; Val. Max.

mellarius: R. R. III, 16, 17 i. e. qui apes mellificii causa nutrit. cf. 'mellarium' III, 16, 12 et Macrob. Sat. 1, 12, 25.

plumarius: Catus fr. XXXIII ed. Ries. p. 251 et idem Vitr. Hieronym.; Gloss. Labb. plumarius ὑφάντης, ποικιλτής. cf. *Roensch* Itala u. Vulg. p. 132.

surcularius: R. R. I, 2, 17 ager surcularius h. e. surculis consitus, quod idem Plin. H. N. 11 (32) 94 adhibuit.

valetudinarius: R. R. II, 1, 15, 'valetudinarium pecus' et item adiective usurpatum apud Senec. de ira 3, 33, 3. Aliis locis ap. Col. Cels. 'valetudinarium' est locus curandis aegris destinatus.

vect(ur)arius: R. R. II, 7, 15 sc. equus, quod vocabulum *Schneider* in adnot. ad h. l. e coniectura recte restituit pro v. 'vectarius', quod in codicibus legitur. Nam forma '*vectarius*' ita a participio *vectus* orta ut *admissarius* ab *admissus*, *adversarius* ab *adversus* notionem passivam induere et, ut *admissarius* est is, qui admittitur, *adversarius*, qui advertitur vel se advertit, ita *vectarius* is qui vehitur dici debebat, cum desideretur notio equi qui vehit. Omnis difficultas tollitur, si *vecturarius* a substantivo *vectura* derivatur, quod formationis genus in omnibus fere ceteris eiusmodi adiectivis cognoscitur. Idem vocabulum extat Cod. Theod. 14, 6, 1 '*vecturarios* etiam ex quattuor regionibus trecentos boves praecipimus dari', ubi pro codicum 'vecturarios' *Gothofredus* et *Beckius* recte emendaverunt '*vecturariis*', id quod *Haenel* probat.

Nec desunt substantiva (proprie adiectiva) generis neutrius in *-arium* exeuntia, quibus significari solet locus vel officina, in quibus res versantur vel conficiuntur, velut:

coclearium: R. R. III, 12, 2 et 14, 1 i. e. locus in quo cocleae aluntur. cf. breviorem formam 'coclear' apud Plin. Col. etc.

**glirarium*: R. R. III, 15, 1 locus, ubi glires servantur.

leporarium: R. R. II prooem. 5; III, 3, 1 et 12, 3, quod idem extat apud Gell. 2, 20, 2, qui Varronis locum III, 3, 1 affert.

nubilarium: R. R. I, 13, 5 locus, in quo cum nubilat frumentum conditur; quod idem ap. Col. Pallad. invenitur.

rosarium: R. R. 1, 16, 3 et ap. Prop. Ov. Verg. Col.

**saginarium*: R. R. III, 10, 7, ubi anseres saginationis causa includuntur.

**turdàrium*: L. L. VI, 2, quod Varro affert, nusquam alibi invenitur.

**urnarium*: sat. fr. 532 (R. 227, 3) h. e. mensa in qua urnae ponebantur; quod apparet ex L. L. V, 126.

Nec non extant apud Varronem nonnullae in *-aria* formae, quae more substantivo usurpantur, velut:

equaria: R. R. II prooem. 6; 'equarius' Solin. 45.

oviaria: R. R. II p. 6; 'de oviario' sc. pecore Col. 7, 6, 1.

miliaria: R. R. III, 5, 2 sc. avis et L. L. V, 76 'ficedulae et miliariae a cibo'; ap. Plin. H. N. 22 (78) 161 legitur 'miliaria', ad quam supplenda est herba.

§ 18.

Adiectiva in *-ĕus* exeuntia, quae materiem, ex qua aliquid factum est, significant, ex Varrone memoranda putavi haec:

charteus: sat. fr. 519 (R. 222, 3) 'in charteo stadio', de quo cf. *Vahlen* Coniect. p. 150. Hoc adiectivum praeter Varronem legitur apud Auson. epist. 10, 40 et idyll. 335, 1.

corticeus: R. R. I, 40, 1 'pilae corticeae' et ap. Plin. Auson.

robeus: R. R. II, 5, 8 et Col. 6, 1, 2; 8, 2, 8; Pallad. Mart. 14, 3, in quo adiectivo vocalis antiquior *o* servata est pro *u*, quae in eiusdem stirpis formationibus magis magisque praevalebat. cf. Corssen K. N. 27.

scorteus: sat. fr. 267 (R. 158, 6) 'paenula scortea'; cf. L. L. VII, 84. Idem extat ap. Ov. Sen. Cels. etc.

terreus: R. R. I, 14, 2; L. L. V, 48, quod adiectivum pro 'terrenus'

semel tantum praeterea legitur Verg. Georg. 2, 341, ubi nunc omnium consensu 'terrea progenies' pro 'ferrea p.' probatur. Contra Caes. b. g. 1, 43, 1 nunc omnes legunt codicum auctoritatem secuti 'tumulus terrenus'.

viteus: R. R. 1, 31, 4 et Verg. Solin. Ambros.

§ 19.

Quod ex hoc cum *-ac-* composito efficitur suffixum *-aceus* adiectiva fingit, quae aut similitudinem indicant aut item ut adiectiva in *-eus* materiam, ex qua aliquid factum est. In linguis Romanicis suffixum *-aceus* leviter mutatum adiectivis vel substantivis variam notionem tribuere docuit *Diez* Gramm. d. rom. Spr. II, 315. Hoc igitur suffixum apud Varronem apparet in:

farraceus: R. R. I, 31, 5 'farracea seges' et idem ap. Plin.

**loliaceus*: R. R. III, 9, 20 'farina loliacea'.

**viraceus*: sat. fr. 300 (R. 167, 1) 'si non malit vir viraceus uxorem habere Atalantam', quo in adiectivo formando Varro imitatus est formam *gallinaceus* vel potius *virum viraceum* sibi finxit in modum usitatissimae formationis 'gallus gallinaceus', quod *Buecheler* Rh. Mus. XX, 441 primus recte adnotavit. Ibidem optimo iure idem v. d. confert formationem verborum *vir—virago—viraceus* cum *far—farrago—farraceus*. Lexica quae inspexi hoc vocabulum non referunt.

Addo his adiectivum **pancarpineus* sat. fr. 567 (R 236, 1) 'séd pancárpineó cibó coácto' quod cum neque in graeca neque in latina lingua iterum extet, a Varrone ipso formatum esse censeo ad similitudinem adiectivorum *fagineus*, *aesculineus*, *cerineus* (in inscriptione metrica Africana), *tufineus*, iuxta quae aliae formae in *-inus* exeuntes reperiuntur, velut *faginus*, *aesculinus, cerinus, tufinus*. In adiectivo *pancarpineus*, cum forma media **pancarpinus* non extet, suffixum *-ineus* ad ipsum adiectivum *pancarpus* additum est. Extat autem 'pancarpus' vel 'pancarpius' in lingua latina apud Paul. ex Fest. p. 220; (Tert. adv. Valent. 12 ? cf. quae *Oehler* adnotat ad h. l.); Augustin. adv. Secundin. 23.

§ 20.

Simili modo quo *-inus* et *-ineus* suffixis adiectiva formantur, *-anus* et *-aneus* stirpibus conectuntur ad adiectiva fingenda, sed rarissime ab una et eadem stirpe utriusque suffixi ope adiectiva

orta sunt, velut *siccanus* — *siccaneus*.[1]) Apud Varronem quamquam haud pauca adiectiva suffixo *-anus* derivata occurrunt, haec tamen fere omnia apud eos quoque scriptores leguntur, qui ante eum vel eodem quo ipse tempore vixerunt, velut antelucanus, montanus, publicanus etc., nisi forte adiectiva *quintanus* et *septimanus* L. L. VI, 27 (de Nonis usurpata) excipis, quorum illud apud Liv. Plin. (H. N.) Macrob. etc., hoc apud Tac. Macrob. etc. extat.

Suffixum *-aneus* Varro adnexuit adiectivo:

conditaneus: [2]) R. R. I, 24, 1 'olea conditanea'. Pro hoc adiectivo Cato (R. R. 6), ex quo Varro verba capitis 24 exscripsit, posuit formam 'conditivus'. Varronis illud adiectivum utrum a verbo condiendi an a verbo condendi ductum sit certo non constat. Et ipse Nonius pg. 94, 7, qui affert hunc Varronis locum, de derivatione adiectivi 'conditaneus' videtur dubitasse, cum dicat: '*conditaneus*, quod condi vel condiri potest etc.' Quicherat quidem in Nonii editione verba 'vel condiri', quamquam omnibus in codicibus exhibentur, ut glossema omisit. Sed facile fieri potuit, ut Nonius ipse de origine h. v. dubitaret, cum verba condendi et condiendi eadem significatione ursurpentur de iis rebus, quae ut conserventur, in ollas induntur.

§ 21.

Eandem, quam suffixum *-aneus*, notionem *-icius* et *-ivus* suffixa stirpibus, quibus coniunguntur, attribuunt. Quare fit, ut interdum adiectiva idem significantia ab eadem stirpe horum suffixorum duobus vel tribus omnibus deriventur, velut: *conditaneus* — *conditicius* — *conditivus; confusaneus* — *confusicius; impositicius*—*impositivus; armenticius*—*armentivus.* — Quorum suffixorum *-aneus* et *-ivus* stirpibus et verbalibus et nominalibus adduntur,

---

[1]) *Paucker* in libro, quem supra laudavi, pg. 295, 54 alia nonnulla exempla congessit, in quibus duo suffixa et *-anus* et *-aneus* cum una eademque stirpe coniuncta eiusmodi adiectiva fingunt, quorum alterum veteriore alterum recentiore linguae latinae aetate originem duxit, velut *circumfor-anus* (rec.) *-aneus* (vet.); *oppid-anus* (vet.) *-aneus* (rec.); *vic-anus* (rec.) *-aneus* (vet.); *font-anus* (vet.) *-aneus* (rec.) etc.

[2]) Lexica quae inspexi omnia (praeter Forcellinirum edition. I) nescio quo casu ex Apic. 9, 6 et 9 adiectivum 'conditaneus' falso enotant, quod equidem in editionibus Apicii quas Lister (1705) et Schuch (1867) curaverunt, frustra l. c. quaesivi.

velut in *succedaneus, occidaneus, deprecaneus* — *miscellaneus, confusaneus, spontaneus, supervacaneus; subsecivus, cadivus, nocivus* — *sementivus, conceptivus.* Suffixum autem *-icius* nominum tantum stirpibus ita coniungitur, ut ea adiectiva, quae originem a participiis duxerunt, *i* longum (îcius), cetera omnia *i* breve (ĭcius) obtineant, exceptis novîcius et caesîcius [1]).

Ad hoc genus adiectivorum in Varronis libris pertinent haec:

**affictîcius*: R. R. III, 12, 1 'actus secundi generis afficticius ad villam qui solet esse' i. e. affictus, additus ad villam.

**circumcisîcius*: R. R. I, 54, 3 'circumcisicium mustum', quod adiectivum pro vulg. 'circumcisitum' Scalig. cod. P vestigia secutus restituit. Idem significat Cato R. R. 23, 4 adiectivo 'circumcidaneus'.

compositîcius: L. L. VI, 55; VIII, 61 idem valens quod particip. *compositus.* Extat praeterea Tert. anim. 9.

**effutîcius*: L. L. VII, 93 'euax verbum nihil significat sed effuticium naturaliter est' i. e. quod tantum effutitur.

emptîcius: R. R. III, 2, 12 'empticia glans'; III, 17, 7 'empticia salsamenta', quod idem extat ap. Petron. Senec. (contr.).

fossîcius: R. R. I, 7, 8 bis 'fossicia creta'; 'fossicius sal' et idem ap. Plin. Pallad. cf. 'sal fossilis' R. R. II, 11, 6.

impositîcius: L. L. VIII, 5 'impositîcia nomina'; L. L. X, 61 'casus impositîcii' h. e. qui ab hominibus impositi sunt; his ibidem opponuntur 'casus naturales'. Quod adiectivum praeterea invenitur Paul. Dig. 30, 1, 41 § 11; Ulp. Dig. 39, 1, 5 § 9.

insitîcius: R. R. I, 2, 5 'somnus insiticius' i. e. qui aestivo diur-

---

[1]) Cf. ***Aufrecht*** K. Z. II p. 210; ***L. Meyer*** Vergl. Gramm. II, 453; ***Studemund*** in emendation. Plautin. p. 12, qui ex Plauto collegit eiusmodi adiectiva a participiis derivata ad defendendum novum vocabulum 'confusîcium', quod (Cist. II, 1) feliciter restituit e cod. Ambrosiani vestigiis. Hoc loco non erit a re alienum id in memoriam revocasse, quod iam Aufrecht l. c. p. 212 monuit, cum Freundium reprehenderet de dubia et incerta significatione quantitatis huius suffixi, quae in lexico eius appareret. Sed etiam in nova lexici ***Georgis*** editione (1869) falsa eiusdem suffixi quantitatis significatione lector, qui confidat auctoritate huius viri docti, facillime in errorem inducatur. Falso enim, ut pauca in medium proferam, quantitas suffixi *-icius* indicatur in his: adoptatĭcius, adventĭcius, affictĭcius, commendatĭcius, commentĭcius, condictĭcius, compositĭcius, rogatĭcius etc.; recte cinerĭcius sed subcinerîcius (!).

nis operibus meridie inseritur, et R. R. II, 8, 2 'nam muli et hinni bigeneri atque insiticii' h. e. qui a parentibus genere diversis orti sunt. Idem vocabulum Plin. ep. 4, 3, 5 translate dixit de adventicio, quod nativo oppositum est, his verbis: 'sermo patrius . . . . insiticius et inductus'.

A ceteris nominibus profecta sunt haec:

cinericius: R. R. I, 9, 7 'terra cinericia' h. e. cineri similis, quod adiectivum non extat nisi apud ecclesiasticos, de quibus confer *Roensch* p. 121.

**armenticius*: R. R. II, 5, 16 'pecus armenticium'; II, 10, 3 'greges armenticii', quod apud nullum alium inveniri videtur, cum Veget. veter. 1, 18 ex *Schneideri* emendatione 'armentiva' legatur.

Adiectiva in *-îvus* cadentia ex Varronis libris afferenda putavi sollemnia haec:

conceptivus: L. L. VI, 25 'dies conceptivus' i. e. feriae, quae quotannis non die certo constitutae sunt, sed quotiescunque aguntur, concipiuntur i. e. indicuntur; idem adiectivum extat ap. Macrob. Sat. 1, 16, 5. conf. etiam Paul. ex Fest. 62, 15.

indictivus: L. L. V, 160 'indictivo funere' et L. L. VII, 42 'funeribus indictivis', quod idem legitur Paul. ex Fest. 106, 13.

incentivus: R. R. I, 2, 15 'quod est altera (tibia) eiusdem carminis modorum incentiva, altera **succentiva*': quae adiectiva § 16 translate usurpantur in verbis 'vita incentiva (sc. vita pastorum) . . . . vita succentiva (sc. vita agricolarum)'. Prius horum adiectivorum reperitur apud Amm. Hieronym. Symm. Prud. etc. Adiectivum 'succentivus' nusquam alibi extat.

Hoc loco moneo, ex nominibus casuum declinationis, quae nos quidem in *-îvus* exeuntia omnia referre consuevimus, a Varrone solas 'nominativi' et 'accusativi' formas adhiberi (L. L. X, 23; VIII, 67). Alias formas num agnoverit Varro, certo iudicari non potest, cum eo loco (L. L. X, 23), ubi de casuum nominibus agitur, tria folia in codice manuscripto nobis non servato, ex quo ceteri omnes manaverunt, defuerint. Ablativi certe formam eum nondum admisisse docet Diomedes p. 302, 4 (*Wilmanns* p. 223): 'Ablativum Graeci non habent; hunc Varro *sextum*, interdum *latinum* appellat, quia *latinae linguae proprius* est'. Hoc fragmentum, cui *Wilmanns* p. 137 et 223 certam sedem non adsignavit, sine dubio

referendum est ad L. L. X, 62 'Sin ab singulari quis potius proficisci volet, id illum facere oportebit ab *sexto casu*, qui est *proprius latinus*'. Alio loco L. L. VIII, 16, ubi de singulis casibus exponitur, per ambitum verborum nomina casualia enuntiantur sic: 'quis vocetur, ut Hercules; quemadmodum vocetur, ut Hercule; quo vocetur, ut ad Herculem; quoi vocetur, ut Herculi; quoius vocetur, ut Herculis', et paulo ante: 'quom vocaret, quom daret,' quom accusaret'. Praeterea extat pro nominativo 'rectus casus' L. L. VIII, 36; 'nominandi casus' L. L. VIII, 42; pro genetivo (Quint. 1, 5, 62) 'casus patricus' L. L. VIII, 66; 67; IX, 54; 85; pro dativo (Quint. 1, 4, 26) 'casus dandi' L. L. VIII, 36; X, 21; pro accusativo (L. L. VIII, 67) 'accusandi casus' L. L. VIII, 66; pro vocativo (Gell. 14, 5, 1) 'vocandi casus' L. L. VIII, 42.

§ 22.

Ex adiectivis in *-ôsus* cadentibus, quae praeter Varronem Cato ceterique rei rusticae scriptores in deliciis habebant, enotanda putavi haec:

agrosus: L. L. V, 13 'si ab agro ad *agrosum* hominem, ad agricolam pervenero'; quod adiectivum a Pomponio Laeto restitutum est pro codicum 'agrosium'. Sed *Spengel* (Ueber die Kritik der Varron. Buecher de L. L. p. 39) monuit pro agroso legendum esse '*agrarium*', quod Varro ipse L. L. VIII, 15 ut ab agro declinatum proferret. Et suo quidem iure vir doctus iudicavit hunc Varronis locum emendatione egere, nisi quod ipsa quam profert emendatio probabilior fiet posito adiectivo *agrestem* pro agrario; id quod ad ingenium Varronis bene quadrare docet L. L. VII, 24 'agrestis ab agro'. Praeterea cum mihi dubium sit, num adiectivum *agrarius* cum *homine* coniungi liceat, verba 'ad agrestem hominem' nihil offensionis praebent.

alsiosus: R. R. II, 3, 6 et idem ap. Plin. saep.

argillosus: R. R. I, 9, 2; I, 40, 3 et ap. Plin. Col.

glareosus: R. R. I, 9, 3 (?) et ap. Liv. Plin. Col.

lapidosus: R. R. I, 9, 2; sat. fr. 75 (R. 113, 7) et ap. Hor. Ov. Plin.

**paeminosus*: R. R. I, 51, 1 'ne aestu paeminosa in rimis eius (sc. areae) grana oblitescant', quae verba affert Non. 163, 11 'Paeminosum mali odoris a paedore dictum Varro de R. R. lib. I '. . . ne *situ* paeminosa in rimis eius grana oblitescant', quibus in verbis v. *situ* magis placet, cum grana non tam aestu

quam situ paeminosa et putida fiant. Videtur autem mihi adiectivum 'paeminosus' derivatum esse a **paemine*, quod una cum *paedore* vel *pêdore* originem duxit a stirpe *pêd-*, quae extat in verbo pêdendi (cf. *Curtius* G. E.[4] p. 245). Eodem modo substantivorum formae in *-or* et *-men* desinentes ab eodem verbo profectae sunt, velut in *fulgor* — *ful(g)men*; *fragor* — *fragmen*.

tuberosus: R. R. I, 49, 2 'tuberosus campus' et idem Petron. 15 'tûberosissimae frontis'.

uliginosus: R. R. I, 6, 6; II, 3, 6; L. L. V, 24 et ap. Plin. Col. Arnob.

§ 23.

Adiectiva suffixo *-înus* a nominibus derivata commemoro haec:

feminînus: R. R. III, 5, 6, quod idem extat apud Plin. Quint.

leporînus: R. R. II, 11, 4 et ap. Plin. Cels. Ulp. (Dig.).

suînus: R. R. II, 4, 8 'hic enim conciliator suinae carnis'; sic editiones vett. I. B. R. Br. nisi quod P 1 *suivae* (c. suillae). *Gessner* et *Schneider* scripsere 'suillae carnis', quae adiectivi forma extat II, 4, 1 'suillo pecore' et apud alios scriptores saepe. Sed non est cur formam 'suinus' reiciamus, cum a Prisc. II, 80, 4 et 9 K una cum formis: *ovinus*, *leoninus* etc. referatur; cf. Theod. Prisc. Medicin. praesent. 4, 1 'sevum suinum'.

**ricînus*: sat. fr. 433 (R. 202, 11) 'mitra ricina'; de rica cf. L. L. V, 130; Fest. 277, 5 et 289, 19; Gell. 7, 10, 4; 10, 15, 28.

Addo his propter terminationem, quae rarissime extat, vocabulum: *inquilina* sat. fr. 495 (R. 216, 2), quae forma praeterea invenitur Tert. resurr. carn. 46.

Adiectivum *aërĭnus* sat. fr. 473 (R. 211, 4) 'aerinae compedes' h. e. quasi vincula, quae vento obviam flante imponuntur porro profecturis, nescio an a graeco *ἀέρινος* translatum sit. cf. *Vahlen* Coniect. 105. Praeterea legitur Tert. de cultu femin. 1 cap. 8 'purpureae et aërinae oves'.

Suffixum *-ĭcus* apparet in his:

dominicus: R. R. II, 10, 10 et ap. Petron. Senec. Col. etc.

familiaricus: R. R. I, 13, 5 et ap. Vitr. 6, 10; Ulp. Dig. 34, 2, 23.

Tum per *-ĭdus* suffixum derivatum est adiectivum:

eiuncidus: R. R. I, 31, 3 'eiuncidum sarmentum' et idem R. R. II, 10, 8 coniectura Victorii e codicum vestigiis restitutum est pro 'leuuncidas'; cf. adnot. *Schneid.* ad h. l. Hoc adiecti-

vum praeterea legitur Plin. H. N. 17 (22) 173. cf. Gloss. Labb. 'eiuncidum ἐκλεπτωθέν.'

Ad extremum ex satiris Varronis refero tria adiectiva, quae cum apud nullum alium scriptorem legantur, fortasse a Varrone ipso ficta videntur esse:

***aquilentus*: sat. fr. 400 (R. 192, 3) 'túm contremula áquilenta apud álta || lítora oreris' h. e. luna, quam ex mari exoriri et humore marino conspersam esse Varro fingit. Est autem hoc adiectivum conformatum ad similitudinem vv. *luculentus*, *mustulentus*, *vinolentus*.

***somnurnus*: sat. fr. 427 (R. 201, 5) 'levís mens . . . . . sómnurnas imágines || affátur', h. e. imagines, quae in somno cernantur. Quod adiectivum a *somnu-* (*somno-*) derivatum est sicut *diurnus* a *diu-*. cf. *Pott* E. F. II², 2 p. 1036 qui '*somnurnus*, inquit, ist offenbar nach *diurnus* geformt und gleichsam aus dem abl. somnô (z. B. Liv. 8, 6, 11 'Quae somno visa fuerant') mit Vertauschung von *u* statt *o*'. Simile quod est adiectivum *mensurnus* ap. Cyprian. ep. 34, 4 et 39, 5; Novat. de Trinit. 1 *Pott* l. c. infima latinitatis aetate ex falsa analogia formatum esse recte iudicat.

***vertilabundus*: sat. fr. 108 (R. 122, 3) 'Sic ad vos citius opinione vertilabundus miser decidi', quod adiectivum Varro finxit ad analogiam similium *temptabundus vagabundus* etc. a verbo **vertilandi*, quod eodem modo a verbo *vertendi* amplificatione ortum videtur esse quo *cantilandi* verbum a *cantando*.

DEMINUTIVA.

§ 24.

Deminutiva cum in vulgari potissimum et familiari sermone adhibeantur, apud eos scriptores, qui omnino hoc dicendi genere utuntur vel aliqua ex parte ab eleganti scribendi ratione recedunt, saepissime inveniri consentaneum est. Itaque fit, ut et apud priscos poetas latinos horum vocabulorum magnus numerus extet et apud eos ex posterioribus, qui priscorum sermonem imitati sunt; inter illos Plautus (cf. *Schmilinsky* De proprietate sermonis Plautini p. 34 et 39), inter hos Apuleius deminutivorum frequentia excellunt (*Schwabe* De demin. gr. et lat. p. 13). Sed praeter poetas, quos commemoravi, sermonem vulgarem vel rusticum, ut forma materiem, de qua agitur, adaequet, ii plus minus imitantur, qui de re

rustica libros conscripserunt. Quorum ut Columellam Palladium Vegetium posterioris temporis scriptores praetermittam, affero Catonem et Varronem, qui libris de re rustica scriptis magnam copiam deminutivorum sermonis rustici haud dubie propriorum immiscuerunt. Sed non iis libris solum, qui ad rem rusticam spectant, Varro colorem sermonis vulgaris induxit, verum etiam in satiris, in quibus et antiqui dicendi moris amor ac studium et familiaris confabulationis imitatio apparet, haud pauca vulgaris linguae vestigia cognoscuntur. Huc pertinet frequens deminutivorum usus, qui ab elegantiore et exquisitiore dicendi genere abhorret. Ipse Varro exemplum affert, ex quo intellegas rusticos potissimum deminutiva pro nomine nativo amavisse; dicit enim L. L. VII, 84 'In Atellanis licet animadvertere rusticos dicere, se adduxisse pro scorto pelliculam'. Itaque saepe fit, ut 'in lingua rustica deminutiva vi sua et notione propria abiecta in locum nominum primitivorum transeant. Quem deminutivorum usum in linguis Romanicis late patere docet *Diez* Gramm. II, 321, quocum conferas ea quae nuperrime exposuit *Woelfflin* in Philologo Gottingensi XXXIV, 1874 p. 153. Ad exempla, quae hic v. d. affert, ex Varrone nonnulla addere liceat. Extat enim apud Varronem idem significans quod 'asinus' (R. R. II, 1, 5; II, 1, 14; II, 6, 1 et 2; II, 8, 3; III, 2, 7.) aliquotiens 'asellus', velut R. R. I, 20, 4 'ad molas et ad ea, si quae sunt, quae in fundo convehuntur, alii asellis alii vaccis ac mulis utuntur'; R. R. II, 6, 5 'asellis dossuariis comportant ad mare oleum'. Alia huiusmodi exempla sunt R. R. III, 5, 14 'intra retem aves sunt omne genus maxime cantrices, ut lusciniolae ac merulae'; L. L. V, 76 'lusciniola, quod luctuose canere existimatur'. Eodem modo nomina instrumentorum rusticorum formam deminutivam habent, in quibus notio deminuendi non inest, velut R. R. I, 22, 1 'de reliquo instrumento muto, in quo sunt corbulae et dolia'; ibid. 'ut corbes, fiscinae, tribula, mallei, rastelli'; R. R. I, 23, 5 'ut habeas . . . sirpeas, vallos, crates'; I, 52, 2 'oportet e terra subiectari vallis aut ventilabris'; R. R. III, 17, 4 'loculatas magnas habent arculas'. Similiter notio deminutiva evanuit in his adiectivis: R. R. I, 32 'vineas veteres iterum occare, novellas etiam tertio', sed R. R. II, 5, 6 'tertia (aetas) boum novellorum, quarta vetulorum'. Adde quod deminutivum 'muliercula', quod in sermone familiari et hilari saepe pro muliere usurpatur, a Varrone dicitur de feminina panthera L. L. V, 100

'Ferarum vocabula item partim peregrina ut panthera . . . . et muliercula pantheris et leaena'. Recte monuit *Woelfflin*, cum notio parvi et minuti ad ipsa deminutiva insuper accederet, deminutivorum vim propriam fere evanuisse. Cuius generis exempla ex Varrone affero haec: R. R. II, 5, 14 'bestiolae quaedam minutae'; III, 17, 6 'et ii pisciculos minutos aggerebant'; tum R. R. III, 5, 11 (porticus) arbusculis humilibus ordinatae'; ibid. 'rivulo tenui'; III, 14, 2 'mamillas imponere tenues'.

Sed ut iam ad singula accedamus, suffixum *-ulus*, *-ula*, *-ulum* (vel potius *-lo-*, *-la-*, *-lo-*) quod cum vocabulis *o-* et *a-* declinationis, quam dicimus, coniungi solet, in his Varronis deminutivis cernitur:

**catinulus*: L. L. XI ap. Charis. 79, 23 (*Wilm.* p. 159), quod Varro Charisio teste pro forma usitata 'catulus' dixit.

**clavula*: R. R. I, 40, 4 (vel *clavola*) i. e. tener ramus, qui seminis loco aliis arboribus inseritur; eandem alii Varrone l. c. auctore taleam appellabant. cf. Non. 414, 27.

**nuptula*: sat. fr. 10 (R. 95, 1) vox blanda pro nomine primitivo.

**silicula*: R. R. I, 23, 3 deminutum a siliqua.

**suppaetulus*: sat. fr. 375 (R. 184, 2) 'oculi suppaetuli', quod adiectivum dupliciter deminutum est et compositione et derivatione (cf. *Schwabe* p. 76).

**tacitulus*: sat. fr. 318 (R. 171, 9) 'hanc eandem voluptatem tacitulus taxim consequi possim' et idem adiectivum cum 'taxim' coniunctum *Mercier* restituit pro 'taciturnus' sat. fr. 187 (R. 140, 1) 'novos maritus tacitulus taxim uxoris solvebat cingillum'.

**unctulus*: Catus fr. XX ed. Riese p. 250 'alii ita sunt circumtonsi et terti et unctuli'. Eiusdem adiectivi neutrum substantive usurpatum est ab Apul. met. 3, 22.

mammula: R. R. II, 3, 2 et idem ap. Cels. 7, 26.

ollula: R. R. I, 54, 2 et ap. Apul. et Gargil. Mart.

formonsulus: sat. fr. 176 (R. 138, 8), quo in vocabulo servatum est priscum suffixum *-onsus* pro *-osus*.

Vocabulum **equila* sat. fr. 236 (R. 154, 2) num *Riese* p. XIII recte putet Varronem pro 'equula' posuisse ad exemplum Caesaris, qui *i* pro *u* in multis novaverit, dubito, cum commutationem illam *u* litterae in *i* in iis tantum formis quales sint *lacrima, maximus*, similibus a Caesare factam esse Varro asserat ap. Cassiod. de orth. 2284 P. (cf. *Wilmanns* p. 173, 43; *Kettner* Varr. Stud. p. 12). In his autem omnibus

vocabulis antiquam vocalem *u* secuta est consonans labialis, velut in vv. *acerrumus*, *maritumus*, *lacruma*, *victuma* aliis, quae collegerunt *Corssen* K. B., p. 552; *Schuchardt* II, 198.

Idem suffixum interdum cum vocabulis tertiae declinationis conectitur (*Schwabe* p. 34), ex quibus Varronis propria refero haec:

sacerdotula: L. L. V, 130 vox rarissima, quae reperitur ap. Paul. ex Fest. 93, 6; 203, 1.

langula: (lanx), quod vocabulum Varro L. L. V, 120 commemorat, legitur ap. Vitr. 10, 8. Est autem hac in forma *c* stirpis ante *u* mollitum in *g*.

Alia eiusdem suffixi forma *-olus, -ola, -olum*, quae vocalibus *i* vel *e* praecedentibus adhibetur, apparet apud Varronem in his:

**galeola*: de vit. P. R. I, 50 poculum in formam galeae parvae, quae Varronis tempore voce graeca 'acratophoron' appellabatur.

urceolus: de vit. P. R. I, 44 et ap. Sen. Col. Iuv.

Assimilationi locum dedit suffixum *-lo-*, *-la-*, *-lo-* cum stirpibus coniunctum in his deminutivis:

**satullus*: R. R. II, 2, 15 'agni satulli fiunt lacte'.

nigellus: sat. fr. 375 (R. 184, 2); de vit. P. R. III, 20; L. L. VIII, 79 'niger (nigriculus) nigellus' et idem legitur apud Pallad. 3, 25, 12; Auson. ep. 4, 74.

plostellum: R. R. I, 52, 1 et ap. Hor. Augustin.

rastellus: R. R. I, 22, 1; L. L. V, 136 et ap. Col. Suet.

fenestella: L. L. XXIV ed. Wilm. p. 170, 40 et ap. Col. Pallad.

**grallae*: sat. fr. 323 (R. 172, 4) ex *grad(u)lae*.

**vallus*: R. R. I, 23, 5; I, 52, 2; Varr. ap. Serv. ad Verg. Georg. 1, 166; L. L. V, 138 ex *vann(u)lus*.

Suffixa *-ello-*[1]), *-cello-* orta sunt *-ulo -culo* suffixis tamquam duplicatis in his deminutivis:

avicella et *capitellum*, quas formas evitandas esse Varro L. L. VIII, 79 docet: 'item minima in quibusdam non sunt, ut avis, avicula, avicella; caput, capitulum, capitellum'. Sed formam

---

[1]) Varro ap. Plin. H. N. 7 (19) 83 'Rusticellus, inquit, Hercules appellatus mulum suum tollebat', ubi recte *Detlefsen* Rh. M. XVIII, 235 pro v. 'rusticellus', quod nusquam alibi invenitur, nomen proprium '*Rusticelius*' poni iubet. Hoc enim extat aliquotiens in inscriptionibus velut C. I. L. IV, 301 et 329 'Rusticelium'; I, 1083 'Rusticelia'; *Wilmanns* exempl. inscr. lat. 607 c 'Rusticelius'.

priorem secundo p. Chr. saeculo in usum receptam esse probat Apul. met. 9, 33 (ubi 'aucella'); cf. Apic. V, 194; 200; VIII, 372 ed. Schuch; altera occurrit apud Veget. art. veterin. 3, 17, 2; Coripp. 4, 59; Isid. Or. 15, 8, 15; 19, 10, 24. In locis, quos affert *De Vit* Plin. H. N. 24 § 173; 36 § 179, nunc editiones meliorem formam 'capitulum' receperunt.

Eodem modo suffixa *-illo- -cillo-* duplicatione orta sunt in his deminutivis:

anicilla: L. L. IX, 74; ap. Front. p. 185, 2 (ed. Naber) legit *A. Mai* 'ab anu anucella', *Naber* veram lectionem 'anulla' esse suspicatur, cum *Du Rieu* 'annulla' sibi visus sit in palimpsesto dispexisse.

cingillum: sat. fr. 187 (R. 140, 1) et ap. Petron. sat. 67, 4.

Pauca deminutiva suffixo *-culo-* derivata sunt a nominibus tertiae vel quartae declinationis, velut:

**foricula*: R. R. I, 59, 1, quod hoc tantum loco extat.

avicula: quod v. Varro commemorat L. L. VIII, 79, legitur apud Apul. met. 11, 7, 21 p. 768; Gell. 2, 29, 3; Front. ad amic. p. 182, 9 (ed. Naber). Ceterum lexicon Klotzii errore ducitur, cum sub v. 'avicula' adnotet Varronis temporibus hoc deminutivum nondum in usu fuisse; nam Varro l. c. dicit non 'aviculam' sed 'avicellam' inusitatum sibi videri.

geniculum: L. L. IX, 11 dictum de puerorum genibus et idem ap. Plin. H. N. 18 (10) 56; 26 (71) 117 significat internodia caulis herbacei; cf. Tert. de coron. mil. 3.

arbuscula: R. R. I, 23, 6; III, 5, 11 proprie dictum de arboribus parvis, ut item ap. Col. 5, 10, 7; 5, 11, 13; Plin. H. N. 13 (51) 140; 19 (58) 180. Alias notiones huic vocabulo attribuerunt Vitr. 10, 20, ubi idem est, quod Graeci *ἁμαξόποδες* appellant, h. e. machina quaedam lignea, qua utuntur ad onera movenda, et Plin. H. N. 11 (44) 121 'arbusculae crinitae', e quibus constat apex in capite pavonum.

Adiungo his ex classe eorum, quae in *-aster* exeuntia significationem deminutivorum quodammodo consecuta sunt, vocabulum **pullastra* R. R. III, 9, 9, quod hic tantum videtur extare. Suffixum *-aster* iis vocabulis coniungitur, quae similitudinem atque imitationem quandam nominis primitivi ita significent, ut huius notionem non plane consecuta esse vel depravasse videantur; cf. *Antoniaster*, *Catulaster*, quibus *Schwabe* pg. 71 recte addit

'pullastram' h. e. gallina adolescens et confert v. pullaster πῶλος ex gloss. Labb. Alia eiusdem generis vocabula collegerunt *Studemund* (Herm. I, 1866 p. 283) et romanicarum linguarum habita ratione *Diez* Gramm. II³, 390; 391.

ADVERBIA.

§ 25.

Pauca monenda sunt de adverbiis in *-ê* exeuntibus, quorum apud Varronem memorabilia sunt haec:

continue: L. L. V, 27 'flumen quod fluit continue' et idem Non. 376, 26 'Protinus: iugiter et continue'. Sed ne existimes Varronem hanc solam formam adhibuisse, vide L. L. VII, 13; R. R. I, 18, 6, ubi forma multo usitatior 'continuo' legitur.

luctuose: L. L. V, 76 'luctuose canere'. Liv. 28, 39, 6 'luctuosius'.

reciproce: R. R. III, 17, 9 'ac maritima flumina inmisisset in piscinas, quae reciproce fluerent', quibus in verbis pro vulg. 'reciprocae' recte 'reciproce' scripsit *Ursino* auctore *Schneider*, qui monet non piscinas sed maritima flumina fluere reciproce. cf. Priscian. 241, 25 K 'si ambulat movetur; in hoc non possumus reciproce dicere, si movetur, ambulat'.

De adverbio 'rare' agit Varro ap. Gell. 2, 25, 8 'Sed a rarus non dicitur rare, sed alii raro dicunt alii rarenter'. Sed 'rare' extat Col. 2, 9, 6; praeterea profert Charisius 217, 8 K haec: 'Rare Cicero pro raro; ut idem Maximus notat Catonem quoque ita locutum. Sed et Plautus: verum rare capitur' i. e. Plaut. Rud. IV, 3, 56. Haec tamen lectio discrepat a codd. Plautinis B D, qui exhibent 'Vero raro capitur', vulg. 'vero rare capitur'; recte tamen scripserunt *Reiz*, *Bothe*, *Fleckeisen* 'verum' pro codicum memoria 'vero', quae sine dubio librariorum errore orta est. Sed cum hoc loco codex rescriptus Ambrosianus servatus non sit, certo diiudicari non potest, utrum *raro*, quod codices B D, an *rare*, quod Charisius tradit, Plauto vindicandum sit. Praeterea adverbium 'raro' invenitur ap. Plaut. Cist. I, 1, 20; Bacch. 676; 1080, quibus tamen locis item cod. A non extat vel legi non potest. Terentius utitur formâ 'raro' Hec. I, 2, 100; IV, 1, 137; 'rarenter' invenitur in comicorum fragmentis ed. Ribbeck Caec. 135; 183; Pomp. 45; Nov. 24.

**aerifice*: sat. fr. 201 (R. 145, 10) 'Musae . . . . quas aerifice duxti', quod adverbium a Varrone ipso libertate poetica formatum esse, ut 'aerifice duxit' idem significaret atque 'aere fecit', *Riesio* quoque (p. 66) verisimile videtur.

**medioxime*: sat. fr. 320 (R. 169, 8), quod affert Varro ex prisco sermone; dicit enim 'medioxime, ut quondam patres nostri loquebantur'.

Suffixum *-ĭtus* exhibet Varro in:

**communitus*: Rer. div. XII ap. Non. 510, 2 'commŭnitus deos colere' pro 'communiter', quod extat ap. Cic. etc.

Cetera adverbia hoc suffixo formata, velut *divinitus*, *penitus*, *medullitus* etc. Varroni peculiaria non sunt.

Suffixo *-ĭter* adverbia legitime derivantur ab adiectivis tertiae declinationis, ex quibus apud Varronem rariora extant haec:

**dispariliter*: R. R. I, 6, 6; L. L. VIII, 66; IX, 89.

**fastidiliter:* sat. fr. 78 (R. 113, 10) Varro finxit, quasi adiectivum *fastidilis* extaret. cf. 'fastidibilis' ap. Tert. de anim. 33.

mutabiliter: sat. fr. 78 (R. 113, 10) et ap. Mar. Mercat. p. 838 *Migne*, ut *De Vit* in lexico adnotat.

Accedunt his adverbia in *-ĭter* ab adiectivis in *-us* desinentibus derivata, quorum usus cum prisco tempore frequentissimus esset, ne Ciceronis quidem et Caesaris aetate prorsus insolens habebatur. In satirarum Varronianarum fragmentis inveni haec:

**caduciter*: sat. fr. 576 (R. 94, 7), praeter quod adverbium alia adverbii forma ab adiectivo *caducus* non videtur formata esse.

**mutuiter* : sat. fr. 346 (R. 178, 2) pro forma usitata *mutuo* et rariore *mutue*, de quibus ipsius Varronis verba laudantur a Charis. 205, 15 K 'Mutuo, ut Varro de sermone latino libro V loquitur, in consuetudine est, mutue vero ut docte scribendum putat'. (cf. *Wilm.* p. 208, 88).

**probiter*: sat. fr. 342 (R. 177, 5) pro forma usitatissima 'probe' ap. Plaut. Ter. Cic. etc.

De adverbiis in *-tim* exeuntibus diligentissime quaesivit *Corssen* K. B. p. 283 sqq., qui magno eorum numero congesto ex eo, quod plurima in sermone prisco eademque, cum apud meliores in usu non sint, apud infimae aetatis scriptores rursus inveniantur, recte iudicat huiusmodi formas vulgaris potissimum sermonis

propria fuisse.[1]) Atque Varro, cum ingenio suo indulgens priscorum dicendi genus imitari soleret, haud exiguum horum adverbiorum numerum scriptis suis inseruit, ex quibus praeter Varronem nusquam vel rarissime inveniuntur haec:

**confusim*: L. L IX, 4. || 'confuse' Cic.

cumulatim: R. R. III, 15, 2 et ap. Prud. apoth. 717 et 739. || 'cumulate' Cic.

**discriminatim*: R. R. I, 7, 7; **indiscriminatim*: L. L. XVIII. p. 166, 16 Wilm.

dispersim: R. R. I, 1, 7; III, 2, 13 et ap. Suet. Caes. 80; || 'disperse' Cic.

expulsim: sat. fr. 456 (R. 207, 2) 'videbis Romae foro . . . . pueros pila expulsim ludere' et Nigid. Fig. ap. Non. 104, 30 'cuiusmodi genus adverbiorum a verbis motus quod venit, ut expulsim, cursim'. Est autem 'expulsim' idem fere quod expellendo, quod verbum usurpat Ov. Met. 8, 381 'sagittam arcu expellere'. Simili modo Hor. carm. 3, 11, 10 'exsultim' pro exsultando utitur: 'velut equa . . . . ludit exsultim'; 'subsultim' Suet. Aug. 83.

**exquisitim*: sat. fr. 18 (R. 98, 5) 'hac re aeger medicos exquisitim convocabat'. || 'exquisite' Cic.

**praecipitatim*: coniecit *Kettner* (Krit. Bemerkgg. zu Varro p. 3) in sat. fr. 75 (R. 113, 6) 'ubi rivus praecipitatur in nemore deorsum || rapitur', quibus in verbis *Riese* 'praecipitate in'; *Buecheler* 'praecipitatu in'; *Kettner* 'praecipitatim in' probante *Riesio* Philolog. XXVII. p. 316 emendaverunt.

**stillatim*: L. L. V, 27 'stilicidium[2]) eo, quod stillatim cadat'. Praeterea multa alia eiusdem generis adverbia inveniuntur Varroni communia vel cum priscis vel cum elegantioribus, quae accurate collegit *Kettner* l. c. p. 3.

---

[1]) Conferas indicem, quem constituit *Roensch* Ital. u. Vulg. p. 148, in quo falso quidem adverbium 'examussim' Varroni una cum Plauto et Apuleio tribuit. Nonius enim pag. 9 adv. 'examussim' ex Plauti tantum locis affert, quibus addit ex Varrone fragmentum satirae *περὶ παιδοποιίας* (sat. fr. 555, R. 232, 3), in quo 'ad amussim' legitur.

[2]) De huius vocabuli scriptura cf. *Lachm.* ad Lucret. p. 33 et *Studemund* Gaii apogr. pag. 323 sub h. v. (ubi pro 59, 9 legendum est 57, 9).

VERBA.

§ 26.

Cum duae omnino sint viae quibus nova verba fingantur, aut a verbis ipsis aut a nominibus, Varronem utramque ingressum esse ad linguae copiam locupletandam facile intellegimus. Atque primum quidem persequamur ea verba, quae ab aliis verbis suffixo *-sco* i. e. incohativorum more derivata sunt. Sed haud ita pauca huius generis verba videntur conformata esse a nominibus, cum verbum denominativum in *-are*, *-êre*, *-ĕre*, *-îre*, unde originem duxerint, in linguae quam nos novimus copia non inveniatur. *Corsseno* quidem (K. B. p. 36) his quoque omnibus incohativis re vera denominativa antecessisse persuasum est, ita ut ad vv. *irascendi*, *quiescendi*, *vetustiscendi* supplenda essent vv. **irare*, **quiere*, **vetustire*. Equidem non crediderim haec verba denominativa re vera umquam extitisse oportere, sed in eiusmodi incohativis formandis multum valuisse puto analogiam, ad quam, quasi extarent illa verba denominativa, a nominibus ipsis vv. incohativa proficiscebantur eodem modo, quo adiectiva in *-tus* cadentia participiorum more a nominibus nullo exhibito verbo derivabantur. Huiusmodi incohativa nominalia enumeraverunt *Zumpt* Gramm. Lat. [12] p. 150 § 205; *G. Bordellé* p. 12; *Paucker* Zeitschrift f. oestr. Gymnas. XXV, p. 111.

Ex Varrone omissis eis, quae iam ante eum vel eodem quo ipse florebat tempore in communi usu fuisse constat, enumeranda putavi haec:

**aurescere:* L. L. VII, 83 'aurora dicitur . . . . . ab eo, quod ab igni solis tum aureo aer aurescat'.

colliquescere: Varro Rer. div. III ap. Non. 334, 27 et idem De propriet. scriptor. ibid. 334, 31; quod verbum praeterea legitur ap. Col. Apul. Front.

**confracescere:* R. R. I, 13, 4 'quod (fimum) enim confracuit quam quod recens melius'; cf. *Keil* observ. crit. p. 46. Simplex verbum *fracescere* extat ap. Varr. R. R. 1, 55, 5.

contenebrascere: R. R. II, 2, 11 'et rursus pascunt, quoad contenebravit', sed 'contenebrescere' Vulg. Ier. 13, 16, 'tenebrescere' Augustin.

**eliquescere*: R. R. I, 55, 4 'alia (olea) ad cibum eligitur, alia

ut eliquescat' h. e. in oleum exprimatur. Simile est quod indicat Col. 3, 2, 1 'Vitis autem vel ad escam vel ad defusionem deponitur'.

**evirescere*: sat. fr. 425 (R. 201, 1) 'atque [ex ártubus] || exsánguibus dolóre evirescát colos' i. e. virorem amittat. Similem praepositionis *e* privandi vel tollendi notionem habes in *onerare* — *exonerare, nodare* — *enodare, nubilare* — *enubilare*.

**hilarescere*: Varro Epist. lat. lib. I ap. Non. 121, 12 'Immo cum amicorum domus fumat, hilaresco'.

macrescere: R. R. II, 5, 15 'algor enim eas et famis macrescere cogit'; III, 5, 3 'desiderium macresćere facit volucres', quo in exemplo verbum faciendi coniunctum cum acc. c. inf. sermonem vulgarem redolet; cf. Col. 12, 38, 5 'mel Atticum ter infervere facito'; adde Pallad. Sept. 16; Mai. 12; Apr. 8, 3. Quem verbi faciendi usum in linguis Romanicis pervagatissimum invenimus, ita ut multa verba transitiva efficiantur compositione verborum 'fare' (ling. ital.), 'far' (prov.), 'faire' (francog.), velut 'faire rougir' etc. cf. *Diez* Gramm. III², 218; *Deecke* Facere u. fieri p. 9, qui hunc verbi faciendi usum magni esse momenti censet ad demonstrandum in iis verbis compositis, quorum altera pars sit verbum faciendi, velut *arefacere*, *calefacere*, *candefacere* etc., priorem partem nihil aliud esse quam mutilatam infinitivi formam. Ceterum verbum macrescendi extat ap. Hor. Col. Veg.

perfrigescere: R. R. II, 9, 13 'ut ne oblinantur aut perfrigescant' et idem ap. Plin. Front.

**puellascere*: sat. fr. 44 (R. 105, 3) 'quod non solum innubae fiunt communes, sed etiam veteres puellascunt et multi pueri puellascunt' in quibus pro priore 'puellascunt' *Buecheler* Rh. Mus. XX, 406 contra codicum auctoritatem poni iussit 'repuellascunt', quod Varronem ad similitudinem verbi *repuerascere* conformavisse v. d. suspicatur. *Riese* Rh. Mus. XXI, 118 codicum verba servanda esse censet propter lemma Nonii 'puellascere: ecfeminari vel reviridescere', quorum priore explicetur 'pueri puellascunt', altero 'veteres p.' Sed cum neque illa emendatione neque hac interpretatione fragmenti verba satis intellegantur, graviorem quam viri docti statuerint, corruptelam in verbis 'veteres puellascunt' latere suspicor. Ceterum cf. Gloss. Labb. 'puellascere θηλυδριᾶν'.

**tonescere*: sat. fr. 56 (R. 108, 1.) 'tónitribus templúm tonescit'.

§ 27.

Progrediamur iam ad verba frequentativa, quae cum proprie notionem verbi primitivi auctam et intentam induere soleant, saepe hac vi obscurata nihil aliud quam verbum ipsum, unde originem duxerunt, significant. Quod in vulgarem potissimum sermonem cadere et ab elegantiore dicendi genere recedere cum alii perspexerunt tum nuper monuit *Woelfflin* Philolog. XXXIV p. 157. — Atque Varro horum in usu ita versatus est, ut paucis exceptis ubique fere propria eorum. vis retineretur. Primum enim huiusmodi verba usurpat ad negotium vel artem, quam quis exerceat, significandam; quo spectant haec:

factitare: R. R. I, 17, 3 'et uno eorum requisito, ad priorem dominum quid factitarent'; cf. 'delationes factitare' Tac. hist. II, 10; 'artem factitare' Cic. or. 43, 147; 'medicinam f.' Quint. 7, 2, 26 (*O. Jahn* ad Cic. Brut. 34 § 130).
salitare: L. L. V, 85 'Salii a salitando'.
sectari: sat. fr. 361 (R. 183, 1) 'sues sectari'.
vectare: R. R. I,19, 3 'asinos qui stercus vectent'.
venditare: de vit. P. R. 1,51 'qui oleum venditant'.

Longe autem plurimis in frequentativis, quae Varro adhibet, vis primitivi verbi omnino ita augetur, ut actio eius crebro vel constanter fieri videatur. Huic generi adnumeranda sunt:
acceptare: sat. fr. 92 (R. 118, 4); *adiutare:* R. R. II, 7, 8; *cantare*: R. R. I, 2, 27; L. L. VI, 45; de vit. P. R. IV, 12; *captare*: R. R. II, 9, 1 ('captare solet'); L. L. V, 78; *clamitare*: sat. fr. 146 (R. 131, 6); L. L. VI, 68; *cenitare*: R. R. III, 4, 3; vit. P. R. I, 27; L. L. V, 162 (sed h. l. bis *cenare*); *commentari*: sat. fr. 419 (R. 198, 7) 'videas barbato rostro illum commentari'; *cursare*: R. R. II, 2, 16; *eructare*: R. R. I, 4, 4; III, 14, 2; *esitare*: sat. fr. 250 (R. 159, 8); *exercitare*: L. L. V, 87; *factitare*: R. R. II, 4, 10; III, 9, 2; III, 16, 29; L. L. VII, 70; *fluitare*: sat. fr. 123 (R. 96, 3); *iactare*: R. R. I, 55, 6; L. L. V, 138; sat. fr. 1 (R. 94, 6) et sat. fr. 132 (R. 132, 6); *lactare*: sat. fr. 350 (R. 179, 9); *minitari*: R. R. I, 68; *natare*: sat. fr. 273 (R. 161, 4); fr. 576 (R. 94, 8); L. L. IX, 71; X, 16 ('vehementer natat'); *offensare*: sat. fr. 12 (R. 96, 2) ('saepius off.'); *ostentare*: sat. fr. 7 (R. 96, 5); fr. 313 (R. 170, 3);

propulsare: R. R. II, 9, 2; sat. fr. 423 (R. 200, 4); *pascitare*: R. R. III, 16, 19; *respectare*: R. R. III, 16, 30; III, 17, 1; *retractare*: L. L. VII, 90; VIII, 2; *sectari*: R. R. III, 9, 15; *spectare*: R. R. I, 2, 1; I, 4, 4; I, 7, 1 (ex Caton. 1, 3); *subiectare*: R. R. I, 52, 2; *suscitare*: sat. fr. 161 (R. 125, 3); fr. 259 (158, 7); fr. 379 (186, 5); fr. 549 (231, 2); *tractare*: sat. fr. 364 (R. 180, 11); fr. 368 (R. 181, 2) ('t. solebat'); *versare*: L. L. V, 127; *volitare*: R. R. III, 16, 30; III, 4, 3 (bis); L. L. V, 76; sat. fr. 1 (R. 94, 6)?; fr. 124 (R. 131, 4); fr. 464 (R. 211, 1); *volutare*: R. R. II, 4, 8; III, 9, 7.

Aliquotiens posuit Varro verbum frequentativum in iis locis, ubi veriloquii causa exteriorem quoque verborum speciem simillimam esse indicare voluit, velut *flutare*: Gall. Fundan. fr. VI ed. Riese p. 254 ad verba 'murenas flutas' aperienda.

Nonnullorum frequentativorum notio usu communi ita constituta est, ut vis propria suffixi evanuisse videatur, velut *delectare*: sat. fr. 350 (R. 179, 8) etc.; *habitare*: R. R. III, 1, 3; III, 9, 7; L. L. V, 28 (cf. habere = habitare R. R. I, 16, 2); *iactare*: (i. e. gloriari) fr. 444 (206, 2).

Accedunt his duo verba intensiva:

agitare: quod L. L. V, 11 opponitur verbo standi; cf. L. L. VI, 41; 42 et sat. fr. 323 (R. 172, 3) 'ligna φύσει ἀκίνητα . . . . ab homine agitantur'. Itaque in verbo agitandi semper notio movendi inest; de verbo agendi vide L. L. VI, 77, ubi Varro similitudinem et differentiam vv. agendi et faciendi exponit.

lutare: sat. fr. 100 (R. 120, 4) 'in quo ego, ut puto, quoniam est luere solvere, lutavi', ubi Varro per iocum indicare videtur verbum lutandi a *luto* derivatum.

Restant igitur perpauca verba, quae vi frequentativa plane amissa eodem quo verba unde profecta sunt sensu usurpantur, velut *vocitare*: R. R. I, 17, 2; sat. fr. 415 (R. 197, 6) et idem L. L. V, 30; V, 162; de vit. P. R. IV, 12, quod verbum a verbis primitivis *vocare*, *appellare* nullo modo differt. Eodem fortasse spectat verbum *adventandi* L. L. VII, 92 ' . . . id quod fertur, est in motu atque adventat'.

Praeterea in singulis huius generis verbis, quae alibi haud raro leguntur, Varroni nihil fere peculiare est, exceptis fere his:

**pascitare*: R. R. III, 16, 19 'Nunc feras dico, quae in silvestribus

locis pascitant', quod verbum a stirpe praesentis derivatum est, sicut *ag-itare*, *quaer-itare*, *nosc-itare*. Gloss. Labb. 'pascitare διανέμειν'.

**lutare*: sat. fr. 100 (R. 120, 4) (vide supra), quod verbum nusquam alibi extare videtur, nisi quod adnotat Paul. ex Fest. 116, 9 'Litatum alii solutum, deditum deo, quasi luitatum', quo loco vide quae adnotat *Mueller*. Illo in verbo Varro videtur adnominationem quandam quaesivisse (cf. *Buecheler* Rh. Mus. XX, 414 not. 8), id quod hilari suo ingenio indulgens haud raro fecit, velut R. R. I, 2, 10 'non ut apud Lucullum, ut videant *pinacothecas* sed *oporothecas*'; I, 2, 27: 'malo de meis *pedibus* audire quam quemadmodum *pedes betaceos* seri oporteat'; I, 17, 5: 'ut *verberibus* coërceant potius quam *verbis*'; III, 14, 1: '*transactus* est *actus*'; adde sat. fr. 240 (R. 154, 11); fr. 312 (169, 10); 334 (175, 10); 341 (176, 8); 359 (182, 2); 504 (217, 8); 589 (238, 5).

Ex verbis desiderativis duo seligo haec:

**empturire*: R. R. II prooem. 6 'propterea quod te empturientem . . . . . . adducunt crebro pedes', cuius verbi nihil nobis servatum est nisi haec participii forma.

catulire: R. R. II, 9, 11 'tunc enim dicuntur catulire, id est ostendere velle se maritari', quod verbum h. l. proprio sensu de canibus dictum ap. Laber. com. 56 translate usurpatur in 'lupa catuliens'; cf. Plin. H. N. 16 (39) 94: 'catlitionem rustici vocant, gestiente natura semina accipere'.

Venio nunc ad alterum verborum genus, quae a nominibus profecta appellantur a nostris 'verba denominativa'. Atque primum nonnulla enumerabo, quae quamquam in Varronis de re rustica libris primum extant, tamen ab eo ficta esse non videntur, sed omnino linguae rusticae propria habenda sunt. Huc spectant:

bucinare: R. R. II, 4, 20 'cum bucinatum est'; idem ap. Sen. Apul.

loricare: R. R. I, 57, 1 'parietes et solum opere tectorio marmorato loricandi', a lorica, quae in architectonum lingua hanc operis tectorii significationem induit. Tum extat ap. Plin. H. N. 8 (36) 88 coriis limi se loricare et ap. Liv. 37, 40 'equites loricati', quae tamen forma nescio an continuo a lorica derivata sit, velut *togatus* a *toga*, *tunicatus* a *tunica*.

**racemari*: R. R. III, 9, 1 'tum de reliquis, si quid idoneum

fuerit, racemari licet', quod verbum a *Victorio* ex codicis sui verbo 'racimari' pro 'ratiocinari' vulgatae lectionis restitutum, derivatum est a *racemo* i. e. caule, quo uvae dependent. Itaque verbum racemandi proprie significat: uvas de racemo colligere aut, cum *racemus* in notionem uvarum ipsarum transierit, idem quod 'vindemiam facere'. Sed ex loco Tert. apol. 35 'post vindemiam parricidarum racematio superstes' efficitur, si translationem v. racemationis sustuleris, accuratius vv. vindemiae et racemationis ita differre, ut, postquam vindemia iam confecta sit, racematione minutiores uvae neglegentia relictae colligantur. Verbum igitur racemandi apud Varronem significat res leviores supra omissas addere. Victorius haud inepte confert graecum v. *ἐπιφυλλίδες* h. e. racemi illi, qui foliis tecti facile fallant, tum omnino res leves et viles, velut Aristoph. ran. 92 *ἐπιφυλλίδες ταῦτ' ἐστὶ καὶ στωμύλματα*; Dion. Hal. rhet. 10, 18 *τραγήματα τῶν λόγων καὶ ὥσπερ ἐπιφυλλίδας καὶ στωμύλματα.*

stabulare: R. R. I, 21; III, 3, 7 et idem Verg. Ov. Col. etc.

sulcare: R. R. I, 29, 2 et ap. Verg. Ovid. alios.

succollare: R. R. III, 16, 8 'et si nequit volare (sc. apium rex), succollant' h. e. collo suscipiunt; quod idem legitur Suet. Claud. 10; Oth. 6.

Alia eiusmodi verba, quae non solum in libris de Re Rustica leguntur, haec sunt:

aeternare: Rer. hum. II ap. Non. 75, 16 'litterisque ac laudibus aeternare' i. e. aeternum facere, quod verbum Horatii ingenio deberi falso iudicat scholiasta quidam ad Hor. carm. IV, 14, 5 (non Porphyrio, ut *Zangemeister* „De Horatii vocibus singularibus" p. 37 adnotat). Quem in errorem aliquotiens scholiastas incidisse demonstrat *Zangemeister* l. c.

cernuare: de vit. P. R. I, 21 'Etiam pellis bubulas oleo perfusas percurrebant, ibique cernuabant' h. e. ad terram cernui prolabebantur. cf. *Kettner* ad h. l. Hoc verbum praeter Varronem extat ap. Apul. Solin. Prud.

praenominare: Catus fr. VI p. 248 ed. Riese 'qui .... celeriter erant nati, fere Numerios praenominabant', quod verbum eadem notione usurpatum praeter Varronem nusquam invenias nisi in inc. auct. libr. de praenominibus § 4 'Tullius praenominatus est ominis gratia, quasi tollendus', quo hanc vocem ex ipso Varrone transiisse facile suspiceris, cum omnino illum libellum

aliqua ex parte ex Varronis libro nobis non tradito fluxisse inter omnes constet (cf. *Th. Mommsen* in Mus. Rhen. 15 p. 181 et *Kettner* de vit. P. R. p. 16).

**sirpare*: L. L. V, 137 'Falces sirpiculae vocatae ab sirpando id est ab alligando' et ibid. 'Sic sirpata dolia quassa, quom alligata his, dicta'; V, 139 'sirpea quod virgis sirpatur id est colligando implicatur'. Quod verbum apud homines, qui Varronis tempore vivebant, non satis notum fuisse ex eo liquet, quod bis interpretationem addidit. Videtur igitur rusticorum linguae proprium fuisse. Ipse Varro eodem verbo praeterea utitur sat. fr. 116 (R. 124, 1) 'cupas vinarias sirpare noli'.

varicare: L. L. V, 117 'vallum .... quod ea varicare nemo posset' ab adiectivo *varicus* videtur profectum esse, nisi potius id ab adiectivo *varus* suffixo *-ic-*, sicut *claudicare* a *claudus*, ortum esse censes. Idem extat Quint. 11, 3, 125; Cassiod. Var. VI, 6. Verbum compositum *divaricandi* praeter Varronem (R. R. II, 5, 8) extat ap. Caton. R. R. 45, 3.

§ 29.

Adhuc omisi ea verba denominativa, quae in satiris solis inveniuntur et aliqua ex parte specie tam antiqua et vetustate obsita sunt, ut Varronem in iis formandis, nisi ex ipsorum priscorum libris sibi deprompserit, horum certe loquendi genus consulto imitatum esse stâtuam. Ad hoc genus spectant:

* *adulescentiari*: sat. fr. 550 (R. 230, 5) 'tu quidem ut taceas censeo, quoniam tu quoque adhuc adulescentiaris' h. e. more adulescentium te geris. Cuius verbi, quod ipsum praeter h. l. non legitur, simile finxit Horatius Epist. II, 3, 246 'Faunine...... nimium teneris iuvenentur versibus'. cf. graecum νεανιεύεσθαι.

*(*gallari*) quod verbum apud solum Varronem invenitur nulla alia forma quam part. praes. adhibita, velut sat. fr. 119 (R. 133, 4) 'nam quáe venustas híc ádest gallántibus' et sat. fr. 150 (R. 132, 3) 'synodiam gallantes vario recinebant studio'. Ductum est a Gallis, qui in honorem Cybeles bacchabantur et cantabant.

vulpinari: sat. fr. 327 (R. 174, 1) 'vúlpináre modo ét concúrsa quálubet, érras', ubi Nonii interpretatio verbi vulpinandi ('dictum ab inrecto et intorto vulpium cursu') nimis angustis finibus concluditur, cum omnino vulpis naturae astutia atque calliditas tribui soleant. Idem verbum extat praeterea Apul. Met. 3, 22, 216.

aurigari: sat. fr. 316 (R. 171, 2) 'natura aurigatur' h. e. quasi in aurigae morem moderatur et regit. cf. Gell. 14, 1, 23 'ducentibus stellis et aurigantibus'. Activam huius verbi formam sensu proprio de aurigae actione dictam adhibent Plin. N. H. 33 (27) 90. Suet. (Ner. 4; 22; 24; 53. Calig. 18 et 54. Vit. 17).

aurorare: sat. fr. 121 (R. 133, 9) 'aurórat ostrinum híc indutus súpparum', quod verbum ex Nonii codice L m. p. recte receperunt et alii et *Buecheler* in editione satir. Varron. Est autem referendum ad eum, qui aurorae instar splendorem rutilum efficit. *Roeper* (Eumenid. rell. II, p. 13) his verbis Varronem Serapidis religionem respexisse et huius dei imaginem descripsisse suspicatur. Idem vir doctus ex glossariis locos quosdam affert, quibus verbum aurorandi re vera extitisse confirmatur, velut gloss. Ang. Mai. class. auct. VIII p. 56 'aurorare illuminare, clarificare, irradicare' i. e. 'irradiare'; Gloss. Lat. Germ. *Diefenbach* 'aurorare verluchten, verlichten'.

**eunuchare*: sat. fr. 235 (R. 153, 10) 'qui se eunuchat' i. e. castrat. Altera forma, quae ad graecum εὐνουχίζειν [1]) continuo se applicat, extat ap. Hieron. contr. Iovinian. 1, 7 'eunuchizatus'.

**mulierare*: sat. fr. 205 (R. 147, 3) 'hic ephebum múlieravit' h. e. puerum nondum devirginatum polluere. cf. *Vahlen* coniect. p. 53. Gloss. Labb. 'muliero γυναικίζω.'

**exequiari*: sat. fr. 47 (R. 109, 5) 'ipsúm propter vix líberti semiátrati exequiántur' h. e. exequias prosequi et sat. fr. 303 (R. 168, 1) 'funus exequiati . . . . silicernium confecimus'. cf. *Buecheler* Mus. Rh. XX p. 406.

**satullare*: sat. fr. 401 (R. 192, 2) '. . . carnes, || quibús satullem córpora ac famém ventris' ab adiectivo *satullus* (R. R. II, 2, 15) derivatum pro usitatissimo verbo saturandi. Gloss. Labb. 'satullo χορτάζω.'

**tunicare*: sat. fr. 242 (R. 155, 3) 'haec lánigeras detónderi docuít tunicáreque homúllum', quod verbum ideo enotandum putavi, quia cum forma *tunicatus* (continuo a *tunica* orta cf. *Bordellé* p. 20) apud multos inveniatur, verbi *tunicandi* vestigium apud nullum alium scriptorem extat.

---

[1]) εὐνουχίζειν verbum praeter locos in Stephani Thesauro congestos legi apud Galen. XII 277 (bis). 326. 327, Anonym. de cibis 14 p. 259, Michael. Glyc. Annal. IV p. 563.

tudiculare: sat. fr. 287 (R. 163, 2) 'haec in aeno bis terve tudiculasse' a *tudicula* (Col. 12, 52, 7) i. e. machina ad far, olivas, alia pinsenda. In locis Apic. 5 § 191 et 198 pro codicum 'tutunclabis' *Humelberg* scripsit 'tudiculabis', *Schuch* 'turundabis'.

**desubulare*: sat. fr. 483 (R. 214, 6) 'unam viam Zenona munisse, duce virtute, hanc esse nobilem; alteram Carneadem desubulasse bona corporis secutum', quo in fragmento quid verbum desubulandi significet dubitatur. Derivatum autem est a subula, i. e. instrumentum breve praeacutum, quo utebantur praecipue sutores, tum alii opifices ad corium aliasve res perfodiendas. *Scaliger* quidem poni iussit 'desabulare' pro 'desubulare' i. e. viam sabulo sternere, quam interpretationem totius huius loci *Buecheler* accipit cum dicat: 'desabulasse *Scaliger* vim verbi recte adsecutus'. Similem interpretandi viam ingressus est *Roeper* (Philol. IX, 250), qui verbo desubulandi servato Nonii ad h. l. lemma (p. 99, 30), quod est 'desubulare: perfodere', mutat in 'desubulare: perpolire (vel perdolare)'. Sed magis mihi placet, quod *Vahlen* coniect. p. 114 docet Carneadem 'non 'stravisse vel complanasse viam, sed e contrario quasi eruisse humum vel evertisse subula'. At in hac quoque interpretatione monendum est, veterum testimoniis confirmari non posse verbum 'subula' de instrumento usurpatum, quo usi sint ad humum evertendam. Ceterum totius fragmenti explicatio, quam profert *Vahlen*, maximam probabilitatem mihi videtur prae se ferre. Nam hoc fragmento apte cum proximo (fr. 484) coniuncto, quod est 'alteram viam deformasse Carneadem virtutis e cupis acris aceti', *Vahlen* monet Zenonis et Carneadis rationes ita inter se differre, ut alter viam quasi muniverit et aperuerit, alter 'quae aliis rite composita essent, ea acutis disputandi artificiis vel argutiis diluerit'.

descobinare: sat. fr. 89 (R. 116, 7) 'si adversarius supercilia mi caestis descobinarit', quibus in verbis *Riese* codicum lectionem 'discopinarit' servavit. Pro eo scripserunt *Vahlen* coniect. p. 57 et *Buecheler* 'descobinarit', quod idem reperitur sat. fr. 296 (R. 166, 5) 'quanto satius est salvis cruribus in circo spectare quam his (*Vahlen*: iisdem; fortasse *talis* vel *suris?*) descobinatis in silva cursare?', quod verbum derivatum a *scobina* significat scobina detrahere pellem. Idem fortasse extat Arnob. 6, 14 'simulacra discobinata de limis', ubi alii legunt 'descobinata.

**depontare*: sat. fr. 493 (R. 218, 3) 'acciti sumus, ut depontaremur' i. e. de ponte deiceremur. Cui si addideris fragmentum quod sequitur (494) 'vix effatus erat, cum more maiorum ultro carnales arripiunt, de ponte in Tiberim deturbant', habes fabulam illam, qua homines sexagenarii de ponte Tiberino deiecti esse dicebantur. Rem ipsam idem Varro tradidit de vit. P. R. II, 11, quo loco explicat senes LX annos natos a publicis negotiis liberos atque otiosos fuisse itaque 'in proverbium venisse ut diceretur sexagenarios de ponte deici oportere, id est, quod suffragium non ferant, quod per pontem ferebant'. Qua de re vide alia testimonia ap. *Kettnerum* ad P. R. II, 11, quibus adde Cic. pro S. Rosc. 35 § 100.

devirginare: sat. fr. 409 (R. 196, 2) 'quid inguinum interesset, utrum puerum essem devirginatum visurus', ad quae verba Nonius 458, 21 explicationem addit hanc: 'Virgines non solum feminae dicuntur, verum etiam pueri imberbes; nam et quicunque ex ephebis excesserat, devirginari dicebatur'. Concedo verbum devirginandi ita explicari posse, sed cum aliis ubi extat locis, velut Petron. 25; Paul. Dig. 1, 18, 21; Hygin. fabul. 23, significet virginitate privare, haec notio cur in Varronis locum non bene quadret non video.

evirare: sat. fr. 275 (R. 164, 5) 'spatula éviravit ómnes Venerí vaga pueròs' et idem ap. Catull.; Cael. Aur.; Veget.

excuriare: sat. fr. 221 (R. 149, 4) 'Apollonium ideo excuriant quia nihil habebat' i. e. curia excludunt, quod verbum nusquam alibi inveniri videtur, nisi respexeris coniecturam *Lambecii* ad Varron. frgm. ap. Non. 465, 26 (*Kettner* de vit. P. R. II, 24) 'Nihilo magis propter argenti facti multitudinem *is erat furandum*', ubi *Lamb.* emendavit: 'ius erat excuriandi'. Alii scripserunt 'manserat in cùria'. *Quicherat* in Nonii editione novissima fortasse recte '*iis erat furandum*' (h. e. abscondendum), omissa praepositione 'propter' ante 'argenti', quam ex verbis quae sequuntur 'quod *propter* censorum severitatem nihil luxuriosum habere licebat' repetitam esse putat.

DE VOCABULIS COMPOSITIS.

§ 30.

Exordiamur hoc in vocabulorum genere breviter explicando ab iis verbis compositis, quorum prior pars est praepositio. Quae si perlustraveris, omnia fere non minus quam illud frequentativorum genus vim suam propriam servasse miraberis, cum Varronem in verborum electione et usu libenter ad priscos, qui saepissime vi compositionis neglecta composita pro simplicibus verbis ponerent, inclinasse constet. In his igitur magis convenit Varroni cum Cicerone et elegantioris orationis studiosis, qui quamquam ipsi interdum verba simplicia et composita promiscue adhibuerunt, id tamen agebant, ut dubium et incertum verborum usum magis magisque stabilirent et abundantiam supervacaneam et inutilem amoverent. Atque Varronem huic studio aliqua ex parte favisse eo efficitur, quod verborum compositorum, quae ita usurpantur, ut in simplicium verborum notionem transiisse videantur, perpauca in eius libris occurrunt, velut: *compascere*, *conquadrare*, (*conduplicare*, quod legitur R. R. II, 4, 15, *Keil* observ. crit. p. 64 ex codicum vestigiis, qui exhibent 'quodque cum depublicant' emendavit sic: 'quod quidam duplicant'), *contremulus*, *congermanus*, *adsignificare*, quae suo loco paucis illustrabo.

**adfriare*: R. R. I, 57, 1 'Item alius aliud adfriat aut adspergit', quibus in verbis nescio an recte *Ursinus* 'aut adspergit' glossam ad verbum 'adfriat' adscriptam esse suspicatus sit.

**adruere*: R. R. I, 35, 1 'necesse est terra adruenda pulvinos fieri', quod verbum item ut interdum simplex v. ruendi notionem transitivam induit. Gloss. Labb. 'adruo ἀναστρέφω'.

**attui* vel *attueri*: L. L. VII, 7. 'Quocirca caelum, qua attuimur dictum templum' et idem verbum *Mueller* hoc loco nixus restituit L. L. VII, 11 '(tesca) neque ideo quod sancta, sed quod, ubi mysteria fiunt, *attuentur*, tuesca dicta sc. sunt' pro codicum '*aut tuentur*'. Sed lectio codicum, cum per se ipsa ita intellegi possit, ut 'aut tuentur' verba 'ubi mysteria fiunt' accuratius explicent, hac emendatione vix egere videtur. Notionem passivam verbi tuendi nihil habere offensionis docent loci, quos congesserunt *Neue* Formenlehre II, 245 et *Koffmane* pag. 197.

adsignificare est verbum a Varrone ita usurpatum, ut a notione verbi significandi nequaquam differat, velut R. R. II, 11, 10;

L. L. VI, 36 (bis); VI, 40; VIII, 3 et 11; ap. Gell. 10, 1, 6 ex lib. V disciplinar. Idem verbum praeter Varronem adhibuerunt Nonius 59, 5 et Vel. Long. 2218 P.

advenerari: R. R. I, 1, 6 'Item adveneror Minervam et Venerem' et idem ap. Sil. Ital. 13, 704.

**ambivium*: sat. fr. 276 (R. 161, 1) 'in ambivio navem conscendimus'.

**commalaxare*: sat. fr. 177 (R. 139, 5) 'quod philosophia commalaxarem ea πάθη'. Simplex verbum 'malaxandi 'affert ipse Varro L. L. VI, 96 'ab eo quod illi *μαλάσσειν,* nos malaxare', tum Laberius dixit teste Gellio 16, 7, 7 'malas malaxavit'.

conquadrare: sat. fr. 96 (R. 118, 15) et simplex idem significans sat. fr. 248 (157, 3) etc.; verbum conquadrandi legitur ap. Col. Sidon.

Verbum *compascendi*, quod supra commemoravi, apud Varronem R. R. I, 53; II prooem. § 5 prorsus idem significat atque verbum simplex pascendi; in eodem verbo praepositionis vis servata est ap. Cic. Top. 3, 12; cf. Quint. 5, 10, 85.

**contremulus*: sat. fr. 400 (R. 192, 3) '(luna) túm contremula áquilenta apud álta || lítora oreris . . .' idem valens quod *tremulus*.

congermanus: quod vocabulum lexica afferunt ex fragmento Varron. ap. Non. 90, 17 rer. hum. lib. III 'Postea cum his una rempublicam coniuncti et congermani tenuere'; sed *Quicherat* in Nonii editione recenti mihi videtur recte scripsisse 'coniuncti congermanitate', secutus codicum vestigia, quorum H et L 'et congermanita tenuere', P 'congermanitate nuere' exhibent.

denigrare: R. R. I, 55, 7 'denigrare terram' et idem ap. Plin. H. N. 23 (53) 99; 32 (23) 67; Tert. Res. 12; Firm. Matern. math. 5, 10.

deplantare: R. R. I, 40, 4; I, 43, 1 h. e. ramulum seminis loco ex una arbore in alteram transferre, et ap. Col. Plin.

derepere: sat. fr. 115 (R. 124, 4) 'derepere ad hominum fana', quod idem extat ap. Phaedr. Plin. Apul.

**displanare*: sat. fr. 291 (R. 165, 4) 'rutro caput displanare' h. e. discutere atque disrumpere.

**displicare*: R. R. III, 16, 7 'si quando displicatae sunt' sc. apes. Gloss. Labb. 'displicat ἀναπτύσσει'.

**exparta*: R. R. II, 5, 7 'pecudes aetate potius ad fructus ferendos integrae quam iam expartae' i. e. quae parere desierunt. Non

nimis dissimilem habes notionem praepositionis *e* in verbo evirescendi, quod supra enotavi.

**extumidus*: R. R. I, 51, 1 'aream .... extumidam'.

expromittere: R. R. II, 2, 5 'expromisit nummos' est verbum orationis iudicialis proprium cf. Paul. Dig. 16, 1, 22; Ulp. Dig. 23, 3, 36. De notione huius verbi disseruit *Gessner* in indice ad script. R. R. p. 58, qui ibidem de vi praepositionis *ex* in eiusmodi compositis recte profert haec: 'Nimirum ἡ *ex* complementi et perfectionis significationem habet ut in *exaedifico, exaggero, exhilaro, exquiro, expio, expleo, expolio, exporrigo*'.

**inconsitus*: L. L. V, 36 'Ager cultus ab eo, quod ibi cum terra semina coalescebant, ut inconsitus, incultus'.

incontaminatus: R. R. III, 9, 17 'aspectu et facie incontaminata' i. e. non contaminata, quod praeterea legitur ap. Liv. Augustin. Idem significat forma adiectivi 'intaminatus' ap. Hor. carm. III, 2, 18 'virtus ..... intaminatis fulget honoribus', quo de vocabulo cf. *Zangemeister* De Hor. vocib. sing. p. 21.

indiscretus: R. R. III, 1, 7 et ap. Verg. Tac. Quint.

**inficiens*: R. R. III, 16, 8 'Neque ipsae (apes) sunt inficientes nec non oderunt inertes'; L. L. VI, 78 'qui aliquid agit, non esse inficientem', quod v. praeter Varronem a nullo alio scriptore adhibitum particula *in* negativa formatum est a *faciens* participio, quod induit adiectivi naturam, velut *insipiens* a sapiente, *innocens* a nocente, *insciens* a sciente etc.

Verborum praepositione *in* compositorum affero haec:

inarescere: R. R. I, 41, 5 et ap. Vitr. Cels. Plin. alios.

inigere: vox a Varrone libentissime adhibita, velut R. R. I, 2, 20; I, 52, 2; II, 2, 15; III, 10, 5; praeterea extat ap. Sen. ep.; Front.; Apul.; cf. Paul. ex Fest. 110 '*inigere* pecus agere, id est minare'.

incerare: sat. fr. 76 (R. 113, 8) i. e. cera obducere, quod idem ap. Cels. Iuv. Prudent. legitur.

incrustare: R. R. III, 14, 5; III, 15, 1 et ap. Hor. sat. 1, 3, 56; Procul. Dig. 8, 2, 12.

intermedius: R. R. III, 5, 11 'intermediis arbusculis', quod idem reperitur apud Paulin. Nolan. carm. 26, 637 ut adnotat *De Vit*, ubi vide sub h. v.

**perferus*: R. R. II, 1, 5. **permundus*: R. R. III, 7, 5.

**perpurus*: R. R. III, 16, 28 'addunt lanam perpuram', ubi 'per-

puram' pro vulg. 'purpuream' emendavit *Pontedera*; cf. quae *Schneider* ad h. l. adnotavit: 'Vulgatum *purpuream* ex Columella, qui *mundam lanam* imbui iubet, emendari iussit Pontedera. Crescentius etiam ex h. l. refert haec: .... in qua addunt *lanam puram*'.

perimbecillus: R. R. III, 10, 5 et ap. Cic. Att. 10, 18, 1 et Sulp. Sever. chron. II, 17, 3 ed. Halm. Ceterum moneo Ciceronem in epistulis verborum *per* particula compositorum magnum numerum finxisse, quae enumerat *Stinner* (De eo, quo Cicero in epistulis usus est sermone p. 13).

perarescere: R. R. I, 49, 1 et ap. Col. 11, 3, 58; cf. Col. 4, 24, 5 'peraruit' et 12, 15, 4 'peraruerint'.

perpascere: quod legitur L. L. V, 95 'pecus ab eo quod perpascebant' fortasse suadente *Spengelio* (Ueber die Kritik der Varr. Buecher de ling. lat. p. 23 sq.) emendandum est in 'pascebant', quam formam re vera nonnullos codices (velut Gothanum codicem bonae notae) exhibere idem vir doctus docet p. 24.

**perserere*: R. R. I, 41, 5 'resticulas per ficos ... perserunt'.

**perinungere*: 'eam (pellem) intrinsecus eadem re perinungunt', quod verbum bicompositum *Victorius* restituit ex libris suis pro vulgata lectione 'perungunt', quod Varro et paullo ante adhibet et R. R. II, 9, 14. Ceterum cum totus locus, de quo agitur, vix sanus sit in libris, nescio an 'perinungunt' lectio ex '*perungunt*' (with *in* written above) archetypi scriptura ita orta sit, ut cum falso 'perungunt' amanuensi excidisset, a correctore *in* supra *per* adderetur. Quod cui recte coniectum esse videbitur, is a Varrone ipso 'inungunt' scriptum esse opinabitur.

praeverbium: L. L. VI, 38; 82 i. e. praepositio, quae cum altero verbo componitur. Hoc vocabulum a Varrone ipso fortasse fictum eandem notionem grammaticam prae se fert ap. Gell. 6, 7, 5; Charis. 194, 15 K. cf. *Lersch* Sprachphilos. II, 152.

pronomen: L. L. VIII, 45 h. e. pron. demonstrativum, quod idem ap. Quint. aliquotiens occurrit.

provocabulum: ibidem, i. e. pronomen interrogativum. cf. *Lersch* Sprachphilos. II, 151.

**prolubido*: Varro ap. Non. p. 64 (*Wilm.* p. 150, 7) 'prolubium et prolubidinem dici ab eo, quod lubeat'. Vocabulum 'prolubido'

nusquam alibi [1]), 'prolubium' saep. ap. Ter. Acc. Gell. invenitur.
resîmus: R. R. II, 9, 3 'labris ... resimis' et idem ap. Ov. Col. Labb. 'resimus κατάσιμος'.
retorridus: R. R. I, 9, 5 'prata retorrida', quod idem extat ap. Plin. Col.
subrumus: R. R. II, 1, 20 'si parum habet lactis mater, ut subiciat sub alterius mammam, qui appellantur subrumi' et idem II, 11, 5; Catus fr. VII p. 248 ed. Riese; cf. Fest. p. 270. Quod vocabulum ex lingua rusticorum hominum depromptum apud homines, qui Varronis tempore vivebant, inusitatissimum fuisse comprobatur eo, quod Varro tribus illis locis, ubi id adhibuit, interpretationem addidit. Gloss. Labb. 'subrumi ὑπομαζίδιοι'.
suffumigare: R. R. III, 16, 36 'si (apes) ex alvo minus frequenter evadunt .... suffumigandum', quod idem ap. Cels. Col. legitur.
**suffundare*: sat. fr. 524 (R. 225, 10) 'in domibus latericiis ... lapidibus suffundatis'.
subsecare: R. R. I, 23, 3; I, 49, 1 et ap. Ov. Cels. Col.
succinere: R. R. I, 2, 16 '(agricultura) succinit pastorali (sc. vitae), quod est inferior, ut tibia sinistra a dextrae foraminibus' et II, 1, 27; quod idem extat ap. Hor. Ep. 1, 17, 48; Petron. 69; Pers. 3, 20, ubi vide quae adnotavit *O. Jahn* p. 147: 'succinere is dicitur, qui alterum praecinentem comitatur'.

Tum extant haud pauca vocabula et nomina et verba, quorum notio *sub-* praepositione addita minuitur, velut:
**subalbicans*: R. R. III, 9, 5 'palea (gallorum) rubra subalbicanti'. **subalbus*: R. R. I, 9, 5 'sabulo... subalbus'; cf. 'subalbulus' ap. Isid. 12, 1, 50 ed. Otto. *subcrispus*: R. R. II, 5, 8; II, 7, 5 et ap. Cic. Verr. II, 2, 44. **subsimus*: R. R. II, 5, 7. cf. Gloss. Labb. 'subsimus ὑπόσιμος'. **subtenuis*: R. R. II, 7, 5.
**subsipere*: L. L. V, 128 'ut subsipere quod non plane sapit'.
**subdealbare*: sat. fr. 171 (R. 136, 5) '.... tegés, pruina né iacentem || súbdealbet álgu danti frígore ....', quod fragmentum attuli ex satir. fragm. collectione a *Riesio* curata, cum *Buecheler* (Rh. Mus. XX, 1865 p. 432 adnot. 14) elegantioribus quidem versibus restitutis:

[1]) *Haupt* Herm. II 1867 p. 336 conicit ap. Minuc. Fel. Octav. cap. 26 fortasse pro codicum 'procupidine' Varronis 'prolubidinem' substituendum esse. Addit autem 'quodsi nullus subest error, sed vetus fuit prolubidinis vocabulum'. Scribendum esse: 'Prolubium et *lubidinem* dici ab eo etc.' *Quicherat* in Nonii editione iussit.

tegés, pruina né iacentem súb [Iove]
deálbet algu cándicanti frígore

pro verbo 'subdealbet' posuerit 'sub Iove dealbet'. Sed codicum Nonii exhibent H m. p. *subdealbet*; H m. sec. L W *subdeabbet*, nec video cur *Buecheler* hoc verbum non agnoscat. Itaque *Riesio*, qui Rh. Mus. XXI, 120 hoc servandum esse iudicat, assentior, cum non maiorem offensionem praebere mihi videatur verbum subdealbandi quam alia eiusmodi verba, quae dicuntur bicomposita, velut 'subdisiungere' (Ascon.), 'subadmovere' (Col.), 'subinfluere' (Sen.), 'prodeambulare' (Terent.), 'disconvenire' (Hor.) etc.

§ 31.

Restat ut pauca disseram de iis compositis, quorum prior pars est aut nomen aut verbum aut adverbium. Quod verborum genus ut poetae potissimum coluerunt, ita in iis quoque Varronianarum satirarum fragmentis, quorum forma metrica adhuc perspicitur, primarium quendam locum obtinere consentaneum est. Atque haec composita cum maxima ex parte praeter Varronem apud nullum alium legantur, ipsius Varronis ingénio deberi suspicari licet, nisi quod unum alterumve iam a poetis priscis, quorum libri nobis non sint servati, formari potuisse concedendum est. Sunt autem digna quae enumerentur ex poeticis satirarum frustulis haec:

**altitonus*: sat. fr. 92 (R. 117, 2), cui conferas v. 'altisonus' ap. Enn. trag. 119; 244; ann. 561. 'altitonans' Lucret. 5, 745.

**ardifetus*: sat. fr. 204 (R. 146, 9) 'ardifeta lampade', quod significat: plena ardore.'

Haec duo quae modo attuli composita tragicum sermonem redolere videntur.

**citiremis*: sat. fr. 15 (R. 97, 6) 'Argo citirémem'.

**crebrinodus*: sat. fr. 578; cf. 'multinodus' ap. Apul.

**dentharpaga*: sat. fr. 441 (R. 205, 1) 'hic bipénnis, ille forcipes denthárpagas', id quod *Buecheler* restituit pro codicum 'bipensile forcipendent harpagae'. Est autem *dentharpaga* vox hybrida formata ex *dente* et *harpaga*, quae vox graeca a Sisenna histor. lib. IIII ap. Non. 556, 18 (Peter 289, 7) adhibetur in 'collocatis harpagis'.

remipedus: sat. fr. 489 (R. 218, 8) 'anates remipedas' pro 'tremipedas', quod Nonii p. 460, 6 codices exhibent, nisi quod cod.

Colbertinus (saec. X), auctore *Quicheratio*, 'remipedas', quam formam *Buecheler* recepit. Alii quidem viri docti, ut *Passerat*, *Schneider* (ad R. R. III, 11), *Roth* et ipse *Quicherat*, scribere maluerunt formam 'remipedes' a remipede derivatam, quae invenitur apud Auson. Idyll. 10, 201 'remipedes'; et id. Epist. 3, 13; 'remipedem' Epist. 5, 34.[1]) Ceterum huiusmodi adiectiva duplici exitu praedita nihil offensionis habere docet *Neue* Formenlehre II[2], 92 sq., qui affert similes formas, velut *versicolorus*, *unicoloras*, Iris *multicolora*, corona non *discolora*, *quadripedo* concito cursu (Front. ed. *Naber* 156, 4); *quadrupedo* gradu (Amm. Marc. 14, 2, 2) etc.

**remivagus*: sat. fr. 49 (R. 110, 1) 'naútae remivagám movént celócem'; cf. alia eiusmodi composita, quorum posterior pars est — *vagus*, apud *Pauckerum* Addend. lex. lat. p. 4, velut *fluctivagus*, *montivagus*, *nemorivagus*, *noctivagus*, *undivagus*. etc., quae apud poetas potissimum inde a Lucretio florentes inveniuntur.

**vagipennis*: sat. fr. 489 (R. 218, 8) sc. anates, quod adiectivum *Buecheler* pro codicum lectione 'neque quas agipennis anates' feliciter invenit scribendo 'néque qua vagipénnis anates'.

undicola: sat. fr. 130 (R. 133, 7) 'ut Náides undícolae' et idem ap. Avien. Arat. 809; cf. 'silvicola' Naev., 'monticola' Ovid.

**stellumicans*: sat. fr. 92 (R. 118, 2) 'signis stellumicantibus'.

**multicupidus*: sat. fr. 545 (R. 229, 6) 'múlticupida iúvenitas'.

**multisignis*: sat. fr. 21 (R. 100, 6) 'parmis .... multisignibus', quod compositum cum pro codicum lectione 'multis insignibus' restituisset *Lachmann* in Lucret. 2, 402, probaverunt *Riese* et *Buecheler*.

Sed huiusmodi compositiones ne a pedestri quidem sermone prorsus abhorrere docent haec:

**multicavatus*: R. R. III, 16, 24 'favus est, quem fingunt multicavatum e cera', cui conferas 'multicavus' Ov. Met. 8, 561.

**multinummus*: R. R. III, 17, 6 et sat. fr. 549 (R. 230, 6) in

[1]) Non assentior *Leopoldo Schroedero*, qui (Ueber die formelle Unterscheidung der Redetheile etc. Lips. 1874 pg. 525) in interpretanda voce *tremipedas* dicit: 'Uebrigens deutet vielleicht die Form des Acc. Pl. bei diesem Worte auf Anschluss an griechische Bildungen'; quod si ita se haberet, non *-pedas* sed *-podas* scribendum esset.

poetico sermone, ubi 'mult*u*nummus' e codicum auctoritate legendum esse *Vahlen* anal. Non. p. 2 docuit (cf. *Riese* ad h. l. p. 230 in adnot. critic.).

[Similia composita ex oratione prosa desumpta sunt haec: 'multicaulis' (Plin.), 'multicolor' (Plin. Apul.), 'multifidus' (Liv.), 'multiformis' (Cic. Col. Plin.), 'multiiugis' (Cic. Liv.), 'multifarius' (Gell.) etc.]

Eodem modo vocabula cum *semi-* composita et pedestris et poetici sermonis sunt, velut:

**semiatratus*: sat. fr. 47 (R. 109, 5); **semipiscina*: R. R. I, 13, 3.

semivir: sat. fr. 132 (R. 132, 5) et apud Verg. Ov. Liv.

semivocalis: R. R. I, 17, 1 'alii in tres partes instrumenti genus, vocale (sc. servi) et semivocale (sc. boves) et mutum (sc. plaustra)' et idem ap. Quint. Veget. Priscian.

Praeterea e sermone pedestri adnotanda putavi haec:

**bisyllabus*: L. L. IX, 91; **bivira*: sat. fr. 239 (R. 154, 3) 'ad biviram venio'; conf. 'univira' et 'multivira' apud Minuc. Fel. Oct. 24, 3.

bumammus: R. R. II, 5, 4 'uvam bumammam' et idem ap. Macrob. Sat. 3, 20 § 7; quae vox hybrida conformata est ad similitudinem verborum vere graecorum cum *bu-* compositorum, quae in latinam linguam transiere, velut *bumastus, bumelia.* Vide ea quoque, quae Varro ipse l. c. e graeca lingua affert et Serv. ad Verg. Georg. II, 102 [1]).

domusio: sat. fr. 517 (R. 223, 4) 'Diogenem litteras scisse, domusioni quod satis esset', quod vocabulum primus *Buecheler* Rh. Mus. XIII p. 586 restituit e Nonii codicum vestigiis: *dum uisione* W p. 248; *dum usioni* W 231. H L. Idem v. praeterea extat Petron. sat. 46; 48.

Addo nonnulla substantiva composita, quae quamquam apud solum Varronem vel apud hunc primum et deinde apud posteriores

---

[1]) cf. *Lehmann*: 'De vini apud Romanos apparatu curaque' Progr. Gymn. Wernigerod. 1872 p. 4: 'Quacum vite (*bi*mammia) non confundenda est vitis bumamma sive bumastus, cuius uvae aut nigri aut albi coloris erant et mammae bovinae instar turgescebant. Magnitudo earum uvarum iam ex syllaba βου- vocabulis μαστὸς et mamma praeposita apparet; eam enim Graeci de bovis magnitudine cogitantes nominibus amplarum rerum praeponere solebant'.

inveniuntur, tamen ab eo non ficta sed linguae rusticae omnino propria fuisse videantur, velut:

faenisicia, ae: R. R. I, 47 et 49, et plur. *faenisicia, orum*: I, 17, 2; II, 11, 7; III, 2, 6, quorum utrumque ap. Col. — Gloss. Labb. 'faenisicium χορτοτομία.'

mellificium: R. R. III, 16, 14 et 27; id. ap. Col.

opificium: R. R. III, 16, 20; sat. fr. 342 (R. 177, 5), quod idem *Paucker* Addend. p. 57 ex Chalc. in Tim. 258 'corporeis opificiis' enotavit; Gloss. Labb. 'opificium ἐργοποιία; χειροτεχνία'.

**spicilegium*: R. R. I, 53; L. L. VII, 109.

Ex familiari sermone desumptum videtur v. **modimperator*: Rer. hum. lib. XX (ap. Non. 142, 5) 'In conviviis qui sunt instituti potandi modimperatores'.

§ 32.

In verborum compositorum copia, exceptis iis quorum prior pars est praepositio, quamquam Varronem quidquam novasse negamus, tamen memoratu digna sunt ea, quae ex duobus verbis tam laxè composita sunt, ut duae verbi partes alio vocabulo interposito dirimantur, velut:

consue quoque *faciunt*: R. R. II, 9, 13; *excande* me *fecerunt*: R. R. III, 4, 1; *perferve* ita *fit*: R. R. I, 9, 2. Quam eandem verborum tmesin, quam dicunt, admisit Cato R. R. 157, 9 *ferve* bene *facito*', quocum cf. Lucret. 6, 962 'facit are', quo exemplo nixus *Lachmann* alias eiusmodi formas diremit (in Lucret. III, 906). Hanc laxam membrorum coniunctionem non male mihi videtur explicasse *Deecke* (Facere u. fieri etc. p. 35).

CORRIGENDA ET ADDENDA.

pag. 8, 12 leg. Diez pro Dietz.

pag. 52, 19 mensurnus praeterea legitur in nonnullis codicibus Cic. de invent. I, 26 § 39; cf. Prisc. II p. 81, 12 K et quae adnotat Hertz ad h. l.

pag. 52, 20 vertilabundus legitur apud Chalc. in Tim. p. 92 ut Wrobel Zeitschrift f. d. östr. Gymn. XXVI (1875) pag. 279 monet. Editio Mullachiana frgm. philos. graec. II pag. 203 cap. 91 praebet 'ventilabundus' vix recte.

Typis C. F. Winteri Darmstadiensis.